

PRIRUČNIK

ZA RADIONIČARSKI RAD U OBLASTI REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA I PRAVA I RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Za jedinstven pristup obrazovanju u oblasti
seksualnosti, roda, HIV-a i ljudskih prava

the 1990s, the number of people in the Netherlands who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%.

As a result of the changes in the Dutch economy, the number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%. The number of people in the manufacturing sector has decreased from 30% to 20% and the number of people in the agricultural sector has decreased from 10% to 5%. The number of people who are employed in the service sector has increased from 50% to 70%.

PRIRUČNIK

ZA RADIONIČARSKI RAD U OBLASTI REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA I PRAVA I RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Za jedinstven pristup obrazovanju u oblasti seksualnosti, roda, HIV-a i ljudskih prava

BEOGRAD, 2017

Priručnik za radioničarski rad u oblasti reproduktivnog zdravlja i prava i rodne ravnopravnosti: Smernice i aktivnosti za jedinstven pristup obrazovanju u oblasti seksualnosti, roda, HIV-a i ljudskih prava (*It's All One Curriculum: Guidelines and Activities for a Unified Approach to Sexuality, Gender, HIV and Human Rights Education*) razvila je međunarodna radna grupa koju su činili predstavnici sledećih organizacija (navedenih abecednim redom):

CREA (Indija): Caroline Earle, Sunita Kujur, Geeta Misra

Girls Power Initiative (Nigerija): Bene Madunagu, Grace Osakue

International Planned Parenthood Federation (Međunarodna federacija za planiranje porodice): Doortje Braeken

IPPF/Western Hemisphere Region (IPPF-Region zapadne hemisfere): Jessie Clyde, Denise Kohn

International Women's Health Coalition (Međunarodna koalicija za zdravlje žena): Kelly Castagnaro, Corinne Whitaker

Mexfam (Meksiko): Ofelia Aguilar

Population Council (Savet stanovništva): Nicole Haberland, Deborah Rogow

Radna grupa je iznela čitav spektar perspektiva i relevantne tehničke ekspertize za obrazovanje adolescenata u oblasti seksualnosti/HIV-a, uključujući i oblasti prava i roda, upravljanje programima, istraživanje i zastupanje interesa. Andrea Irvin je takođe pomogla u nacrtu broja odeljaka

Napisala Međunarodna radna grupa za kurukulum u oblasti seksualnosti i HIV-a

Urednici: Nicole Haberland i Deborah Rogow

Koordinatori projekta: Michelle Skaer i Jonah Stuart Brundage

Dizajn: Emanuela Frigerio, Hyun Auh, C&G Partneri, Nju Jork

Produkcija: Mike Vosika, Christina Tse, Michelle Saer, Susan Shapiro

Urednik: Karen Tweedy-Holmes

Lektura i korektura: Gina Duclayan

Koordinacija izmenjenog izdanja za 2011: Amy Handler

Izvor slika za naslovnu stranu (u pravcu kazaljke na satu počev od gornje levo): Maura Carroll; Ronn Aldaman; Eugene Martin; Manoocher Ceghati uz dozvolu IRIN; Melissa May, Gabe Cooney, uz dozvolu IPPF/WHR; Michael Newman; Neil Thomas, uz dozvolu IRIN. Izvor slika na početku poglavlja: Metode efektivnog predavanja, Mark Tushcman, uz dozvolu UNFPA Gvatemala; Aktivnosti, Andrea Lynch, uz dozvolu Empower i CASA Mexico; Dodatni resursi, Amy Joyce. Svi ostali izvori slika su navedeni pored slika

Izdavač: Population Council, New York

dostupno za besplatno preuzimanje na: www.itsallone.org

Copyright © 2009 The Population Council, Inc.

Izmenjeno prvo izdanje, štampano 2011.

Bilo koji deo ovog toma može da se kopira bez dozvole autora ili izdavača, ako je dato odobrenje za objavljivanje i ako se kopije distribuiraju besplatno. Za bilo kakvu komercijalnu reprodukciju neophodna je prethodna pisana dozvola od strane Saveta stanovništva (Population Council).

Kod zabranih aktivnosti molimo uvek navedite originalni izvor kako je naveden.

ISBN: Guidelines 978-0-87834-117-7; Aktivnosti: 978-0-87834-118-4; Set: 978-0-87834-119-1

Priručnik se sastoji od dva toma. Prvi tom Priručnika obuhvata uvod, 8 jedinica sa sadržajima i liste sa činjenicama i podacima. Ova knjiga, **Aktivnosti**, predstavlja prateći tom.

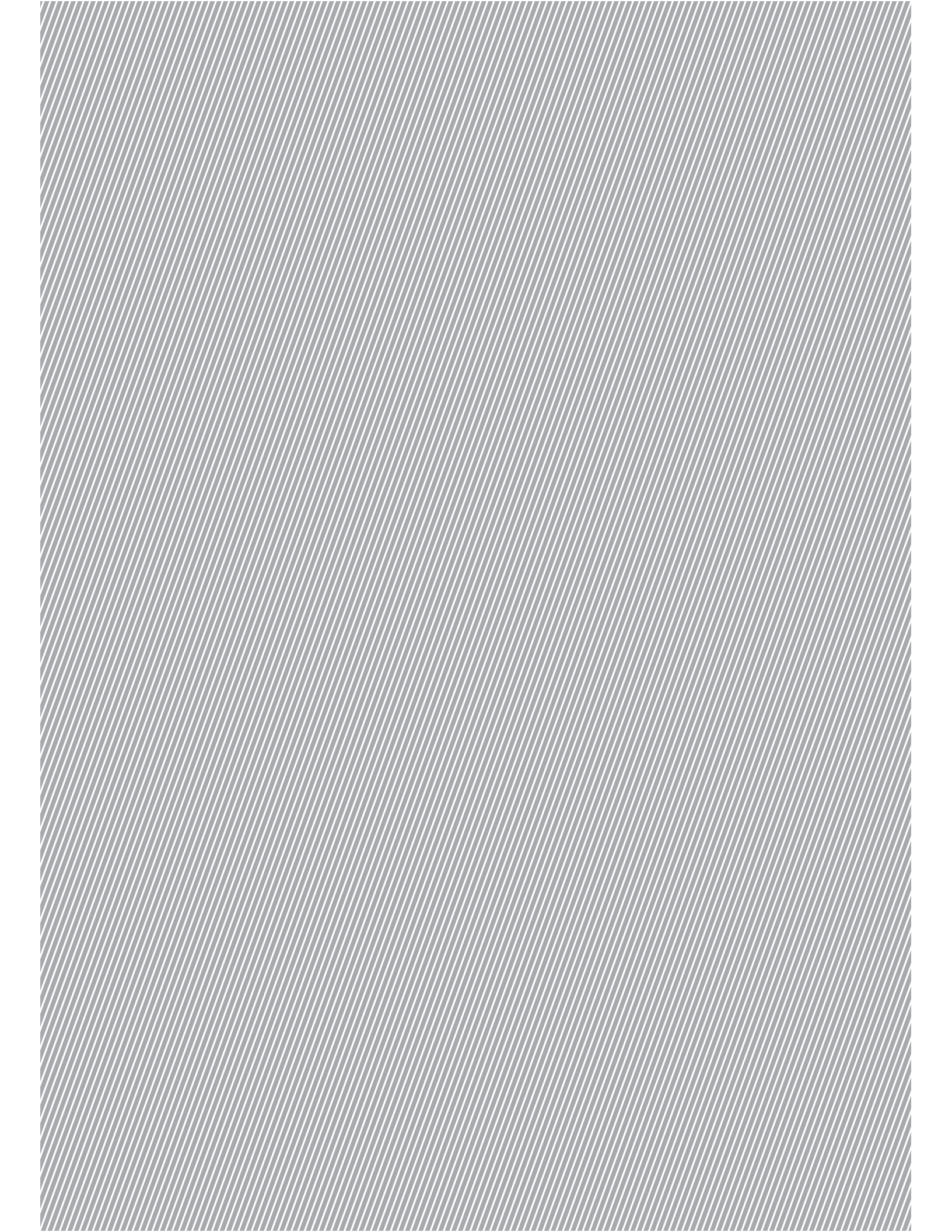
SADRŽAJ:

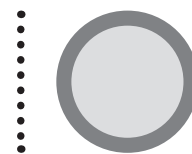
	METODE EFEKTIVNOG UČENJA	5
	AKTIVNOSTI	15
1	POGLAVLJE 1: DOBRO STANJE REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA ZAHTEVA LJUDSKA PRAVA (aktivnosti 1-4)	19
2	POGLAVLJE 2: ROD (aktivnosti 5-16)	31
3	POGLAVLJE 3: SEKSUALNOST (aktivnosti 17-26)	53
4	POGLAVLJE 4: MEĐULJUDSKI ODNOSI (aktivnosti 27-33)	83
5	POGLAVLJE 5: KOMUNIKACIJA I VEŠTINE ODLUČIVANJA (aktivnosti 34-39)	101
6	POGLAVLJE 6: TELO, PUBERTET I REPRODUKCIJA (aktivnosti 40-45)	123
7	POGLAVLJE 7: SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE (aktivnosti 46-52)	145
8	POGLAVLJE 8: ZAGOVARANJE ZA REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE, PRAVA I RODNU RAVNOPRAVNOST (aktivnosti 53-54)	169

Prevod i adaptaciju ovog priručnika uradili su Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Regional Project on Social Rights for Vulnerable Groups (SoRi) i Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje Srbije (SRH Srbija - IPPF članica).

METODE EFEKTIVNOG UČENJA

- METODE EFEKTIVNOG UČENJA

Napomena za pedagoge i kreatore priručnika

Način na koji prenosimo neku informaciju jednako je važan kao i *sama informacija*. Najefektivnije metode za predavanje o seksualnosti, HIV-u, rodu i pravima su participativne pedagoške metode sa fokusom na polaznicima/oni-ma koji uče. Takve metode zaista pomažu da se mladi pripreme za život i da se podrže njihovo zdravlje i sreća u svetu koji je kompleksan i stalno se menja.

Da biste bili spremni da primenjuju participativne metode predavanja sa lakoćom i veštinom, pedagozima su potrebni primprema i podrška. Ovaj odeljak daje pregled osnovnih principa interaktivnog podučavanja sa fokusom na polaznicima/učenicima. Takođe, pruža konkretne savete za specifičnu primenu ovih metoda u oblasti kurikuluma iz seksualnosti i HIV-a. Konačno, sadrži i važne smernice kako da se ti kurikulumi sprovedu u praksi, kako u okruženju škole, tako i u zajednici.

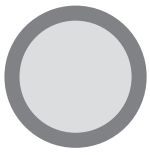
Priručnik iz oblasti reproduktivnog zdravlja i prava i rodne ravnopravnosti je set koji se sastoji od dve knjige. Ova knjiga obuhvata bazu od 54 primera aktivnosti u učionici. Prva knjiga

(smernice) pak takođe podržava upotrebu participativnih metoda predavanja sa fokusom na polaznicima/učenicima. Na primer, pogravlja sadržaja u Smernicama obuhvataju povremene «Stavke za refleksiju» koje pospešuju kritičko razmišljanje o izabranim temama, a poglavlje 8 angažuje učenike kroz praktična iskustva.

Obrazloženje za interaktivne metode predavanja sa fokusom na polaznicima/učenicima

Obrazovanje nije proces pasivne apsorpcije. Štaviše, ljudi kontinuirano sakupljaju informacije i iznova interpretiraju ono što uče polazeći od sopstvenih znanja i iskustava. Da bi ovaj proces funkcionisao što bolje, pedagozi aktivno uključuju učenike/polaznike u proces učenja.

Mnogi istraživači dolaze do zaključka da interaktivne metode učenja sa fokusom na učeniku/polazniku dovode do boljih rezultata u odnosu na druge metode obrazovanja. Takve metode se dopadaju učenicima i unapređuju kritičko razmišljanje. Naročito za teme koje direktno utiču na život učenika ovakvi pristupi pomažu učenicima da personalizuju informacije i da nove veštine primene u praksi.

Tokom godina participativni pedagoški pristupi postali su glavni oslonac mnogih programa obrazovanja u oblasti seksualnosti i HIV-a. Sve više nastavnika sad primenjuje ove dinamičke metode i ubacuje «praktične» projekte u čitav niz predmeta/oblasti – uključujući i sociologiju, građansko vaspitanje, prirodne nauke i književnost. Oni primećuju da participacija i slobodno izražavanje u učionici takođe pospešuju demokratske stavove. Na osnovu istraživanja u više zemalja potvrđeno je da učenici koji uče u takvim okruženjima otvorenih učionica u većoj meri podržavaju rodnu ravnopravnost. Konačno i nastavnici sami potvrđuju da i oni puno uče predajući na ovaj način.

Šta je interaktivna nastava sa fokusom na učeniku?

Interaktivna nastava sa fokusom na učeniku obuhvata čitav niz povezanih principa i primera dobre prakse kojima se učenici aktivno uključuju u proces učenja.

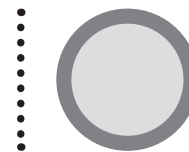
Ovi principi i prakse koji su prikazani na narednim stranama naglašavaju: okruženje u kom se uči; nastavne metode, veštine kritičkog razmišljanja, i pomaganje učenicima da ono što uče dovedu u vezu sa sopstvenim životom.

Postoji nekoliko naziva za interaktivno učenje sa fokusom na učenicima. Često se naziva (ili se smatra sličnim) participativnim, eksperimentalnim ili praktičnim učenjem.

Principi interaktivne nastave sa fokusom na polaznicima/učenicima

1. Uspostaviti okruženje za učenje zasnovano na jednakosti, poštovanju i ljudskim pravima

- Uspostavite podsticajno okruženje za učenje. Svi polaznici/učenici treba da se osećaju uključenim, saslušanim, ugodno i bezbedno od podsmeha, naročito ako ulaze u rizik sa novim idejama. Ohrabrite participaciju, naročito među onima koji se osećaju usamljenim ili zastrašenim. (Različiti uslovi i situacije mogu da budu pokretač takvih osećanja. Na primer, razlike u socijalnoj moći povezane sa rodom, socijalnim staležom ili godinama mogu predstavljati faktor od uticaja. Polaznici koji ne govore sasvim tečno jezik kojim se govori u školi mogu izbegavati da se uključe u diskusije. Učenici sa fizičkim nedostatkom i oni sa drugim posebnim potrebama mogu da budu stidljivi.) Uključenost u odeljenju možete podstići tako što sprovedite aktivnosti koje pospešuju poštovanje i izgradnju tima i tako što se šire mogućnosti za liderstvo. Naravno, važno je da se obezbedi i bezbednost i privatnost fizičkog prostora.
- U ranoj fazi zamolite učenike da zajednički razviju listu smernica za njihovu učionicu punu poštovanja.
- Zamolite učenike da poštuju privatnost drugih ljudi i podsetite ih da drugima ne otkrivaju informacije za koje smatraju da treba da ostanu privatne. Uzmite u obzir kako neki učenici mogu da zastraše, pa i maltretiraju druge kad napuste učionicu u kojoj se razgovaralo o osetljivim temama. Uverite svoje učenike da ćete vi kao njihov nastavnik sve razgovore tretirati kao poverljive. Na ovaj način, vi služite kao uzor za poštovanje tuđe privatnosti.
- Obezbedite da učenici razumeju da imaju pravo da ne učestvuju ili dele, ako im to predstavlja nelagodnost.
- Ohrabrite sve učenike da podele svoja razmišljanja. Nemojte suditi njihovim idejama.

Posebne napomene za nastavu o pravima, rodu, seksualnosti, HIV-u i reproduktivnom zdravlju:

Učenici se mogu osetiti nelagodno zbog osetljive prirode same teme ili zbog sopstvene prošlosti ili porodične situacije. Planirajte kako da izbegnete bespotreban stres.

Učenici će vam možda pričati o neplaniranoj trudnoći, iskustvima nasilja ili drugim ličnim ili porodičnim problemima. Razmislite kako da ih podržite, a da pritom poštujuete primerene granice. Raspitajte se o loklanim programima/uslugama (npr. bezbedan prostor za mlade beskućnike ili usluge za žene koje su bile zlostavljane). U slučaju zlostavljanja ili ugrožavanja morate imate svest o zahtevima da obavestite nadležne organe.

Razmislite o sopstvenom nivou podnošljivosti kad je u pitanju ova materija i po potrebi potražite podršku i savet.

«Ovaj Priručnik» podržava vrednosti jednakosti, poštovanja i ljudskih prava. Izvršite poređenje/refleksiju sa sopstvenim ili religioznim vrednostima da biste bili sigurni da se slažete sa poštovanjem vrednosti kurikuluma, na način na koji se one primenjuju na rod i seksualnost.

2. Podstaknite proces koji se zasniva na iskustvima učenika, integrišući nove informacije i ideje u onno što oni već znaju ili misle o nekoj temi

- Setite se da svi učesnici imaju znanje i iskustvo. Slušajte i postavljajte pitanja da biste ih iskoristili
- Saslušajte zebnje polaznika i postavite hipotetičke probleme koji se odražavaju na njihove stvarne živote. Angažujte ih u rešavanju tih problema, da donesu sopstvene odluke i da razviju svoje ideje u tom procesu.
- Ohrabrite učenike da istraže koje značenje neka tema ima za njihov život.

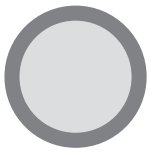
- Svoju ulogu shvatite u prvom redu kao moderatora diskusije učenika, a ne kao predavača ili prenosnika informacija. Ponekad će biti potrebno da ispravite činjenične greške učenika ili da im pomognete da prepoznaju ako je neki komentar omalovažavajuć.
- Povremeno ćete poželeti da podelite primer iz sopstvenog iskustva koji je značajan za čas. Budite međutim izuzetno oprezni da zadržite primerene granice prema svojim učenicima.

3. Koristite širok spektar strategija da angažujete učenike.

- Razvijte spektar metoda i pristupa koje možete prilagoditi «potrebama za učenje» kod vaših učenika (vidi str. Metode interaktivne nastave)
- Ako koristite plan časa ili aktivnost koji su vam novi, prvo pažljivo pregledajte aktivnost i sa njom povezan sadržaj i ciljeve učenja koje želite da ostvarite. Prikupite sav materijal unapred!
- Imajte rezervni plan za odgovarajuću fleksibilnost u nepredvidivim okolnostima (npr. organizacija vremena, vremenske prilike ili reakcije učenika)
- Gde god je moguće, izberite aktivnosti koje od učenja prave zadovoljstvo!

Posebne napomene za nastavu u oblasti prava, roda seksualnosti, HIV-a i reproduktivnog zdravlja:

Ako se nalazite u ko-edukativnom okruženju, pokušajte da odvojite dečake i devojčice kod nekih aktivnosti ili diskusija da biste omogućili osećaj zajedničkog shvatanja i otvorenosti, pre nego što ponovo objedinite grupe za dalju diskusiju. Ako je neophodno, koristite odvojene oblasti u istoj prostoriji.

4. Nadovežite se na moć učenika da vrše refleksiju, da proučavaju, da kritički razmišljaju o sopstvenim životima i svetu oko sebe i da rešavaju probleme.

- Ohrabrite učenike da ispituju uobičajena mišljenja. Zatražite od njih da razmisle o svojim uverenjima i standardima i normama svoje zajednice. Pozovite ih da ispitaju mišljenja koja se razlikuju od njihovih na način pun poštovanja.
- Počnite razgovore otvorenim pitanjima. Koristite sokratovsku metodu, postavljajući pitanje «zašto» kao način da pomognete učenicima da ispitaju kontradiktornosti i traže dublje istine. Poglavlja od 1 do 7 u Smernicama uključuju i posebne «Stavke za refleksiju». One sadrže pitanja koja podstiču kritičku analizu i diskusiju.
- Podstičite kreativnost.
- Ohrabrite studente da preuzmu rizike u svom načinu razmišljanja i da se ne plaše grešaka. Budite spremni i da sami demonstrirate takvo ponašanje.
- Organizujte male grupe da ispitajte teme i da se angažujete u kolektivnim aktivnostima.
- Podstičite različite perspektive kod analiziranja problema i predlaganja mogućih rešenja.

Posebne napomene za nastavu u oblasti prava, roda, seksualnosti HIV-a i reproduktivnog zdravlja:

Imajte na umu da će učenici možda preispitati neke od osnovnih pretpostavki koje su oduvek uzimali zdravo za gotovo. Pomozite im da pronađu ravnotežu između svojih ideala i ambicija, dok uče kako da zaštite svoju stabilnost i bezbednost kod kuće i u njihovim zajednicama.

5. Podstičite sposobnost učenika da primenjuju ono što uče na svoje živote i zajednice, tj. pomozite im da postanu aktivni građani i snaga za pozitivne promene.

- Izaberite sadržaj koji je relevantan i nastavne metode koje podstiču kritičko razmišljanje. Više

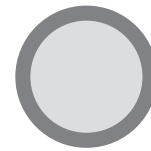
puta zatražite od učenika da sadržaj povežu sa sopstvenim životom i svetom. Ohrabrite ih da materiju razmotre u svetlu principa pravičnosti i socijalne pravde.

- Stvorite mogućnosti za učenje koje uključuju istraživanje i aktivnost zasnovanu na uslugama ili zajednici. Budite svesni kulture u kojoj radite, da biste izbegli da se učenicima naškodi.
- Razmotrite da li će biti potrebe i kako ćete se zalagati u okviru svoje institucije (a možda i u zajednici) za sposobnost mladih ljudi i njihovo pravo da govore o sopstvenim idejama i da se ponašaju u skladu sa njima.
- Imajte na umu da mlade ljudi često inspirišu njihovi nastavnici i vođe u zajednici.

Možda ćete naići na otpor kada budete držali nastavu na ove teme. Morate znati ko su vam ključni saveznici u okviru vaše organizacije, pa i u zajednici. Takođe, budite svesni onih koji se mogu suprotstaviti vašim naporima. Zatražite podršku i usmeravanje.

INTERAKTIVNE NASTAVNE METODE ZA OBOGAĆIVANJE PRIRUČNIKA

- ▶ da doprete do šireg spektra učenika i pomaže da se učenici aktiviraju. Učenicima se na taj način omogućava da stvore kreativne veze među temama. Slede metode koje se najčešće koriste za pospešivanje zainteresovanosti učenika zajedno sa opštim smernicama o tome kako se koriste.
- ▶ Pokretači energije. To su kratke grupe aktivnosti osmišljene da pospeše pozitivna osećanja u grupi. One fokusiraju energiju grupe i mogu da se iskoriste za unošenje novih ideja. Ove aktivnosti podržavaju kreativno razmišljanje. One su naročito korisne na početku sesije ili kad treba da se promeni pravac diskusije. Neki primeri su: ledolomci, igre sa imenima, pesme i fizičke vežbe.
- ▶ Pokretači diskusije. Ove aktivnosti pokreću

teme i oblikuju pitanja za učenike sa ciljem daljeg istraživanja. Oni su načelno najefektniji na početku časa. Neki od primera su: bura ideja (*brainstorming*, moždana oluja), studije slučaja, pitanja ili izjave koje se koriste za zahtevanje pisanih odgovora, vežbe slažem se/ne slažem se, postavljanje problema i kratki filmovi i čitanja.

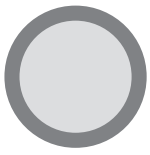
- ▶ Kreativna igra. Kreativne aktivnosti održavaju motivaciju učenika. One stimulišu nove procese razmišljanja i ideje. Štaviše, one omogućavaju učenicima koji na taj način najbolje uče i komuniciraju da učestvuju na svrsishodan način. Neki primeri su: igre, umetnički projekti, igre po ulogama i pozorište, poezija, kreativno pisanje.
- ▶ Grupne diskusije. Učenicima je potrebna prilika da se izraze, da ih neko sasluša i da saslušaju druge. To im pomaže da razviju verbalne sposobnosti i sposobnosti slušanja. Oni pored toga mogu da poboljšaju svoje sposobnosti razmišljanja i da prošire svoje ideje i znanje. Štaviše, možete koristiti takve aktivnosti da svima date priliku da učestvuju i da neguju demokratske vrednosti i kulturu. Neki primeri su: neformalni dijalozi, panel-diskusije (tribine) i debate.
- ▶ Participativna refleksija i analiza. Podelite odeljenje za rad u grupama sa ciljem da rešavaju probleme i neguju jedinstvo grupe i kritičko razmišljanje. Primeri su: mapiranje zajednice, «drveće problema», istraživačke projekte i analizu medijskih poruka.
- ▶ Lična refleksija. Ove aktivnosti pomažu učenicima da steknu uvid u sopstvena iskusva. One pospešuju zrelost i procenu. Mogu da otvore vrata novim stavovima i ponašanjima. Neki primeri su: vođenje dnevnika, usmeravane uspomene, razjašnjavanje vrednosti i kreativni umetnički projekti.
- ▶ Ostali alati za participativnu učionicu. Druge aktivnosti za angažovanje obuhvataju grupno i individualno postavljanje ciljeva; dodela uloga za učešće kao pomoć upravljanju u učionici (reporter/izveštač dana, čitač navoda, evidentičar vremena, vođa dana) i rekapitulaciju časa i naučenog.

Posebna razmatranja kod razvijanja i realizacije Priručnika

Priručnik je primeren za globalnu primenu. Zasniva se na univerzalnim principima, stoga ga možete koristiti da razvijete efektivan kurikulum ili nastavnu jedinicu za lokalno okruženje ili populaciju sa kojom radite. Pritom je neophodno da obratite pažnju na čitav niz obrazovnih i programskih faktora koji uključuju veštine nastavnika, sposobnosti učenika, spremnosti roditelja, vrednosti u zajednici i količinu vremena u učionici koje vam je na raspolaganju za tu temu. Pitanja koja slede imaju za cilj da vas vode pri razmatranju ovih tema dok razvijate kurikulum. Neke od ovih tema mogu biti u nadležnosti drugih ljudi – na primer, kadrovi organizacije koja realizuje kurikulum ili predstavnici zajednice koji pružaju podršku. I te teme su ovde sadržane, jer bavljenje njima može biti ključ za uspostavljanje uspešnog kurikulumu u oblasti seksualnosti i prevencije zaraze HIV-om. (U vezi literature i linkova za materijal u kom se nudi detaljnija uputstva u vezi ovih tema, vidi odeljak Dodatni resursi.)

Razmatranje strategije

Koje su nacionalne i lokalne strategije i resursi koji mogu uticati na vaš uspeh u razvoju ovog kurikulumu? Na primer, kojim zakonima ili strategijama je uređena oblast obrazovanja u delu seksualnosti i/ili prevencije HIV-a u školama? Koje inicijative postoje da se obezbedi da seksualno obrazovanje obuhvati i mlade sa invaliditetom? Da li su menadžeri programa svesni istraživanja koje pokazuje vezu između trudnoća u adolescenciji, procenta seksualno prenosivih bolesti, rodne ravnopravnosti i ljudskih prava? Da li su

kreirali program uzimajući u obzir ove veze? Da li postoje različiti izvori finansiranja koje bi vaš program ili škola mogli da koriste? Da li svoje napore zagovaranja treba da usmerite ka ključnim donosiocima odluka u zajednici, zaposlenima u vašoj organizaciji ili drugim pojedincima? Ko su vam ključni saveznici?

Razmišljanja pri planiranju

Da li se kurikulum uklapa u šire obrazovne ciljeve zajednice? Koje su ključne teme za planiranje? Da li će one uticati na vaš uspeh u realizaciji kurikuluma? Koji rani pripremni radovi su odrađeni (ili moraju da se odrade)? Na primer, kako da na najbolji način obezbedeite da ključnim saradnicima i partnerima bude jasan fokus kurikuluma i da oni budu posvećeni njegovom uspehu? Kako da oni koj organizuju program pospeše podršku među roditeljima i članovima zajednice? Koji resursi su dostupni da omoguće roditeljima da na efektivan način razgovaraju sa svojom decom o temama seksualnog/reproduktivnog zdravlja? Kako da organizatori programa uče iz iskustva ili iz sličnih napora? Kako da identifikuju i obuče nastavnike i druge zaposlene? Koji je najbolji način da ostvare kontakt sa postojećim uslugama u oblasti zdravstva, savetovanja ili upućivanja? Ko bi mogao da bude zainteresovan da se priključi upravljачkom odboru ili radnoj grupi sa ciljem davanja inputa za razvoj programa? Članovi zajednice, mladi ljudi, roditelji, predstavnici nastavnika i škola, lideri, nevladine organizacije – svi oni bi npr. da daju važne ideje. Ovaj proces će vam pomoći da identifikujete i sakupite dostupne resurse. To će ojačati program i učiniti ga primerenijim za lokalnog okruženje, a ključnim članovima zajednice će preneti osećaj da je to njihov program. Koje mogućnosti postoje da se članovi zajednice obaveste i informišu o progra-

mu? Kako da na najbolji način sakupite ideje u ranoj fazi razvoja programa? Na primer, možete razmisliti o sastancima jedan-na-jedan sa čelnicima u zajednici, fokusnim grupama ili o anketama među roditeljima i nastavnicima. Kako da se na najbolji način pripremite za bojazni koje zajednica može imati u pogledu kurikuluma?

Razvijanje kurikuluma za upotrenu uz značajna ograničenja u pogledu resursa

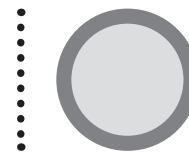
Koji su vam resursi na raspolaganju u konkretnom okruženju? Kako sadržaj kurikuluma može da se prilagodi da bi istakao uzajamno dejstvo između siromaštva, roda, prava, seksualnosti i reproduktivnog zdravlja? Kako da prilagodite kurikulum mestima gde ima malo resursa? Na primer, možete li se osloniti na strategije verbalnog držanja nastave ili da li možete nastavu držati napolju? Da li nevladine organizacije ili članovi zajednice mogu da daju pomoć uaturi?

ČINJENICA

Obraćanje pažnje i na pitanja strategije/politike i obrazovne teme važno je za stvaranje uspešnih obrazovnih programa u oblasti obrazovanja u domenu seksualnosti i HIV-a.

Povezivanje kurikuluma sa akademskim standardima učenja

Svaka aktivnost u ovoj knjizi sadrži cilj povezan sa opštim akademskim veštinama (npr. ekspoziorno (informativno) pisanje, narativno pisanje, rešavanje probleme i analiza, planiranje i realizacija jednostavnog istraživačkog projekta, ili javni nastup/govor). To olakšava uključivanje obrazovanja iz oblasti seksualnosti i HIV-a u nastavu van predmeta zdravlje i biologija i definiše kako ove aktivnosti mogu da podrže nastavnike i škole u ostvarivanju obrazovno-vaspitnih ci-

ljeva. Prilikom kreiranja kurikuluma za školsko okruženje, uzmite u obzir sledeća pitanja: Koji prethodno postojeći standardi učenja ili repori za procenu moraju da se ispune za određenu predmetnu oblast? Koja poglavlja ili sadržaj u knjizi Smernice su na najbolji način povezane sa tim standardima? Imajući u vidu akademske ciljeve u narednim aktivnostima koji na najbolji način podržava napredak u pravcu ostvarivanja tih standarda? Koje mogućnosti postoje sa korelaciju među predmetima za interdisciplinarni pristup u prevenciji HIV-a i promociji rodne ravnopravnosti? Umesto konkurencije sa opštim kurikulumom, kako da kreativan pristup obrazovanju u oblasti seksualnosti/HIV-a poveća kvalitet obrazovanja u celini?

Značajna prilagodavanja specifičnim populacijama

Kako da nastavnici obezbede da sadržaj i aktivnosti budu relevantne za potrebe specifične populacije? Na primer, kako možete da modifikujete navedene aktivnosti za grupe sa niskim nivoom pismenosti ili za grupe sa posebnim potrebama? Da li možete da obezbedite da sadržaj odražava specifične bojazni grupa poput mladih mobilnih radnika, udatih adolescentkinja, vojnika ili siročadi? Kako da odgovorite na praktične izazove u učenju sa kojima se suočava takva populacija? Da li možete da obezbedite pristup bezbednom prostoru? Da li možete da skrojite nastavu da se uklopi u kraći vremenski okvir? Kako ćete dopreti do učenika koji imaju malo veze sa institucijama zajednice? Koji resursi zajednice i upućivanja će im najverovatnije biti potrebni?

Pripremljenost nastavnika

Da li su nastavnici spremni da prihvate interaktivne pristupe sa fokusom na učenicima/pola-

znicima? Da li će imati prilike da razviju te sposobnosti? Koji je najbolji način da se kurikulum uklopi sa tim veštinama? Koja vrsta obuke će omogućiti nastavnicima da preispitaju svoje lične i religiozne stavove o seksualnosti i rodu, da bi bolje bili pripremljeni da predaju ove teme na način koji je u skladu sa principima međunarodnih ljudskih prava? Šta će nastavnicima omogućiti da rade što efektivnije u okruženju koje je izrazito konzervativno?

Razmišljanja o evaluaciji

Mnogi među onima koji se bave obrazovanjem će želeti da procene efekte svog programa u oblasti seksualnosti i HIV-a. Koji ishodi ili pokazatelji bi na najbolji način pokazali napredak u pravcu ostvarivanja ciljeva provrama? Na primer, da li će se promeniti znanje, stavovi i specifična ponašanja učenika? Da li će program smanjiti prisilu i nasilje u intimnim odnosima? Da li će pomoći učenicima u školi ili u programu obuke? Da li će povećati građansku participaciju? da li će novi obrazovni programi biti realizovani kroz fazu ogleđa koja će omogućiti prilagođavanja na osnovu neposrednih iskustava?

Pronađite podršku i sačuvajte energiju

Radićete na izradi i uspostavljanju novog kurikuluma u oblasti seksualnosti, roda i ljudskih prava. U mnogim okruženjima takav rad će naići na skepsu i protivljenje. Da biste pomogli da se prevaziđu takve reakcije, unapred izgradite mostove sa članovima zajednice i institucijama. Obezbedite da se pre nego što počnete sa radom uključe relevantni članovi zajednice – uključujući i roditelje. Održavajte otvoren i iskren kontakt sa tim ljudima. Od presudnog je značaja da očuvate sopstveni entuzijazam, kao i entuzijazam partnera programa. Izdvojite vreme da izvršite

refleksiju nad programom. Kako napreduje? Da li ostvaruje svoje ciljeve? Da li su neophodne bilo kakve korekcije kursa?

Proslavite svoja postignuća i nemojte odustajati od truda!

ZAVRŠNE NAPOMENE

¹ Molimo, obratite pažnju na to da ovaj materijal daje samo kratak uvod u interaktivnu nastavu sa fokusom na učenicima; on ne obuhvata i ne zamenjuje radionicu, obuku, osnove ni priručnik za ovu oblast.

² Važne osnove za interaktivnu nastavu sa fokusom na učeniku u celom svetu pružila je teorija Paula Fraiera (Paulo Freire) «Kritička pedagogija». Dokazuje u kontekstu ishoda uključujući i akademska postignuća, stavove učenika, pamćenja i samopoštovanja učenika, vidi: Gross Davis, Barbara. 1993. *Tools for Teaching*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers ; Manswell Butty, Jo-Anne. 2001. "Teacher instruction, student attitudes, and mathematics performance among 10th and 12th grade Black and Hispanic students," *Journal of Negro Education* 70(1/2): 19–37; Prince, Michael. 2004. "Does active learning work? A review of the research," *Journal of Engineering Education* 93(3): 223–231; Slavin, Robert. 1980. "Cooperative learning," *Review of Educational Research* 50(2): 315–342.

³ U nekim okruženjima pedagozi sposobnost kritičkog mišljenja nazivaju i metakognicijom. U vezi diskusije o metakognitivnim sposobnostima i njihovom unapređivanju u učionici, vidi: Martinez, Michael. 2006. "What is metacognition?" *Phi Delta Kappan* 87(9):696–699.

⁴ Kirby, Doug. 2007. "Emerging Answers 2007: Research Findings on Programs to Reduce Teen Pregnancy and Sexually Transmitted Diseases." Washington, DC: National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy.

⁵ Pettersson, T. 2003. "Basic Values and Civic Education: A Comparative Analysis of Adolescent Orientations Towards Gender Equality and Good Citizenship." World Values Survey. <www.worldvaluessurvey.org/library/>. Accessed 13 May 2009.

⁶ A simple opener, where participants generate the rules and guidelines for the class and for discussions, is important. Some teachers call this the "class bill of

rights" or other similar titles. See, for example, activities on "Making guiding rules" in Chapter 1 in any of the three HIV/AIDS Alliance's Our Future series (sexuality and life-skills education curriculum in Zambia): <www.aidsalliance.org/custom_asp/publications/view.asp?publication_id=211&language=en>. Accessed 13 May 2009.

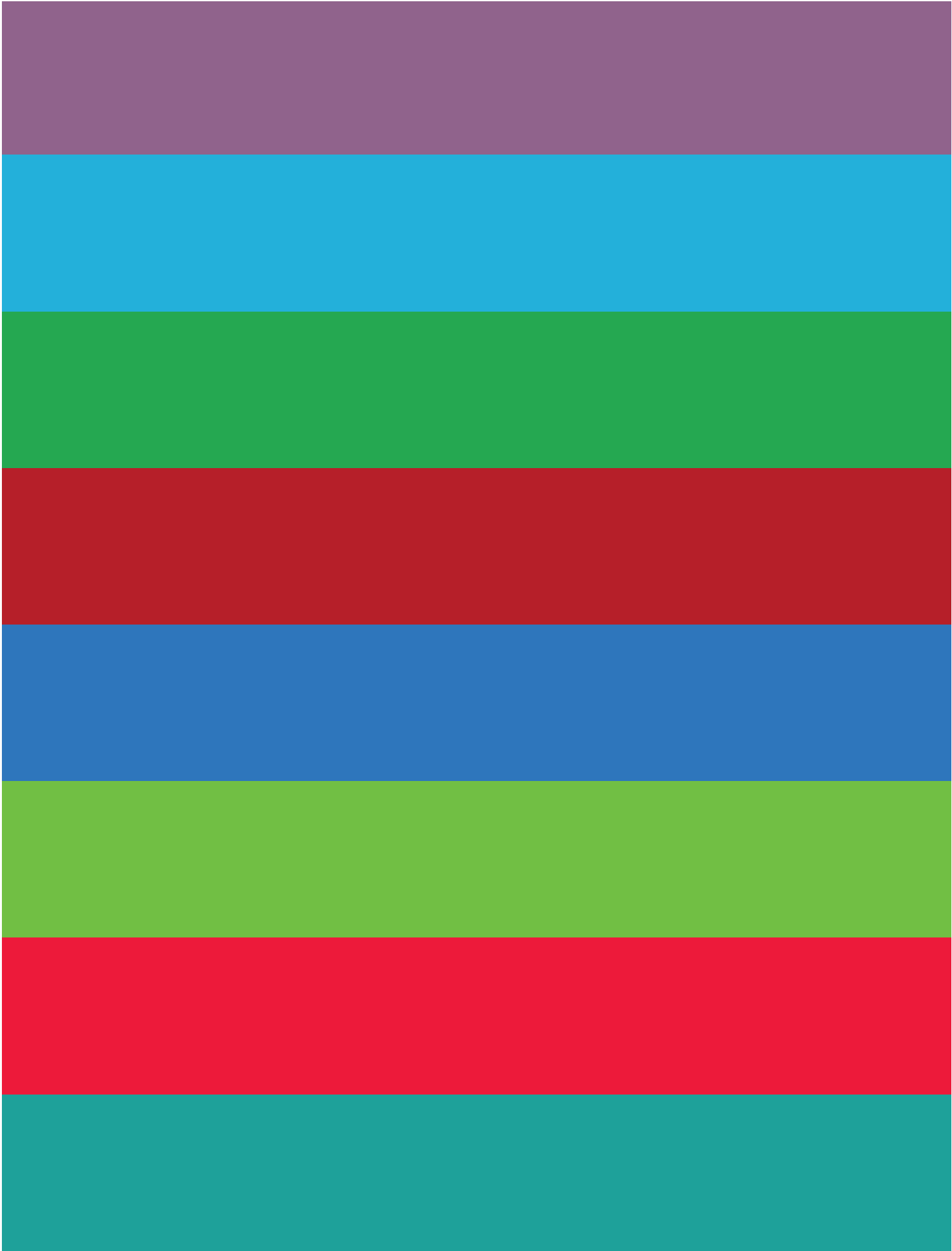
⁷ vidi npr. Chapter 1 u bilo kom od tri izdanja/serije HIV/AIDS Alliance's Our Future series (sexuality and life-skills education curriculum in Zambia): <www.aidsalliance.org/custom_asp/publications/view.asp?publication_id=211&language=en>. Tu su sadržane aktivnosti na temu "Poverenje i čuvanje tajni" i "Saradnja uz poštovanje."

⁸ Kao što je navedeno u savetima za nastavu za nastavno poglavlje 3 u ovom izdanju Smernica, treba da budete svesni da imate obavezu prijavljivanja u skladu sa zakonom, npr. ako vam učenik otkrije seksualno zlostavljanje. Saznajte koji su zahtevi kod vas u okruženju.

⁹ Naučnici su dokumentovali širok spektar prednosti, stilova i potreba ljudi prilikom učenja. Na primer ideja o više vrsta inteligencije dovela je u pitanje koncept jedinstvene forme inteligencije (Gardner, Howard. 2006. *Multiple Intelligences: New Horizons*. 2nd revised edition. New York: Basic Books. <http://books.google.com/books?id=qEE_C8lyAwWoC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>).

AKTIVNOSTI

- AKTIVNOSTI

Ove aktivnosti su razvijene sa ciljem da budu praktične i efektivne.

Svaka aktivnost je kreirana imajući u vidu učenje u celini; pošto obrazovanje u oblasti seksualnosti i HIV-a može i treba da unapredi ukupne školske rezultate.

Da bi podržale ovaj cilj, aktivnosti su okupljene oko dve vrste ciljeva učenja: (1) učenje vezano za postojeću temu; i (2) jačanje specifičnih školskih veština, poput nadređenih celina ili kritičkog razmišljanja, pisanja, istraživanja, javnog nastupa i kooperativnog planiranja i rešavanja problema. Štaviše, budući da su te aktivnosti svrsishodne i često i zabavne, one mogu da unaprede angažovanje učenika i njihovu povezanost sa školom.

Svaka aktivnosti je povezana sa specifičnim sadržajem u knjizi Smernice.

Nekoliko aktivnosti podrazumevaju upotrebu lista sa podacima iz knjige Smernice koji se mogu naći na www.itsallone.org.

Ceo set aktivnosti je namenjen za mlade od petnaest godina i starije, dok mnoge pojedinačne aktivnosti mogu da se primenjuju i sa mlađom decom.

Vidi donju listu sa aktivnostima koje su u istoj meri primerene i za mlade uzrasta 10-14 godina.

Aktivnosti su povezane sa *Materijalom za učenike, Radnim listovima, Ključem sa odgovorima za nastavnike* i pozadinskim *Informacijama za nastavnike*.

Pomoću ovih pratkičnih alata ove aktivnosti su u suštini spremne za primenu. Da biste se uverili da su one u skladu sa specifičnim potrebama vaših polaznika/učenika, molimo pročitajte napomene na sledećoj strani.

ZA UČENIKE MLAĐE OD 15 GODINA

Iako je ova knjiga pisana pre svega za rad sa starijim adolescentima, mnoge aktivnosti su primerene ili se mogu prilagoditi za decu uzrasta od 10 godina, zavisno od vašeg okruženja.

Sledi 21 aktivnost koja bi mogla biti najkorisnija za te male učenike:

poglavlje 1 aktivnost 1

poglavlje 2 aktivnosti 5-6, 8-11, 15

poglavlje 3 aktivnosti 18, 20

poglavlje 4 aktivnosti 27, 29, 32

poglavlje 5 aktivnost 36

poglavlje 6 aktivnosti 40-43

poglavlje 7 aktivnosti 49-50

poglavlje 8 aktivnost 53

ZA ŠKOLE: Da bi se što više pospešila njihova praktičnost za upotrebu u školi, većina aktivnosti je kreirana tako da mogu da se završe u jed-

AKTIVNOSTI

noj (ili ponekad u dve ili tri) sesije od 40 minuta. Kao što je napomenuto na prethodnoj strani ove aktivnosti uključuju i obrazovne ciljeve. Zbog ličnog značaja i zanimljivosti ove aktivnosti takođe mogu da unaprede povezanost učenika sa školom.

ZA PROGRAME U ZAJEDNICI: U aktivnostima koje slede više se pominju «učenici» nego na «učesnici». Izabrali smo ovu terminologiju zbog jednostavnosti, ali sam pojam se ne odnosi samo na one koji uče u učionicama. Svi smo mi učenici, bez obzira da li pohađamo neku školu ili ne!

ZA UČENIKE SA NISKIM NIVOOM PISMENOSTI: Iako mnoge aktivnosti podrazumevaju pisanje, većina može da se prilagodi u usmene aktivnosti za upotrebu u okruženjima gde polaznici imaju ograničenu pismenost ili nisu pismeni. Na primer, mnoge aktivnosti mogu da se prilagode tako što će se uvesti kartice sa slikama za opisivanje kao pokretači za diskusiju.

ZA DRUGAČIJE KULTURNO OKRUŽENJE: Aktivnosti su kreirane tako da mogu da se koriste u različitim okruženjima. Vi ćete možda zaključiti da su neke aktivnosti podesnije za vaše okruženje od drugih. U instrukcijama za broj aktivnosti takođe se predlaže da izmenite nazive ili situacije koje dajete kao primer da bi bile prepoznatljivije ili ugodnije za vaše učenike.

DA BISTE OLAKŠALI PLANIRANJE: Svaka aktivnost obuhvata kratak pregled, ciljeve učenja, vreme potrebno za aktivnost (trajanje), listu materijala koji će vam biti potrebni i sve korake koji su neophodni za planiranje. Takođe su uključene i detaljne instrukcije koje treba pročitati učenicima; one se mogu prilagoditi na način koji smatrate prihvatljivim i ugodnim.

Dva puta pročitajte aktivnost pre nego što je

predstavite da bi vam pomogla da predvidite kako ćete održati čas. Možda ćete smatrati korisnim da uradite probu sa nekoliko kolega ili prijatelja da bi vam proces i pristup kod izabrane aktivnosti postali bliži. Naravno, kao deo planiranja bilo kog časa, biće neophodno da se upoznate sa odgovarajućim sadržajem u knjzi Smernice (ili u vašem kurikulumu).

NAPOMENA U VEZI SA IZBOROM AKTIVNOSTI: Ove aktivnosti ne obuhvataju jedan kurikulum. Štaviše, one su model aktivnosti koje možete koristiti ili prilagoditi dok formirate sopstveni kurikulum ili planove časa. Izaberite aktivnosti koje će na najbolji način dopuniti bilo koje predavanje, pisani materijal, bilm ili druge komponente koje predstavljaju deo onoga što vi predajete. Lista literature u dodatnim resursima na kraju ovog izdanja sadrži i linkove za dodatne kurikulume.

NAPOMENA U VEZI SA MATERIJALOM: U mnogim aktivnostima se pominje da će vam trebati tabla i kreda. Naravno da možete koristiti markere i papir za flip-čart ili pano, belu tablu ili bilo koju površinu koja je dovoljno velika da vaši učenici mogu da čitaju sa nje.

NAPOMENA U VEZI SA VREMENOM: Trajanje ovih aktivnosti je fleksibilno, zavisi od veličine i karakteristika vaše grupe i količine vremena koju odredite za diskusiju. Važno je da ostavite vremena za diskusiju na kraju, ako je tako navedeno u instrukcijama.

1.

**DOBRO STANJE
REPRODUKTIVNOG
ZDRAVLJA ZAHTEVA
LJUDSKA PRAVA**

AKTIVNOST 1

Zašto je važno da se bude fer

21-22

AKTIVNOST 2

Uvod u ljudska prava

23-25

AKTIVNOST 3

Moć, privilegija i jednakost

26-27

AKTIVNOST 4

Studije slučaja iz oblasti seksualnih i
reproduktivnih prava

28-30

- DOBRO STANJE REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA ZAHTEVA LJUDSKA PRAVA

AKTIVNOST 1

ZAŠTO JE VAŽNO DA SE BUDE FER

TRAJANJE: koraci 1-2: 15 minuta (može se zadati kao domaći zadatak dan pre koraka 3)
koraci 3-7: 40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Pregledajte navode. Ako imate pristup mašini za kopiranje, kopirajte sve navode za svakog učenika. Ako nemate, napišite sve navode na tabli pre časa. Odlučite da li da korake 1-2 zadate kao domaći zadatak pre prelaska na korak 3.

PREGLED: Učenici razmišljaju o temi pravičnosti tako što odgovaraju na citate izjava poznatih ljudi.

CILJEVI: Pomoći učenicima da razumeju značaj pravičnosti i veze između pravičnosti i ljudskih prava; jačanje analitičkih veština i veština pisanja.

UPUTSTVA:

1. Objasnite da ti citati potiču od poznatih ljudi širom sveta. Recite učenicima da naglas pročitaju citate, svaki po jedan. Nemojte razgovarati o citatima u ovom trenutku.

Pravičnost je suština pravde.

Žene ne umiru od bolesti koje ne možemo da izlečimo, one umiru zato što društva tek treba da donesu odluku o tome da je vredno sačuvati njihove živote.

Budućnost će kreirati naša pravičnost prema deci drugih ljudi.

Budite ljubazni, jer svako kog u životu sretnete bori ljuti boj.

Budite fer prema drugima, ali stalno ih podsećajte dok oni ne budu fer prema vama.

Pravičnost zvezdama daje sjaj.

Živite tako da kad drugi ljudi pomisle na pravičnost i poštovanje, da se sete vas.

U našim srcima i u našim zakonima moramo sve ljude tretirati pravično i dostojanstveno, bez obzira na njihovu rasu, rod, gdoine, politička uverenja ili religiju.

2. Pročitajte sledeća uputstva vašim učenicima:

- Izaberite citat koji vas inspiriše.
- Napišite najmanje jednu stranicu o tome šta vi mislite da on znači i zašto vas inspiriše.
- Navedite i jedan primer iz sopstvenog života ili nečega što se dogodilo u vašoj zajednici ili na nekom drugom mestu gde bi ova poruka pomogla. To može biti primer iz vremena kada su vas pogrešno tretirali ili kada vi nekog drugog niste tretirali na fer način ili ste bili svedoci interakcije među drugim ljudima.
- Kako je poruka iz ovog citata mogla da pomogne?
- Kasnije ćete dobiti priliku da pročitate svoj rad ostatku grupe, ali nećete morati to da učinite.
- Da li neko ima pitanja u vezi ovog zadatka?

3. Zamolite dobrovoljce da podele svoj pisani odgovor na izabrani citat. (Ako ste već sakupili i pročitali neki od ovih odgovora, možda ćete sami poželeti da izabrete nekog učenika da počnu prvi). Zahvalite se svakom učeniku na kraju zbog toga što su podelili priču.

4. Ako su prva dva ili tri učenika pisala o vremenu kada *njih* nisu fer tretirali, pitajte da li neko ima primer u kom je neko drugi tretiran na nefer način ili primer nekoga ko je neku drugu osobu nepravično tretirao.

5. Zahvalite se svima koji su dobrovoljno čitali, a potom pitajte grupu:

- Da li je uvek lako biti fer?
- Pogledajte poslednji citat («U našim srcima...»)
- Da li u svojim srcima zaista sve ljude tretiramo na fer način i dostojanstveno, bez obzira na razlike? Da li se naši zakoni prema svim ljudima odnose pravično i dostojanstveno? Da li neko može da da neki primer? (*Ako je moguće, ohrabrite učenike da se sete primera iz njihovog društva i primera onoga što su čuli o zbivanjima u nekoj drugoj zemlji.*)

6. Recite učenicima:

- Ljudi se ne slažu uvek o tome šta znači ponašati se fer i dostojanstveno prema drugima ili kako ljudi imaju pravo da se prema njima odnosimo. Već duže od 50 godina, globalna zajednica se složila da svaka osoba zaslužuje da se prema njoj odnosimo sa poštovanjem i dostojanstveno.
- U okviru pravičnosti, svaka osoba zaslužuje određenu osnovnu zaštitu i prava. Ta prava se nazivaju «ljudskim pravima». Ona se odnose na to kako se ponašamo jedni prema drugima kao pojedincima i kao članovima društva, baš zato što smo ljudi.

7. Pitajte i dopustite diskusiju:

- Da li možete da se setite nekog osnovnog prava koje svaka osoba treba da ima? (*test za prava poput: hrane, smeštaj, obrazovanje i bezbednost*)
- Da li svako zaista ima ta osnovna prava?
- Pogledajte opet citat o kom ste pisali. Da li se taj citat o pravičnosti odnosi na širu ideju o ljudskim pravima?

AKTIVNOST 2

UVOD U LJUDSKA PRAVA

TRAJANJE: koraci 1-2: 40 minuta
koraci 3-5: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, najmanje jedna kopija informacija za list za nastavnike: «Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima»

PRIPREMITI: Ova aktivnost treba da se sprovede kad učenici istraže vrednosti sadržane u ljudskim pravima, poput jednakosti i nediskriminisanja. Pregledajte Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima i uverite se da razumete značenje svakog prava.

PREGLED: Učenici razvijaju listu prava koja priželjkuju za imaginarnu novu zemlju i poredе svoju listu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima. Takođe intervjuišu odrasle o njihovom razumevanju pojma «ljudska prava».

CILJEVI: Omogućiti polaznicima da opišu koncept ljudskih prava i da budu u stanju da navedu nekoliko ljudskih prava; da unaprede veštine apstraktnog razmišljanja.

UPUTSTVA:

1. Podelite polaznike na grupe od četiri do pet članova. Recite im:

- da će naseliti novo ostrvo koje ima sve za održanje ljudskog života. Niko tamo nikad ranije nije živeo, tako da nema ni istorije ni prava.
- da moraju da sačine listu deset ljudskih prava koja će se automatski primenjivati na svakoga na tom ostrvu.

- da niko od njih ne zna koja će im biti pozicija, rod, etnička pripadnost/rasa, klasa ili seksualna orijentacija. Imaju deset minuta da sačine svoju listu.

2. Neka svaka grupa predstavi svoju listu. Sačinite jedinstvenu «grupnu listu» koja sadrži sva pomenuta prava

3. Predstavite Univerzalnu deklaraciju ljudskih prava (UDHR). Objasnite da je to lista prava koja važe za svakoga u svetu. Zatražite od svakog učesnika da glasno pročita po jedan «član». Nakon što se pročita poslednji član, pitajte da li neko ima pitanja u vezi članova.

4. Zamolite polaznike da se vrate u svoje male grupe na deset minuta da razmotre:

- Gde su sličnosti između naše liste i liste UDHR?
- Koja prava iz Univerzalne deklaracije nismo stavili na svoju listu?
- Da li bismo želeli da dodamo još prava na svoju listu?
- Da li je bilo nekih prava na listi grupe koja nisu sadržana u Univerzalnoj deklaraciji?

5. Ponovo okupite grupe i pregledajte njihove odgovore na pitanja pod korakom 4. Pitajte ih koliko je važno da postoji univerzalna saglasnost oko liste ljudskih prava koja se odnose na svakoga.

Domaći zadatak: Intervjuišite dve odrasle osobe, pitajte ih «Šta vama znači pojam «ljudskih prava»? Da li možete da mi date najmanje jedan primer pitanja ljudskog prava za koje ste čuli?» Zabeležite o kojoj je temi ta osoba razgovarala sa vama, šta ste saznali i šta bi po vašem mišljenju moglo da se uradi da se suoči sa tim pitanjem.

INFORMACIJA ZA PREDAVAČE

Univerzalna deklaracija ljudskih prava formulirana jednostavnim jezikom

Lista koja sledi objašnjava svako ljudsko pravo jednostavnim jezikom.

Zvaničan tekst na engleskom jeziku možete naći na www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng

ČLAN 1: Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

ČLAN 2: Svakom pripadaju sledeća prava bez ikakvih razlika u pogledu:

- roda,
- boje kože,
- jezika,
- političkog mišljenja,
- veroispovesti,
- bogatstva ili siromaštva,
- zemlje rođenja i
- statusa zemlje kao nezavisne ili ne.

ČLAN 3: Svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti.

ČLAN 4: Niko se ne sme držati u ropstvu ili potčinjenosti.

ČLAN 5: Niko se ne sme podvrgnuti mučenju.

ČLAN 6: Svako treba da bude pravno zaštićen svuda na isti način i na isti način na koji su svi drugi zaštićeni.

ČLAN 7: Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona.

ČLAN 8: Svako treba da ima mogućnost da traži pravnu pomoć ako se prava koja država garantuje ne poštuju.

ČLAN 9: Niko ne sme biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti proteran.

ČLAN 10: Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje. Sud mora biti nepristrasan i nezavistan.

ČLAN 11: Svako treba da se smatra nevinim dok se ne dokaže krivica. Oni koju su optuženi za krivično delo, uvek treba da imaju pravo da se brane. Niko nema pravo da osudi ili kazni nekoga za nešto što nije uradio.

ČLAN 12: Svako ima pravo da bude zaštićen, ako neko pokuša da mu naruši ugled, uđe u njegov dom, otvori njegovu elektronsku poštu, ili ako neko bez razloga uznemirava njega ili njegovu porodicu.

ČLAN 13: Svako ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države. Svako ima pravo da napusti svaku zemlju, uključujući svoju vlastitu, i da se vrati u svoju zemlju.

ČLAN 14: Svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja. Ovo pravo može da se izgubi ako je ta osoba na ozbiljan način prekršila ljudska prava.

ČLAN 15: Svako ima pravo na državljanstvo i niko ne može samovoljno da ga spreči da promeni državljanstvo ako želi.

ČLAN 16: Punoletni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili veroispovesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vreme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda. Brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak. Država treba da štiti porodicu.

ČLAN 17: Svako ima pravo da poseduje imovinu, niko ne sme biti samovoljno lišen svoje imovine.

ČLAN 18: Svako ima pravo na slobodu veroispovesti; kao i da pravo da promeni svoju veroispovest i slobodu da čovek sam ili u zajednici s drugima, manifestuje svoju veru.

ČLAN 19: Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja. Svako ima pravo da podeli svoja mišljenja sa bilo kim - bez obzira na granice.

ČLAN 20: Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja. Niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju.

ČLAN 21: Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko političkih predstavnika koje bira, jer imaju isto opredeljenost. Vlade treba da se biraju na slobodnim izborima, glasanje treba da bude tajno. Svako treba da ima pravo glasa i svi glasovi su ravnopravni.

ČLAN 22: Društvo u kom živimo svako treba da pomogne da iskoristi sve prednosti (kultura, rad, socijalna pitanja) koje se nude bilo kome u zemlji.

ČLAN 23: Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor posla, na platu koja njemu i njegovoj porodici obezbeđuje egzistenciju. Ako muškarac i žena rade isti posao, za njega treba da budu jednako plaćeni. Svi koji rade treba da imaju pravo da se udružuju i štite i brane svoje interese.

ČLAN 24: Radno vreme ne treba da bude predugačko, zato što svako ima pravo da se odmori i da uzima redovno plaćene godišnje odmore.

ČLAN 25: Svako ima pravo na sve što mu je potrebno da se on ili njegova porodica ne razbole; ne gladuju; imaju odeću i dom; da dobiju pomoć ako su nezaposleni, bolesni ili stari, ako je nekom preminula supruga ili preminuo suprug, ili

ako nije u stanju da zaradi novac iz bilo kog razloga za koji nije kriv. I trudna žena i njena beba treba da dobiju posebnu pomoć. Svako dete ima ista prava kao i sva druga deca, bez obzira da li je njegova majka udata.

ČLAN 26: Svako ima pravo da ide u školu; svako treba da ima mogućnost da ide u školu. Osnovna škola treba da bude besplatna. Treba da ima mogućnost da se školuješ za neko zanimanje ili mogućnost da nastaviš da se školuješ dokle god želiš. U školi treba da imaš mogućnost da razviješ sve svoje talente. Treba da te uče da se slažeš sa drugima, bez obzira na njihovu rasu, veroispovest ili poreklo. Tvoji roditelji imaju pravo da izaberu na koji način i šta ćeš učiti u školi.

ČLAN 27: Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umetničkog dela čiji je on tvorac.

ČLAN 28: Da bi se obezbedilo da se prava poštuju, mora se doneti „uredba“ da ih štiti. Takva «uredba» treba da važi i lokalno i u celom svetu.

ČLAN 29: Svako ima dužnosti prema svojoj zajednici. Zakon treba da garantuje svačija ljudska prava. Treba da omogući svakom da poštuje druge i da bude poštovan.

ČLAN 30: Nijedno društvo i nijedno biće u bilo kom delu sveta ne sme da se ponaša tako da ugrožava prava koja su ovde navedena.

.....
Ova aktivnost je prilagođena iz ABC: Teaching Human Rights – Practical activities for primary and secondary schools (Kancelarija visokog komesara za ljudska prava. 2004. Nju Jork i Ženeva: Ujedinjene nacije, str. 43-44 i 102-29)

Ova lista (prilagođena delom od strane Svetske asocijacije škola kao mirotvornog instrumenta na Univerzitetu Ženeva) objašnjava svako ljudsko pravo jednostavnim jezikom. Zvaničan tekst na engleskom jeziku možete naći na: www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng.

AKTIVNOST 3

MOĆ, PRIVILEGIJA I JEDNAKOST

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Dodajte bilo koju od grupa na listu o pravu koje može biti relevantno za vašu zajednicu. Popunite korak 1 pre nego što sesija počne.

PREGLED: Polaznici utvrđuju i vrše refleksiju veze između socijalne moći i iskustva privilegovanosti ili diskriminacije.

CILJEVI: Da se omogući polaznicima da diskutuju o kontekstima moći u društvu, da utvrde kako je posedovanje moći povezano sa iskustvom privilegija, diskriminacije i ugnjetavanja i da te teme dovedu u vezu sa sopstvenim životom, da osnaže svoje veštine analize i rešavanja problema.

UPUTSTVA:

1. Na tabli nacrtajte tabelu sa dve kolone. Nazovite prvu kolonu «više moći/privilegija», a drugu kolonu «manje moći/privilegija». Objasnite da će polaznici razmatrati koncepte moći, privilegija i jednakosti u njihovim životima i društvu.
2. Sa liste pod nazivom «Grupe koje potencijalno nemaju jednaku moć u društvu» pročitajte prvi primer (bogat i siromašni ljudi).
3. Pitajte: koja grupa pripada koloni «više moći», a koja pripada koloni «manje moći»? Podsetite polaznike da te karakterizacije nisu univerzalno istinite niti apsolutne.

4. Zabeležite odgovor učenika u odgovarajuću kolonu. Pređite ostatak liste, unoseći njihove odgovore u svaku kolonu. (U vezi etničkih, rasnih i religioznih grupa možda ćete poželeti da pomenete naziv određene grupe u vašoj oblasti).

Grupe koje potencijalno nemaju jednaku moć u društvu:

bogat i siromašni

muškarci / žene

heteroseksualci / homoseksualci

šefovi / radnici

političari / članovi zajednice

građani / izbeglice

ljudi bez invaliditeta / ljudi sa invaliditetom

većinske etničke grupe / manjinske etničke grupe

većinske verske grupe / manjinske verske grupe

ljudi koji se smatraju privlačnim/ ljudi koji se smatraju neprivlačnim

5. Pitajte:

- pogledajte listu grupa za koje se čini da imaju veće privilegije u društvu. Da li možete naći grupu na toj listi sa kojom se lično identifikujete? Da li se slažete da ta grupa načelno ima veću moć u društvu? Napišite nekoliko rečenica kojima ćete opisati iskustvo koje ste imali ili za koje ste čuli koje ilustruje tu razliku u moći (*dajte polaznicima 3-5 minuta da pišu*).
- pogledajte listu grupa koje često imaju manje privilegija. Proverite da li se takođe lično identifikujete sa bilo kojom od tih grupa. Da li se slažete da grupa koju ste izabrali ima potencijalno manje privilegija? Napišite pasus u kom ćete opisati iskustvo koje ste imali ili ste za nje ga čuli koje ilustruje tu razliku u moći (*dajte polaznicima 3-5 minuta da pišu*).
- Podignite ruku ako ste se identifikovali sa najmanje jednom grupom na svakoj listi. Da li većina nas zna kako je kada imate veće privilegije i kako je kada imate manje privilegija?

6. Zatražite od nekoliko dobrovoljaca da pročitaju svoje anegdote u vezi pripadanja grupe koja ima manje moći ili privilegija. (Nemojte vršiti pritisak na bilo koga da pročita).

7. Diskutujte kako sledi (izaberite 1-2 odgovora po pitanju):

- Šta ste primetili o tretmanu koji imaju ljudi u manje privilegovanim grupama? (*test za: oni koji nemaju moć su često diskriminirani ili ugnjetavani*).
- Do kakvih emocija ovakav tretman može dovesti kod ljudi sa manje moći? (*Navedite te emocije na tabli. Obezbedite da to budu reči koje označavaju emocije, a ne opisi događaja*).
- Šta primećujete u vezi navedenih osećanja ili emocija?

8. Vratite se na one dve liste i pitajte:

- Razmislite o konceptu jednakosti. Uzmite prvi par (bogat i siromašni), na primer. Kako biste završili rečenicu: «Jednakost između bogatih i siromašnih ljudi _____». Šta vam pada na pamet? (Ne postoji jedan tačan odgovor).
- Ko može da dopuni istu rečenicu o jednakosti za neki drugi par grupa? Pokušajte da upotrebite drugačije reči ili da čak razvijete drugačiju ideju. (*Ponavljajte to za više parova, kako vreme dozvoli*.)
- Ko se seća prvog člana Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima? (Napomena: radi se o pravu na jednakost. Napišite prvi član na tabli.; «*Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva*»)

9. Završite diskusijom o sledećem pitanju (ili prosto ohrabrite učenike da razmisle o tom pitanju kad napuste učionicu): Šta mora da se dogodi da bi svi imali pravo jednakosti i pravo na dostojanstvo?

Domaći zadatak: Odgovorite na sledeće pitanje u pisanoj formi: Šta biste mogli da uradite u sopstvenoj svakodnevici da biste unapredili jednakost i uvažavali svačije dostojanstvo?

AKTIVNOST 4

STUDIJE SLUČAJA IZ OBLASTI SEKSUALNIH REPRODUKTIVNIH PRAVA

TRAJANJE: 40-60 minuta, zavisno od toga da li se analiziraju dve ili tri studije slučaja

MATERIJAL: kreda i tabla, kopija svake studije slučaja koju ćete koristiti. Prvi deo možete staviti na jednu stranu papira, a drugi deo na drugu stranu.

PRIPREMITI: Ova aktivnost treba da se primeni tek kada se učenici upoznaju sa idejom o seksualnim i reproduktivnim pravima. Izaberite tri studije slučaja sa naredne stranice, ili koristite slučajeve iz svoje zemlje. Napišite u koraku 2 pitanja na tabli pre vremena

PREGLED: Učenici istražuju i razmatraju istinite priče o kršenju seksualnih ili reproduktivnih prava.

CILJEVI: Omogućiti učenicima da opišu kako na intimne odnose i seksualnost utiče naša sposobnost da praktikujemo svoja ljudska prava, da jačamo svoje sposobnosti kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVA:

1. Danas ćemo razgovarati o istinitim pričama o seksualnim i reproduktivnim pravima. Zamolite dobrovoljca da naglas pročita Prvi deo Alisijine priče. Pročitajte samo Prvi deo priče.

2. Kada se pročita Prvi deo, zatražite od učenika da napišu odgovore na sledeća pitanja u svoje sveske. Pročitajte pitanja sa table naglas:

- Kako se osećate u vezi ovog slučaja?
- Koja seksualna ili reproduktivna prava su povezana sa ovim slučajem?
- Da li mislite da ovo predstavlja kršenje ljudskog prava? Zašto?
- Ko je odgovoran? Navedite sve koji snose neku odgovornost za to što se dogodilo.

3. Za svako pitanje zatražite da jedan ili dva dobrovoljca pročitaju svoje odgovore i onda ih zamolite za komentare.

4. Zamolite prvobitnog čitača da pročita Drugi deo («Šta se dogodilo»). Potom razgovarajte:

- Kako se osećate u vezi sa ishodom?
- Gde bi se ovaj slučaj razlikovao da je žrtva bila bogata (ili muškarac ili heteroseksualna)?
- Koji stavovi moraju da se promene da se zaštitilo ovo seksualno pravo?

5. Ponovite ove korake za svaku studiju slučaja u vašoj lekciji. (Izdvojte deset minuta po slučaju.)

6. Kada završite sve ove studije slučaja, čas završite pitanjima:

- Da li znate neke slične slučajeve koji su se ovde dogodili? Koja prava su prekršena?
- Da li ste čuli za neku drugu vrstu kršenja seksualnih prava u našoj zemlji ili na drugim mestima?
- Šta mora da se uradi da bi se zaustavila takva kršenja?
- Kakve zaključke možemo izvesti o odnosu između ljudskih prava i naših intimnih, emotivnih i seksualnih života? (*Zatražite ideje, napišite zaključak na tabli.*)

MATERIJAL ZA UČENIKE

Studije slučajeva iz oblasti seksualnih i reproduktivnih prava

ALISJA

Prvi deo: Alisjina priča: Kada je Alisja, Poljakinja koja je imala problem sa vidom od detinjstva, ostala trudna, razni doktori su joj rekli da trudnoća i porođaj predstavljaju rizik za trajno oštećenje vida. Po zakonu, Poljska omogućava ženama anortus, ako im je zdravlje ugroženo. Doktori su međutim odbili da izdaju Alisji potvrdu kojom joj se odobrava abortus, pa nije imala izbora i morala je da iznese trudnoću do kraja.

Drugi deo: Šta se dogodilo sa Alisjom? Porođaj je rezultirao dodatnim pogoršanjem Alisjinog vida. Izgubila je radnu sposobnost, bila joj je neophodna pomoć u svakodnevnim aktivnostima i nezi deteta i postala je potpuno zavisna od javne pomoći. Alisjin slučaj je dospelo do Evropskog suda za ljudska prava koji je došao do zaključka da su vlade dužne da uspostave efektivne mehanizme da obezbede ženama mogućnost abortusa tamo gde je legalan. Sud joj je dodelio značajnu finansijsku odštetu, priznavajući njenu «patnju i mučenje».

AMINA

Prvi deo: Aminina priča: Amina je bila razvedena majka troje dece iz Nigerije. Posle zabavljanja sa Muhamedom u trajanju od 11 meseci, on je od nje zatražio da imaju seksualne odnose, obećavajući da će se oženiti njome. Ona je pristala i zatrudnela. Muhamed se pak nije oženio njome i ona je vanbračno rodila kćer. Optužena je za preljubu po verskom zakonu. Muhamed je

pod zakletvom rekao da on nije otac i tako je pušten na slobodu, a Amina je osuđena za prevaru i na smrt kamenovanjem. Žalila se, ali presuda nije izmenjena. Njena egzekucija je odložena na dve godine da bi mogla da doji bebu.

Drugi deo: Šta se dogodilo Amini? Nakon još jedne žalbe, Amina je oslobođena i presuda na smrtnu kaznu kamenovanjem je ukinuta. Sudije su bile složne u oceni da ona nije imala dovoljnu mogućnost da odbrani svoj slučaj. Vlada poriče da je ona bila osuđena na smrt kamenovanjem. Ponovo se udala.

FATIMA

Prvi deo: Fatimina priča: Fatima, jedanaestogodišnjakinja iz zapadne Afrike, čula je kako njeni roditelji razgovaraju o njenom obrezivanju. Bila je preplašena, jer se setila kako se njena starija sestra vratila sa te ceremonije – u bolovima i očajna. Setila se i svoje najbolje drugarice koja je stalno morala da odlazi u lokalnu bolnicu zbog teških infekcija prouzrokovanih obrezivanjem. Nije želela da doživi ono što je videla kod drugih mladih devojaka i molila je svoje roditelje da je ne primoravaju da se obrezuje. Nisu želeli da je poslušaju, jer su smatrali da neće moći da se uda ako ne bude obrezana i smatrala su da neko tako mlad i neiskusno ne treba da odlučuje. Fatimina sestra je pak čula za organizaciju u gradu koja je radila na edukaciji lokalnih porodica o opasnostima i zdravstvenim rizicima ženskog obrezivanja (FGM). Zamolila je jednog od zaposlenih da dođu u kolibu njene porodice i da razgovaraju sa njenim roditeljima o Fatiminom obrezivanju.

Drugi deo: Šta se dogodilo Fatimi: Radnik iz organizacije je ubedio Fatimine roditelje da je obrezivanje opasno za zdravlje njihove ćerke i da postoje i drugi načini da se označi važan

ritual njenog prelaska u fazu kada postaje žena. Danas je Fatima sretno udata i zahvalna što su njeni roditelji bili tako otvoreni. Ona radi za istu organizaciju koja joj je pomogla da izbegne FGM, obrazuje devojčice u školi o tome kako da razgovaraju sa svojim roditeljima o ženskom obrezivanju.

METJU

Prvi deo: Metjuova priča: Metju je bio student homoseksualac nu SAD-u. Jedne noći, dva mladića su se pretvarala da su gej i ponudila su mu da ga povezu kući iz nekog bara. Metju je pošao sa njima, a oni su ga povelili u udaljeni deo, opljačkali ga i vezali ga za ogradu, brutalno ga pretukli oružjem i mučili ga. Ostavili su ga da umre tako. Metju je 18 sati kasnije pronašao jedan biciklista, i dalje je bio vezan za ogradu, biciklista je isprva pomislio da je strašilo. Metju je još bio živ, ali u komi.

Drugi deo: Šta se dogodilo Metjuu? Metjuova lobanja je bila smrskana, a mozak teško oštećen. Njegove povrede su bile preteške da bi se oporavio. Nije više nikad došao svesti i umro je posle pet dana. Ubice su uhapšene i svako od njih je posle toga dobio doživotnu kaznu zatvora. Metjuova priča je prvu puta pažnju cele države na oblast zločina iz mržnje. Donet je zakon u Metjuovo ime kojim su zločini iz mržnje prošireni i obuhvataju zločine iz mržnje prema homoseksualcima i homoseksualkama, kao i prema osobama sa invaliditetom. Metjuova majka je osnovala Fondaciju Metju Šepard, čiji je cilj da «mržnju zameni razumevanje, empatija i prihvaćenost» kroz obrazovanje, rad na terenu i promociju.

LAKŠIMI

Prvi deo: Lakšimina priča: Lakšimi, mlada devojka iz Nepala, primorana je da se uda sa 12 godina, gde je u muževljevoj kući trpela eksploataciju. Ne mogavši da podnese takvu situaciju, pobešla je vratila se u kuću svojih roditelja. Roditelji su je primorali da se vrati u kuću svog muža. «Uspet sam uspela da pobegnem, jedna fina žena mi je pomogla.» rekla je Lakšimi. «Rekla mi je da njena sestra radi u fabrici u drugom delu Nepala i da ja mogu da se pridružim, a sve što treba da radim je da prodajem stvari iz fabrike.» Uspet su Lakšimi drogitali i prebacili u Indiju. Lakšimi je rekla, «Tada sam saznala da sam prodana za 15.000 indijskih rupija. Tukli su me kad sam odbila da budem seksualna radnica. Godinu dana su me držali u bordelu. Kasnije je policija izvršila raciju u bordelu, spasli su me i vratili u Nepal. Tada sam imala 14 godina.»

Drugi deo: Šta se dogodilo Lakšimi? Nakon Lakšiminog povratka, roditelji su odbili da je prihvate. Kasnije se udala, ali se testirala i saznala da je HIV-pozitivna. Ne zna da li je virus dobila kad je bila primorana na seksualni rad ili posle udaje.

2.
ROD

AKTIVNOST 5	33-34
Muški i ženski <i>word-web</i>	
AKTIVNOST 6	35
Put kroz sećanja: kako smo učili o rodu kad smo bili deca	
AKTIVNOST 7	36
Slike očinstva	
AKTIVNOST 8	37-39
Istraživački projekat: rod u školskom okruženju	
AKTIVNOST 9	40
Prodaja stereotipa: analiza reklama	
AKTIVNOST 10	41-42
Rodno ograničen prostor	
AKTIVNOST 11	42-44
Žene od akcije: projekat pisanja knjige	
AKTIVNOST 12	45
Tela koja se menjaju	
AKTIVNOST 13	46-47
Od nasilja do poštovanja u intimnim odnosima	
AKTIVNOST 14	47-48
Akcija protiv rodno zasnovanog nasilja	
AKTIVNOST 15	49-50
Slike promena rodnih uloga i normi	
AKTIVNOST 16	51-52
Reći istinu moćnima	

- ROD

AKTIVNOST 5

MUŠKI I ŽENSKI

WORD-WEB

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Odlučite da li želite da dodatne neku osobinu koja je naročito primerena za vašu zajednicu

PREGLED: Učenici rade u grupama i sastavljaju word-webs o onome šta društvo podrazumeva pod «muškarac» ili «žena», i treba da diskutuju o tome odakle potiču te ideje. Prolaze uvod u koncept roda.

CILJEVI: Omogućiti učenicima da definišu «rod» i prave razliku između onih bioloških i socijalnih karakteristika koje se pripisuju muškarcima i ženama; da jačaju kritičko razmišljanje i veštine kreativnog pisanja.

UPUTSTVA:

1. Podelite učenike na grupe od po četiri ili pet (istog pola ili različitog).

2. Objasnite:

- danas ćemo razmatrati temu roda (šta društvo kaže, šta znači biti muškarac ili žena). Svaka grupa će kreirati web-ove reči koje se često povezuju sa tim kakva je žena, a kakav muškarac.

Da biste objasnili pojam «word web» možete dati primer word web-a na tabli na neku drugu temu. Vidite dole primer za reč «pas».

3. Dajte svakoj grupi učenika dve do tri minute da naprave web reči za «muškarca» i još dve do tri minute da naprave isto za «ženu».

4. Napišite «žena» i «muškarac» na tabli i napravite dve kolone ispod svake reči, naslov jedne nek bude «biološke», a druge «socijalne». Počnite sa jednom grupom učenika i pitajte:

- Navedite jednu osobinu iz svog word-weba koju pripisujete muškarcima.
- Da li je ta osobina biološki (kolona «biološke») ili socijalno («socijalne») određena?
- Ako učenici «socijalnu» osobinu svrstaju u «biološku» kategoriju, ispravite ih tako što ćete pitati: ako neki dečak ili muškarac ne poseduje du osobinu, da li i dalje muškog pola?

5. Dodajte po jednu novu osobinu na listu iz svake grupe učenika dok ne dobijete sve odgovore za to što je karakteristika muškarca. Potrudite se da učenici imaju puno ovakvih reči u svojim web-ovima. (Možda ćete morati da postavljate test-pitanja da biste generisali specifične odgovore). Uobičajeni primeri za ono što ljudi povezuju sa karakteristikom «biti muškarac» podrazumevaju:

- fizičku snagu
- neizražavanje emocija
- seksualni predator
- heteroseksualac
- finansijski uspešan
- zadužen za porodicu
- kul
- otac
- ponosan
- moćan
- atletski građen
- hrabar
- bez straha od nasilja ili da upotrebi nasilje
- duhovit
- lojalan prijateljima

6. Ponovite ovaj proces za osobine koje se povezuju sa karakteristikom «biti žena». Uobičajeni primeri podrazumevaju:

- uviđajna
- tiha
- submisivna
- pričljiva
- dobra u komunikaciji

- lepo vaspitana
- emotivno jaka
- dobro organizovana / dobra u multi-taskingu
- praktična
- nenasilna
- skromna
- ima obline
- fizički je slabija od muškarca
- brižna
- majka

7. Izdvojte 10 minuta za diskusiju sa celom grupom:

- Neke karakteristike muškaraca i žena su biološke. Na primer, samo muškarci mogu biti očevi; samo žene mogu da rađaju ili doje.
- Ipak većina karakteristika koje se pripisuju muškarcima ili ženama su socijalno određene – nisu zasnovane na biologiji.
- Muške i ženske uloge koje su socijalno određene zovu se rodne uloge. Da li je neko čuo ranije za ovaj termin?
- Kakva su vaša osećanja u pogledu rodni uloga u društvu? Da li se slažete sa svim aspektima ponašanja i načina života žena koji se od njih očekuju? Kako bi muškarci trebalo da se ponašaju u skladu sa očekivanjima?
- Šta vi mislite da znači rodna ravnopravnost?
- U svakoj zajednici i društvu neki ljudi imaju stavove o rodu i ravnopravnosti koji nisu u skladu sa konvencionalnim.
- Kako se društvo menja vremenom ili od regiona do regiona, tako se menjaju i stavovi o ulogama rodova.

Domaći zadatak: Dovršite i proširite sledeću izjavu u formi liste, pisma ili pesme: «Nije lako biti devojčica/dečak zato što...»

.....
Prilagođeno iz «What's the Real Deal About Masculinity?» (2008. Scenarios USA.) Za porudžbine, vidi <www.scenariosusa.org/getinvolved/MasculinityCurriculum2009.html>

AKTIVNOST 6

PUT KROZ SEĆANJA: KAKO SMO UČILI O RODU KAD SMO BILI DECA

TRAJANJE: 45 minuta (5.korak može da se zada kao domaći zadatak)

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Sami prođite ovaj put kroz sećanja pre nego što sprovedete aktivnost. Aktivnosti sa sećanjima mogu da pokrenu teška osećanja kod nekih učenika. Razmislite kako da reagujete na najbolji način – i kome se možete obratiti, ako je učenicima potrebna dodatna pomoć.

PREGLED: Učenici dele sećanje na vreme kada ih ne neko tretirao na određen način zbog njihovog pola; sećaju se svojih osećanja u odnosu na ta iskustva.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da daju primere kako deca apsorbuju poruke o ulogama rodova; da se te poruke razmotre iz lične perspektive i perspektive ljudskih prava; da se osnaže veštine kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVA:

1. Podelite odeljenje na četiri do pet grupa sa učenicima istog pola. Neka ponesu papir i olovku.

2. Objasnite:

- Danas ćemo istraživati kako je to kad odrastate kao dečak ili kao devojčica. Prvo ćemo otići na kratko putovanje u sopstvena sećanja, ugodno se smestite, spustite olovke i opustite se.
- Setite se perioda kada ste shvatili da vas tretiraju na određen način zbog vašeg pola. Kad se setite nečega, zapišite to.

- Kakva osećanja su vam se javila kad se setite tog iskustva? Zapišite ta osećanja. Imaćete opciju da podelite svoje sećanje u svojoj maloj grupi.

3. Posle nekoliko minuta, pitajte:

- U svojoj grupi izdvojte nekoliko minuta da podelite šta god želite u vezi vaših iskustava ili osećanja. Ne morate da ih delite uopšte ako ne želite.

4. Nakon dodatnih pet ili deset minuta, pitajte:

- Šta nam ova osećanja govore o socijalnim stavovima i normama u pogledu vrednosti i uloga devojaka i žena? Momaka i muškaraca?
- Setimo se onoga što smo naučili o ljudskim pravima, da li vam se ti stavovi i norme čine ispravnim? Zašto ili zašto ne?
- Koje promene bi morale da se ostvare da bi se postigla ravnopravnost između muškaraca i žena?

5. (Napomena: ako vam ponestaje vremena, ovaj korak se može zadati za domaći zadatak). Podsetite učenike da bilo koja situacija može da ima čitav niz ishoda. Dajte im priliku da promene kraj neke priče, objasnite im:

- Setite se situacije za koju smatrate da je bila nefer ili nepravedna – ili neka o kojoj ste pisali ili za koju ste čuli u svojoj grupi.
- Napišite nov kraj priče, onaj koji se čini pravednijim.

AKTIVNOST 7

SLIKE OČINSTVA

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Napišite pitanja i rečenice za korak 1 na tabli ili od njih napravite radni list. Razmislite o emotivnom uticaju koji ova aktivnost može imati na neke učenike (naročito na one sa ambivalentim ili negativnim osećanjima prema svojim očevima ili one koji nemaju očeve). Nemojte sprovoditi ovu aktivnost ako niste u stanju da ponudite učenicima adekvatnu podršku kako je potrebno.

PREGLED: Učenici pišu o svojim očevima ili o muškim zaštitnicima. Razgovaraju o tome kako rodne uloge ograničavaju ulogu muškarca kao brižnika i pišu o tome kakvog oca priželjkuju za svoju decu (ili za decu koju poznaju).

CILJEVI: Da se učenicima omogući da procene iskustva i vrednosti muške brižljivosti; da se osnaže lična refleksija i veštine pisanja.

UPUTSTVA:

1. Napravite uvod u temu tako što ćete objasniti:

- Danas ćemo razgovarati o očinstvu i muškim uzorima.
- Molim vas da svi na početku napišemo kratko pismo ocu, muškom staratelju ili nekoj drugoj značajnoj očinskoj figuri u vašem životu. Nećemo tražiti od vas da podelite vaše pismo sa drugima. Počnite pismo sa nekim od sledećih uvoda:
  - *Dragi oče, misliš da sam zaboravio, ali sećam se ...*
  - *Dragi oče, treba da...*

2. Posle oko pet minuta pitajte:

- Kakva osoba jeste ili je bio vaš otac, muški staratelj ili neka druga značajna muška figura u vašem životu? Napišite najmanje deset prideva koji ga opisuju. I u ovom slučaju, sve što napišete je privatno i ne mora da se deli sa drugima.
- Sada navedite deset prideva za koje biste voleli da označavaju očinsku ulogu, za koje smatrate da su sastavni deo divnog oca.
- Pogledajte svoju drugu listu prideva. Štiklirajte one prideve koji opisuju većinu očeva. Zaokružite one prideve koji nisu uobičajeni ili su karakteristika malog broja očeva.
- Da li muškarci smatraju da im tradicionalne muške uloge otežavaju ili olakšavaju da se ponašaju na način na koji to njihova deca žele?
- Da li se možete setiti primera oca ili očinske figure ko se ponaša na način da dovodi u pitanje tradicionalno viđenje rodnih uloga?

3. Na kraju, pitajte: Kako biste voleli da se očinstvo promeni u budućnosti?

Domaći zadatak: Intervjuišite odraslog muškarca kog poznajete. Zamolite ga da priča o osobinama za koje misli da su dobre karakteristike oca.

AKTIVNOST 8

ISTRAŽIVAČKI PROJEKAT: ROD U ŠKOLSKOM OKRUŽENJU

TRAJANJE: koraci 1-5: 40 minuta, korak 6: 4 do 5 sati, koraci: 7-8: 90 do 120 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, kopije materijala za učenike, lepljiva traka

PRIPREMITI: Obezbedite dozvolu uprave škole da učenici sprovedu ovo istraživanje. Napišite svaku temu koraku 2 na posebnom papiru. (Ako je potrebno, izmenite listu tema koje će biti relevantne i izvodljive u vašem školskom okruženju). Odlučite kako ćete rasporediti teme učenicima u koraku 3. Ako je moguće, napravite kopije materijala za svakog učenika.

PREGLED: Učenici sprovode istraživanje u vezi uloge rodova u obrazovanju i izveštaj o rezultatima do kojih su došli. Ovaj projekat zahteva istraživanje van odeljenja plus vreme u odeljenju.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da diskutuju o tome kako školsko okruženje može da ojača ili da dovede tradicionalne rodne norme u pitanje; da se osnaže veštine učenika za sprovođenje istraživanja.

UPUTSTVO:

1. Zalepite svaki list (sa istraživačkom temom) u drugi ugao ili u drugom delu prostorije.

2. Objasnite:

- Imaćete priliku da sprovedete jedno istraživanje u toku iduće nedelje. U okviru istraživanja tražićete odgovor na pitanje «Kako škola pojačava ili dovodi u pitanje tradicionalne rodne uloge?»

- Svaki od četiri istraživačka tima će se baviti jednom od sledećih tema: *ponašanje u učionici, vannastavne školske aktivnosti, nastavni plan i program i udžbenici i statistike o školi i obrazovanju.*
- Pokušajte da identifikujete dve teme koje vas zanimaju.

3. Za formiranje istraživačkih timova zamolite učenike da se potpišu na listu sa temom koja ih zanima (ili ih podelite u timove).

4. Podelite i analizirajte uputstvo za istraživanje. Uverite se da su svi razumeli kako treba da se postupi.

5. Dajte svakom timu odgovarajuć materijal. Neka grupe razgovaraju o tome kako će sprovesti svoje istraživanje. Obidite ih i dajte dodatna uputstva ako je potrebno.

6. Dajte učenicima do dve nedelje za fazu istraživanja. Nastavite da pomažete ako je potrebno.

7. Na kraju faze istraživanja, učenici treba da predstave svoje istraživanje i rezultate. Za svaku prezentaciju izdvojte 15 minuta. Posle svake prezentacije pitajte druge učenike:

- Da li imate pitanja za ovaj tim?
- Šta vas je naročito zainteresovalo ili iznenadilo?
- Da li se slažete sa njihovim zaključcima? Ako ne, zašto?
- Koje druge preporuke biste dali?

8. Kada svi timovi završe prezentaciju, pitajte odeljenje:

- Na koji način školsko okruženje pojačava tradicionalne rodne norme?
- Na koji način ih dovodi u pitanje?
- Kojih pet promena bi školu učinilo pravičnijom u smislu roda, kao i otvorenijom, bezbednijom i sa povećalo njeno poštovanje prema svima?
- Šta vi možete učiniti da se to ostvari?

MATERIJAL ZA UČENIKE

UPUTSTVO ZA SVE ISTRAŽIVAČKE TIMOVE

Tema za istraživački projekat odeljenja glasi: «Uloga rodova u školskom okruženju.» Svaki tim će sprovesti istraživanje vezano za drugi aspekt ove teme. Koraci su sledeći:

1. Pažljivo pregledajte pitanja sa svojim timom
2. Razgovarajte o tome koji je najbolji način da se nađu odgovori na pitanja. Zamolite nastavnika za pomoć ako vam je potrebna
3. Odlučite da li će svaki član tima preuzeti odgovornost za različita pitanja ili će članovi saradivati na ispitivanju određenih pitanja.
4. Prikupite informacije da biste došli do odgovora na vaša pitanja. Zatražite pomoć ako vam je potrebna
5. Kada prikupite podatke, napišite izveštaj koji sadrži sledeće delove:
  - a) pitanja(e) na koje ste pokušali da odgovorite
  - b) metode istraživanja (kako ste sproveli svoje istraživanje)
  - c) rezultate (šta ste saznali)
  - d) zaključak (šta mislite o rezultatima, koje zaključke ste izveli=
  - e) preporuke (promene koje bi školsko okruženje učinile pravičnijim u pogledu roda i bezbednijim i prijatnijim mestom i za devojčice i za dečake)

Na osnovu tog izveštaja ćete održati i petnaestominutnu prezentaciju. Isplanirajte prezentaciju. Pobrinite se da svi članovi tima budu uključeni u prezentaciju.

MATERIJAL ZA TIM 1:

Da li mislite da naši udžbenici odražavaju predrasude o rodovima? Ili promovišu rodnu ravnopravnost?

Primeri za pitanja:

- Kako su devojčice i dečaci, muškarci i žene prikazani u našim udžbenicima?
- Koliko je osoba ženskog, a koliko muškog pola prikazano na slikama?
- Da li su u potpunosti prikazana istorijska, intelektualna, književna i umetnička ostvarenja žena?
- U pričama i književnosti, ko preuzima akciju? Ko je podređen?
- Čije viđenje odražava knjiga? Da li je autor vaše knjige muškarac ili žena?
- Na koje još načine se odražavaju rodni stereotipi, na koji se pojačavaju ili dovode u pitanje?
- Koje druge grupe se stereotipno prikazuju u udžbeniku?

Metode istraživanja:

Uzmite najmanje dva udžbenika, kao npr. sociologiju/svet oko nas, istoriju ili književne tekstove koji se koriste u osnovnoj ili srednjoj školi. Analizirajte sadržaj i slike da biste odgovorili na pitanja poput onih koja su gore navedena kao primer.

MATERIJAL ZA TIM 2:

Kako okruženje učionice osnažuje ili dovodi u pitanje tradicionalne uloge rodova?

Primeri za pitanja:

- Ko se u odeljenju češće javlja za reč, dečaci ili devojčice? Ko duže govori? Ko češće prekida? Ako postoje neki učenici koji su vođe u odeljenju, da li su to devojčice ili dečaci?
- Na koji način nastavnici dovode u pitanje - ili podržavaju – rodne šeme ponašanja?

- Da li su neki učenici favorizovani ili u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge zbog stereotipa, npr. zbog njihovog etničkog ili seksualnog identiteta?

Metode istraživanja:

Posmatrajte više odeljenja, po mogućstvu sa različitim nastavnicima. Pre nego što posmatrate, razgovarajte sa svojim timom kako ćete «meriti» i dokumentovati ono što ste videli. Možda ćete želeći da razvijete jednostavan obrazac koju možete popuniti dok posmatrate. Ako vam je dostupan neki sat, možda ćete želeći da izmerite koliko pojedini učenici govore, dečaci i devojčice.

MATERIJAL ZA TIM 3:

Kako neke rodne norme utiču na učenike da učestvuju u vannastavnim programima i ponudama škole?

Primeri za pitanja:

- Da li dečaci i devojčice jednako učestvuju u svim vannastavnim aktivnostima? Ako postoji tendencija da učestvuju u različitim aktivnostima, u koje aktivnosti je uključeno više dečaka? U koje je uključeno više devojčica?
- Generalno, čak i ako učestvuju u različitim aktivnostima, da li se i dečaci i devojčice podjednako uključuju u vannastavne aktivnosti?
- Da li škola obezbeđuje jednak pristup infrastrukturi (kao što su toaleti, sala za fizičko, igrališta i slično), opremi, uniformama i materijalu za aktivnosti koje uključuju devojčice i one koje uključuju dečake?
- Kod aktivnosti koje uključuju i dečake i devojčice ko ima po pravilu vodeću ulogu?

Metode istraživanja:

Sačinite listu svih vannastavnih aktivnosti za učenike u školi, poput sporta, učeničke uprave,

školskih klubova, itd. Pratite aktivnost, intervjuišite i dečake i devojčice koji u njima učestvuju, kao i nastavnika-savetnika grupe.

MATERIJAL ZA TIM 4:

Kakva je ukupna rodna ravnoteža u školi? Šta nam statistika govori o toj situaciji?

Primeri za pitanja:

- Da li su nastavnici uglavnom muškog ili ženskog roda? A direktor škole? Koji nastavnici (muškog ili ženskog roda) imaju bolje izgleda da budu unapređeni i da postanu direktori?
- Da li žene i muškarci imaju jednake izgleda da predaju matematiku? Književnost? Umetnost/likovno?
- Ko predaje u prvim razredima? Ko u završnim razredima?
- Kakva je situacija kod učenika? Da li se dečaci i devojčice podjednako upisuju u škole? Ako ne, zašto?
- Da li i devojčice i dečaci imaju iste izgleda da se upišu u sve razrede/na sve nivoe školovanja? Da li bi se podjednako dobrodošlo osećali na svim nivoima školovanja/u svim razredima?

Metode istraživanja:

Vaš direktor škole može da vam obezbedi sve rodno specifične informacije koje su vam potrebne. Ako ne može, razgovarajte sa što više nastavnika o njihovim odeljenjima i o predmetu/predmetima koje predaju. Ako je moguće, pronađite i podatke na nacionalnom nivou o tome kako rodne norme utiču na postignuća u obrazovanju, uključujući i stečeni nivo obrazovanja.

AKTIVNOST 9

PRODAJA STEREOTIPA: ANALIZA REKLAMA

TRAJANJE: 40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, časopisi ili novine sa reklamama, makaze, veliki papir, lepak ili samolepljiva traka.

PRIPREMITI: Sakupite dovoljno časopisa i novina sa reklamama za celu grupu ili zamolite učenike da donesu časopise iz kojih smeju da se isecaju slike/članci.

PREGLED: Učenici prave kolaž o prikazu žene i prikazu muškarca iz reklama, analiziraju poruke iz reklama o rodu, pa kreiraju reklame koje ruše stereotipe.

CILJEVI: Omogućiti učenicima da prepoznaju i opišu ulogu koju štampani mediji imaju u stvaranju i očuvanju rodni stereotipa; jačanju veština kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVA:

1. Podelite časopise i objasnite:

- Danas ćemo praviti kolaže – likovni rad koji se pravi od slika koje ćete isecati iz časopisa i lepiti lepkom ili selotejpom na list papira.
- Svako će napraviti po dva kolaža. Jedan će predstavljati prikaz žene, a drugi prikaz muškaraca.

2. Dajte učenicima 10-15 minuta da završe oba kolaža, a onda opišite ostatak projekta:

- Polazeći od kolaža sa slikama muškaraca, u svesci sačinite listu osobina muškaraca koje vidite u reklamama.
- Napravite isti kolaž za sliku žena.

3. Na tabli nacrtajte dva velika kruga koja se presecaju, jedan označite kao «muški», drugi kao «ženski», a u oblast koja se preseca upišite «oba». Pitajte:

- Koje se osobine predstavljaju samo u reklamama sa muškarcima? (*navedite ih u «muškom» krugu*)
- Koje se osobine predstavljaju samo u reklamama sa ženama? (*navedite ih u «ženskom» krugu*)
- Da li su neke osobine prikazane i u reklamama sa ženama i u reklamama sa muškarcima? (*njih navedite u površini u kojoj se krugovi presecaju*)
- Šta primećujete u tom dijagramu? Kakvu ideju promovišu reklame o tome kako žene treba da izgledaju ili da se ponašaju? A muškarci?
- Kako takve predstave stvaraju ili pojačavaju rodne stereotipe? Kakve vrednosti prodaju ženama? A muškarcima?
- Kako se ove predstave porede sa stvarnošću?
- U kom trenutku medijske slike postaju stereotipi? Da li mediji stvaraju nove stereotipe ili prosto ponavljaju i pojačavaju stereotipe koji su već ustaljeni u društvu? Zašto?
- Kako na mlade utiču slike koje se prikazuju u medijima? Da li ste se ikad osećali loše u vezi samog sebe kad pogledate u časopis ili vidite reklamu na televiziji? Šta ljudi mogu da urade ako smatraju da su reklame uvredljive ili ako se ne slažu sa stereotipnim predstavama koje prenose?

Domaći zadatak: Kreirajte alternativnu reklamu koja ruši rodne stereotipe (*Ako je moguće, neka učenici okače svoj gotov rad na zidu ili ga predstave drugarima u odeljenju.*)

AKTIVNOST 10

RODNO OGRANIČEN PROSTOR

TRAJANJE: koraci 1-5: 45 minuta (duže ako želite da vaše grupe naprave svoje mape i da izrade sopstvenu listu lokacija)
koraci 6-7: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, lepljiva traka; pet ili šest kopija jednostavnih mapa vaše zajednice koje unapred možete iscrtati (ili veliki listovi papira za napredne učenike da naprave sopstvene mape), drvene bojice ili olovke.

PRIPREMITI: Pregledajte listu lokacija i prilagodite je vašoj zajednici.

PREGLED: Učenici crtaju mape svojih zajednica na kojima je prikazano koji prostor je bezbedan i dostupan osobama kog pola. Analiziraju na kako rodne uloge utiču na participaciju u društvu. (napomena: instruktor/-ka mora da odluči da li je ova aktivnost relevantna za njegovu/njenu zajednicu).

CILJEVI: Omogućiti učenicima da analiziraju na koji način rod utiče na njihovu mobilnost, bezbednost i pristup prostoru zajednice; da navedu najmanje tri načina na koja rodne norme mogu da utiču na participaciju devojaka i žena u društvenom životu; da se osnaže veštine apstraktnog razmišljanja i geografskih prikaza podataka.

UPUTSTVA:

1. Objasnite učenicima da će napraviti «rodne mape» zajednice koje pokazuju koja mesta ili prostori van doma su primarno namenjena za muškarce i dečake (gde se sastaju, igraju ili bezbedno angažuju kroz druge aktivnosti); koji pro-

stor je namenjen primarno za žene i devojčice, a koji i za jedne i za druge.

2. Podelite učenike u male grupe (bilo istopolne ili ne), svakoj grupi dajte kopiju opšte mape vaše zajednice. (Naprednijim grupama možete dati dodatno vreme i zatražiti da razviju sopstvene mape).

3. Dajte učenicima set od po tri bojice (ili markera) i listu sledećih mesta u njihovoj zajednici (Od naprednijih grupa možete tražiti da razviju sopstvene liste mesta.).

LISTA LOKALITETA

trgovine namirnicama
lokacije za molitvu
škola
centar zajednice
biblioteka
centar sa video igricama
bioskop
ulice grada/sela noću
kafići
sportski tereni/tereni za košarku
barovi
železničke, autobuske stanice, aerodromi
skupština grada / opštinske zgrade
oblast za pranje veša (perionica veša, reka)

4. Opišite projekat:

- Kratko razgovarajte sa svojom grupom da li svako od mesta primarno posećuju muškarci i dečaci, žene i devojčice ili oba pola u jednakoj meri. Razmotrite da li su te lokacije bezbedne i da li se svi u njima osećaju dobrodošlo.
- Izaberite jednu bojicu ili marker da označite mesta naklonjenija muškarcima, a drugu za mesta naklonjenija ženama, te treću za rodno neutralna mesta na kojima su jednako dobrodošli i muškarci i žene. Označite svako mesto na mapi pomoću boje kojom označavate «rodnu» prirodu određenog lokaliteta.

- Kada završite, razgovarajte o tome šta vaša mapa govori o mobilnosti, bezbednosti i pristupu javnom prostoru u zajednici.

5. Obilazite grupe dok završavaju svoje mape i moderirajte njihove diskusije.

6. Zamolite učenike da okače svoje mape na zid. Neka svaka grupa predstavi svoju mapu ili recite učenicima da obilaze i pogledaju svaku mapu.

7. Zamolite celu grupu (i zabeležite njihove odgovore na tabli):

- Navedite neka od vaših opažanja? Da li devojčice imaju jednaku mobilnost kao i dečaci? Uporedite devojčice i dečake u odnosu na njihov pristup javnom prostoru?
- Da li je bezbednost na javnom mestu ista za dečake i za devojčice?
- Da li se ti uslovi menjaju kako dečaci odrastaju? A kada devojčice odrastaju?
- Koji su uobičajeni razlozi za ove razlike?
- Kako se osećate u pogledu rodne prirode javnog prostora?
- Kakav pristup bezbednim javnim prostorima je potreban ljudima da bi učestvovali na aktivan način u društvenom životu?
- Kako ograničen pristup bezbednom prostoru za devojčice i žene utiče na njihovu sposobnost da budu punopravni građani? *(Pitajte učenike koliko žena znaju koje učestvuju u javnom odlučivanju? Koliko žena ima moć u javnosti, u poređenju sa muškarcima? Da li su na čelu lokalne vlasti muškarci ili žene?)*
- Da li se isto odnosi i na dečake i muškarce? Zašto ili zašto ne?

Domaći zadatak: Izaberite mesto na kom se devojke i žene ne osećaju bezbedno i dobrodošlo. Opišite šta mora da se dogodi da bi se ta situacija promenila. Kako može da se dogodi ta promena?

AKTIVNOST 11

ŽENE OD AKCIJE: PROJEKAT PISANJA KNJIGE

TRAJANJE: koraci 1-7: 45 minuta
realizacija: 2 do 3 sata u odeljenju ili za domaći zadatak
korak 8: 45 minuta

MATERIJAL: papir, markeri, igla/konac, lepljiva traka, spajalica ili drugi materijal za obeležavanje knjige; materijal «Uputstvo za projekat kako se stvara knjiga»

PRIPREMITI: Pregledajte listu Žene od akcije iz materijala za učenike da biste bili sigurni da je primereno da se u vašem okruženju uči o svim navedenim ženama. Obezbedite dovoljno dugu listu tako da svaka mala grupa od troje do četvoro ima drugu ženu o kojoj će učiti. Ako je moguće, kopirajte materijal za svoje učenike. Razmotrite mogućnost da stupite u kontakt sa osnovnom školom da proverite da li vaši učenici mogu da dođu u posetu i da pročitaju knjige koje budu izradili mlađoj deci.

PREGLED: Učenici prave knjigu za decu o ženi-vođi. (Napomena: ova aktivnost zahteva pristup biblioteci ili internetu, morate planirati u skladu sa tim).

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da nauče o ženskim vođama i da budu u stanju da dovedu hrabrost i postignuća žena u vezu sa sopstvenim životom; da se ojačaju istraživačke veštine.

UPUTSTVO:

1. Podelite materijal (ili ga kopirajte na tabli).
2. Podelite odeljenje na grupe od po tri do četiri učenika i objasnite:

- Danas ćemo početi projekat koji podrazumeva učenje o ženama koje su bila ili jesu lideri u oblasti socijalne pravde.
- Svaka grupa će istraživati život i rad po jedne žene-herojke.
- Potom će svaka grupa napisati priču za decu o toj ženi-heroju i od nje napraviti povezanu knjigu za decu (*Pomenite dogovore koje ste postigli za vaše učenike da pozajme ili pročitaju knjige deci iz obližnje osnovne škole*).

3. Pregledajte listu Žene od akcije (vidi materijal). (*Objasnite kako će izabrati ili na koji način će im biti dodeljena njihova «žena od akcije», da bi se izbeglo dupliranje*). Pitajte:

- Da li je iko čuo za neku od tih žena?
- Možete predložiti i neku drugu ženu-vođu, ali prvo proverite sa mnom, da bismo bili sigurni da se ona uklapa u ovu lekciju.

4. Pregledajte pitanja-smernice (vidi materijal ili neka učenici kopiraju pitanja sa table).

5. Objasnite: 1) da li će grupe završiti svoj projekat u školi ili kod kuće; 2) koliko dana imaju na raspolaganju da ga završe i vrate ga; i 3) gde mogu tražiti informacije o svojim Ženama u akciji.

6. Objasnite da će kada završe istraživanje svaki član grupe preuzeti odgovornost za najmanje jedan spekt procesa stvaranja knjige: pisanje priče; redakcija i lektura; stvaranje ilustracija; dizajn i izrada naslovnih strana; vezivanje knjige (ušivanje, lepljenje trake, zaheftavanje, itd.).

7. Iskoristite preostalo vreme za svaku grupu da izabare svoju «ženu od akcije» i da podeli zadatka u vezi stvaranja knjige u grupi (vidi materijal). Obilazite ih da im pomognete tom procesu.

8. *Predstavljanje gotovih knjiga:* zamolite svaku grupu da pročita svoju knjigu naglas drugarima

u odeljenju i ako je moguće, mlađoj deci. Posle toga, pitajte:

- Kojoj ženi ste se naročito divili?
- Da li mislite da biste ikada mogli uraditi nešto slično onome što su te žene heroji uradile?
- Šta bi bilo potrebno za to?

MATERIJAL ZA UČENIKE

ŽENE OD AKCIJE: UPUTSTVO ZA PROJEKAT IZRADE KNJIGE

ŽENE OD AKCIJE

Rigoberta Menču (liderka u oblasti ljudskih prava iz Gvatemale)

Roza Parks (američka liderka u oblasti građanskih prava)

Mukataran Bibi (pakistanska liderka u borbi protiv seksualnog nasilja)

Aung San Su Kji (političarka Mijanmara)

Vangari Matai (kenijska liderka u oblasti zaštite životne sredine)

Mišel Bačelet (čileanska političarka)

Arundati Roj (indijska spisateljica)

Sofi Šol ili Marta Verthajmer (vođe otpora protiv nacizma)

Hilari Klinton (američka političarka)

Vera Ngasa ili Beatris Ntuba (kamerunske sudije)

Luiz Arbir (bivša visoka komesarka UN za ljudska prava)

Pitanja – smernice za istraživanje za vašu knjigu o ženama – vođama:

1. Kako se zove ta žena?
2. Koja je ključna činjenica iz njene mladosti/detištva?
3. Koji socijalni problem je posmatrala? Kako ga je uočila?
4. Otkud znate da joj je bilo stalo do rešenja tog problema?
5. Šta je učinila s tim u vezi?

6. Da li joj je neko pomogao?
7. Ispričajte priču o periodu kada je trebalo da se osloni na ličnu osobinu koju vi cenite. Ta osoba može biti hrabrost, postojanost, integritet, strpljenje, kreativnost, inteligencija, sposobnost da neguje dobre odnose sa drugim ljudima, vizija o budućnosti ili neki drugi kvalitet.
8. Napišite kako se svet promenio zahvaljujući njenim aktivnostima
9. Ubacite neki njen citat ako možete.
10. Izaberite naslov za svoju knjigu koji predstavlja više od njenog imena, naslov koji se odnosi i na temu do koje joj je bilo stalo ili nešto zanimljivo o njenim ličnim osobinama što ste saznali...

Dopunite ime člana vaše grupe ko će...

Pomoći da se napiše priča (može više od jedne osobe):

Biti urednik priče:

Lektorisati tekst:

Ilustrovati priču:

Dizajnirati i kreirati korice knjige:

Napraviti povez njige i uvezati knjigu:

AKTIVNOST 12

TELA KOJA SE MENJAJU

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Razmislite o načinima na koji ljudi u vašoj zajednici menjaju izgled. Razmotrite prakse koje imaju posledice po zdravlje. Pregledajte donju listu i razmotrite o kojim praksama želite da razgovara vaš razred.

PREGLED: Učenici utvrđuju koji je to idealizovan izgled za muškarce i žene u njihovoj kulturi i ispituju šta ljudi praktikuju da bi svoj izgled uskladili sa ovim idealom. Sznaju o posledicama takvih praksi po njihovo zdravlje.

CILJEVI: Da se ispituju pritisci, da se prilagodi kulturno uslovljenim «idealnim» izgledima; da se opišu prakse kojima se ljudi podvrgavaju (naročito žene i devojčice), pokušavajući da dostignu taj izgled i štete koje takve prakse mogu da prouzrokuju, da se osnaže veštine kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Dajte uvod u temu pomoću sledećih pitanja:

- Koji pritiske osećaju devojke i momci da moraju da izgledaju na određen način?
- Da li je taj željeni izgled realan za većinu nas ili je idealizovan?
- Kako se ljudi osećaju ako ne ostvare ideal?
- Kakve stvari ljudi rade (ili čemu podvrgavaju svoju decu) da bi se prilagodili id*realizovanoj predstavi atraktivnosti? Na primer, sa svojom kosom? Kožom? Oblikom tela? *(Napišite odgovore na tabli.)*

2. Dodajte još neke prakse o kojima biste voleli

da razgovarate sa sledeće liste:

- gojenje ili ekstremne dijetе
- ekstremni bodi-bilding
- tamnjenje ili izbeljivanje kože
- stavljanje šminke, kane ili laka za nokte
- tetovaža, pirsing ili urezivanje
- brijanje ili uklanjanje dlačica
- peglanje ili kovrdžanje, farbanje kose
- plastična/kozmetička hirurgija
- obrezivanje*

3. Pitajte:

- Šta mislite o praksama navedenim na listi? Koje su poput igre ili samo izražaj, a koje mogu biti škodljive?
- Šta bi ljudi u drugim kulturama pomislili o praksama koje su ovde navedene?
- Odakle potiču ovi ideali? Da li su žene pod većim pritiskom od muškaraca da se prilagode idealizovanom tipu tela? Ko profitira a koje oštećen u ovom procesu? Kako ovaj pritisak utiče na samopouzdanje?
- Koliko je važno da se stane na kraj škodljivim praksama koje uključuju izmene na telu? Koju praksu biste voleli da zaustavite (ako biste uopšte voleli da zaustavite neku)?
- Kada ste odrastali da li vam je neko rekao da je ta praksa opasna i da treba da se zaustavi?
- Da li ste vi podelili vaše znanje i osećanja o tome sa nekim drugim?
- Kako biste to mogli da uradite?

* Muško obrezivanje je takođe uobičajena praksa koja uključuje promene na telu. Ova procedura se pokazala kao povoljna po zdravlje. Ona muškarcima pruža delimičnu zaštitu od pojedinih seksualno prenosivih bolesti, uključujući i HIV.

AKTIVNOST 13

OD NASILJA DO POŠTOVANJA U INTIMNIM ODNOSIMA

TRAJANJE: 90 minuta (može se podeliti na dve sesije)

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: razmislite i/ili pročitajte nešto o nasilju u vašem kontekstu. Budite svesni da razgovor o porodičnom nasilju predstavlja poteškoću za mnoge ljude ili zbog njihovih ličnih iskustava ili zbog uverenja da je to privatna stvar. Nikad ne možete prisiljavati učenike na neki potez u određenom trenutku.

PREGLED: Učenici razvijaju skeč istražujući poštovanje i nasilje u intimnim odnosima. Diskutuju o tome kako da unaprede poštovanje u uzajamnim odnosima.

CILJEVI: Omogućiti učenicima da razgovaraju o stavovima o nasilju u intimnim odnosima i načinu da se unaprede odnosi na osnovu poštovanja; unapređenje kreativnog pisanja i veština nastupanja/izvođenja.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u ovu temu kao ozbiljnu. Objasnite:

- U ovoj aktivnosti ćemo razmatrati i analizirati različite tipove nasilja koje ljudi ponekad primenjuju u intimnim odnosima.
- Imaćete oko 15 minuta na raspolaganju da pripremite kratak skeč o intimnim odnosima – bračni, muško-ženski vanbračni ili istopolni par.

- Vaši skečevi treba da nam pomognu da razmislimo kako da obezbedimo da se odnosi zasnivaju na poštovanju.

2. Podelite učenike na četiri grupe (ili manje, zavisno od ukupnog broja učenika), sa po pet do šest članova po grupi.

Zadajte dvema grupama: Pripremite kratak skeč (manje od 5 minuta) u kom ćete pokazati intiman odnos koji uključuje nasilje. To nasilje može biti fizičko ili psihičko. Pokušajte da budete realni, koristite primere incidenata kojima ste prisustvovali ili za koje ste čuli u svojoj zajednici.

Zadajte drugim dvema grupama: Pripremite kratak skeč (manje od 5 minuta) u kom ćete pokazati intiman odnos zanosvan na uzajamnom poštovanju. Pokažite se kako dvoje ljudi suočava sa konfliktom ili različitim mišljenjima bez posezanja za nasiljem.

3. Obilazite grupe dok pripremaju svoje skečeve, ponudite im pomoć ako im je potrebna.

4. Neka svaka grupa pokaže odeljenu svoj skeč, počinje grupa koja demonstrira nasilje. Posle svakog skeča pitajte da li gledaoci imaju pitanja. Potom pitajte koje osobine pojedinca ili odnosa dovode do nasilja.

5. Primenite istu proceduru za skeč u kom se pokazuje poštovanje, ali pitajte koje osobine pojedinca ili odnosa čine odnos zdravim i nenasilnim.

6. Moderirajte diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Koje su različite forme nasilja u intimnim odnosima? (*ispitajte oblasti: kontrola, iznuđivanje, vikanje i pretnja, kao i fizičko nasilje*)
- Koje su osobine nasilnih odnosa? (*zapišite odgovore na tabli pod naslovom «Nasilni odnosi»*)

- Zašto se mnogi ljudi, pre svega mladi, osećaju bespomoćnim da bilo šta učine po pitanju porodičnog nasilja? Da li su zaista nemoćni?
- Koje osobine čine odnos zdravim? Šta je neophodno za izgradnju odnosa zasnovanog na poverenju? (*napišite odgovore pod naslovom «Odnosi puni poštovanja»*)
- Da li su primeri koji su korišćeni u skečevima bili realni? Da li vidate takve situacije u svakodnevicu? Da li su primeri zdravih odnosa prikazanih u pričama realni? Da li vidate takve odnose u svakodnevicu?
- Da li fizičko nasilje primenjuju prvenstveno muškarci protiv ženi ili su žene jednako nasilne prema muškarcima? Šta mislite, gde su uzroci nasilja u nekom odnosu? Kada vidite taj tip nasilja, šta obično uradite? Šta biste mogli da uradite?
- Da li mislite da je moguće da se izgradi intiman odnos zasnovan na poverenju? Šta kao pojedinci možemo da uradimo da bismo izgradili zdrave intimne odnose?

AKTIVNOST 14

AKCIJA PROTIV RODNO ZASNOVANOG NASILJA

TRAJANJE: koraci 1-4: 1 sat
koraci 5-7: 1 sat

MATERIJAL: kreda i tabla.

PRIPREMITI: učenici moraju imati prethodna znanja na temu nasilja protiv žena.

PREGLED: U malim grupama učenici razvijaju strategije za eliminaciju nasilja protiv žena i predstavljaju svoje strategije u formi vesti na televiziji.

CILJEVI: Omogućiti učenicima da navedu najmanje jednu do dve ideje za akcije protiv nasilja nad ženama; da unaprede veštine za rešavanje problema i veštinu javnog nastupa.

UPUTSTVO:

1. Podelite učenike u grupe od po četvoro ili petoro. Objasnite da će polovina grupa pripremiti vesti za televiziju, a polovina prezentaciju za vladu.

2. Pitajte: «Ko će preuzeti odgovornost da se stane na put nasilju nad ženama i devojkama?»

3. Objasnite:

- Zamislite strategije ili programe za smanjenje nasilja protiv žena.
- Imate 40 minuta za pripremu prezentacije u trajanju od pet do deset minuta (vesti na televiziji ili prezentaciju za lokalnu ili nacionalnu vladu, zavisno od grupe kojoj pripadate).
- Vaša prezentacija treba da pođe od toga da je publici problem nasilja već poznat. Vaš posao je

da pokažete da se preduzimaju pozitivne mere da se odgovori na ovaj problem.

- Pokušajte da uključite ono što su mladi ili odrasli, lokalne organizacije i zajednice, vlada ili organizacije UN već uradili u svakodnevnom životu (ili što može da se uradi).
- Takođe treba da razmotrite kako da se i muškarci i dečaci uključe u ove napore.

Za prezentaciju lokalnoj/nacionalnoj vladi, objasnite: Informisaćete vladine zvaničnike o aktivnostima koje su preduzele grupe i pojedinci. Razjasnite kako vlada treba da odgovori. Neki učenici mogu igrati ulogu zvaničnika vlade, a drugi ulogu eksperata ili građana.

Za prezentaciju na vestima, objasnite: Zapamtite da morate fokusirati pažnju ljudi i biti što kraći. Koristite priče za koje su ljudi zainteresovani da pokažete koji je posao odrađen za suočavanje sa problemom nasilja u ličnim odnosima. Neka vaša prezentacija bude lična i intrigantna.

4. Uverite se da su svi razumeli zadatak. Recite grupama da imaju 45 minuat da se pripreme. Potom obilazite grupe dok rade.

5. Pre nego što počne prezentacije, dajte grupama 5 minuta da pregledaju prezentaciju i doteraju svoj plan.

6. Zamolite sve grupe da održe svoje prezentacije. Hvatajte beleške u vezi njihovih ideja o programima.

7. Kada čujete sve prezentacije, pitajte:

- Koliko je bilo teško da se setite načina da se smanji nasilje nad ženama?
- Navedite neke opšte teme ili ideje koje su razne grupe imale za rad sa ženama.
- Kakva je situacija kad je u pitanju rad sa muškarcima i dečacima?

- Za koje ideje smatrate da su najbolje i zašto?
- Da li svako ima odgovornost da radi na sprečavanju nasilja nad ženama?
- Šta vi kao mladi ljudi možete da uradite da se zaustavi nasilje nad ženama i devojčicama u porodicama, školi i u zajednici (ako išta možete)?

.....
Prilagođeno iz: *Empowering Young Women to Lead Change: A Training Manual* (World YWCA. 2006. Geneva.) <www.worldywca.org>

AKTIVNOST 15

SLIKE PROMENA RODNIH ULOGA I NORMI

TRAJANJE: koraci 1-3: 15 minuta
domaći zadatak: 1 sat
korak 4: 30 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla (za korak 3), materijal
tabela za intervju.

PRIPREMITI: Ako neki učenici nemaju stariju
osobu koju mogu da intervjuišu, pronađite starije
ljude koji su spremni da ih učenici intervjuišu.
Ako je moguće, iskopirajte tabelu za sve učenike.

PREGLED: Učenici intervjuišu baku ili dedu (ili nekoga iz te generacije) u vezi rodni uloga i normi kada su oni bili mladi, porede ih sa sopstvenim iskustvima i razgovaraju o tome kako se menjaju rodne uloge.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da navedu bar tri načina na koje su se vremenom menjale rodne uloge ili norme; jačanje istraživačkih veština.

UPUTSTVO:

1. Objasnite da ova aktivnosti služi za istraživanje kako su se rodne norme vremenom menjale.

Odvojeno ćete intervjuisati dvoje ljudi iz generacije vaših baka i deda (vaše bake ili dede ili nekog drugog). Ako je moguće, treba da budu istog pola kao i vi. Ako ne poznajete nikog starijeg, vaša porodica (ili ja) vam može pomoći da nađete neku stariju osobu koju ćete intervjuisati.

Pitajte svaku stariju osobu kakve su bile muške i ženske uloge kada su one odrastale i kad su bile mlade. Saznajte šta oni misle da se od tada promenilo. Pitajte u vezi obrazovanja, zabave, pri-

jateljstva, romansi, običaja u vezi braka i rada. Dozvolite osobi koju intervjuišete da govori o bilo čemu što želi da opiše.

2. Nacrtajte tabelu za intervjuisanje na tabli, ili ako ste napravili kopije tabele, podelite ih. Pregledajte tabelu i način na koji se koristi, objasnite:

- U levoj koloni beležite odgovore ispitanika na vaša pitanja.
- Nakon intervjuja u desnoj koloni napišite kakve su te uloge danas.

3. Proverite da li su svi razumeli zadatak i da li imaju koga da intervjuišu. Recite učenicima kada intervjui i tabele moraju da se završe.

4. Kada učenici završe svoje intervjuje, razgovarajte:

- Koga ste intervjuisali?
- Kakav je bio osećaj da intervjuišete starije ljude u vezi teme rodni uloga? Šta im je bilo neprijatno ili teško da govore o tome (ako je bilo ičega)?
- Šta su vam oni ispričali što vas je iznenadilo? Na osnovu ove vežbe, da li mislite da se rodne uloge ne menjaju ili da mogu da se promene?
- U kojim oblastima života su se rodne uloge i norme najviše promenile? Koje promene su po vašem mišljenju promene na bolje? Koje su promene na gore? Zašto?
- Mnogi faktori prouzrokuju promene. Kako globalni mediji mogu da utiču na rodne uloge? A tehnologija i internet? A aktivnosti pojedinačnih vođa? A aktivnosti narodnih pokreta za socijalnu pravdu?
- Da li mislite da će rodne uloge nastaviti da se menjaju u narednoj generaciji? Na koje načine?

Prilagođeno iz: *Gendering Prevention Practices: A Practical Guide to Working with Gender in Sexual Safety and HIV/AIDS Awareness Education.* (Jill Lewis, 2003. Oslo: NIKK—The Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research.) <www.nikk.uio.no>

MATERIJAL ZA UČENIKE

TABELA ZA INTERVJU		
Tema: Kako je bilo:	u vreme baka i deda	kako je danas
školovanje?		
kućni poslovi?		
zabava sa prijateljima?		
romantične veze?		
roditeljstvo?		
rad?		
druga pitanja:		

AKTIVNOST 16

REĆI ISTINU MOĆNIMA

TRAJANJE: koraci 1-7: 45 minuta
korak 8: 45 minuta

MATERIJAL: možda ćete želiti da pokažete učenicima neke primere pesama, rep-stihova ili poezije.

PRIPREMITI: Upoznajte se sa muzikom koja je popularna među vašim učenicima. U vezi koraka 4, razmotrite da li treba da dodate neke scenarije koji su primereni za vaše okruženje. Ohrabrite učenike da smisle sopstvene scenarije i da vam ih opišu. Odlučite da li ćete nekim učenicima poveriti ulogu sudije (vidi korak 6).

PREGLED: Kroz pisanje pesama i poezije učenici vežbaju da se zalažu za rodnu ravnopravnost u odnosima. Pre nego što počnete sa ovom aktivnošću, svaka grupa treba da je prošla bar jednu od sledećih aktivnosti iz ove knjige: 1, 3, 5 ili 6.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da analiziraju i identifikuju nejednaku moć u odnosima muškarac-žena.

UPUTSTVO:

1. Objasnite da će se kroz ovu aktivnost istražiti kako rodne uloge ponekad dovode do razmirica u odnosima. Pitajte:

- Navedite neke stvari koje smo naučili o rodu i ravnopravnosti?
- Na koji način rodne uloge mogu da utiču na to da li ljudi imaju jednaku moć u međuljudskim odnosima? (*dajte pet do deset minuta za odgovore*)

2. Objasnite učenicima da će ovu temu istraživati tako što će pisati poeziju ili pesme. Mogu

da koriste hip-hop, izgovorenu reč, rep ili druge stilove.

3. Neka učenici formiraju parove (istopolne ili dečak-devojčica) i razgovaraju sa svojim parom kako žele da podele posao, na primer, da napišu i izvedu svoje delo zajedno ili da jedna osoba preuzme vodeću ulogu za pisanje, a druga za izvođenje.

4. Predložite primere scenarija koje bi učenici mogli da koriste kao osnovu za svoju pesmu ili poeziju.

- dečak brani svog prijatelja koji je gej
- muškarac govori svom prijatelju da on nema prava da prisiljava svoju ženu na seksualni odnos
- bankar objašnjava uznemirenom suprugu zašto je njegovoj supruzi dao samostalno kredit (ili žena kaže zašto joj treba i zašto zaslužuje da ima sopstveni novac)
- tinejdžerka je suočena sa seksualnim uznemiravanjem od strane starijih muškaraca
- suprug insistira da njegova supruga treba da radi sve kućne poslove, da kuva i stara se o deci, iako oboje rade posao sa punim radnim vremenom
- devojka je suočena sa stigmatizacijom po povratku u svoju zajednicu nakon što su je prodali kao seksualnu radnicu
- mladu ženu muž kažnjava zbog njenog malog miraza
- mladića ismejavaju drugi mladići jer se ne ponaša kao mačo
- supruga ili devojka pokušava da ubedi supruga/momka da koristi kondome, a on ne želi
- dečak brani svoju majku u trenutku kad otac postane nasilan prema njoj
- druga vrsta ideje: izjava bivšeg generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, Kofi Anana: «Zna-

mo šta je potrebno kao sredstvo protiv ove epidemije (AIDS) ... Neophodna je stvarna, pozitivna promena koja će ženama i devojčicama pružiti više snage i samopouzdanja i transformisati odnose između žena i muškaraca na svim nivoima društva.»

- neka druga ideja do koje sami dođete, ali neophodno je da je učitelj odobri!

5. Dajte učenicima uputstvo da dovrše zadatak:

- izdvojte nekoliko minuta sa parom da odlučite o kom scenariju ćete pisati
- ostatak časa provedite u pisanju pesme
- razmislite o argumentima koje bi razni ljudi u tim scenarijima mogli da iznesu i šta bi mogli da kažu da dokažu svoje stanovište
- takođe razmislite kakav je osećaj da budete lik u toj priči i kako bi ta osoba želela da izrazi svoja osećanja rečima
- setite se da ovo nije šala ni prilika da se nasilje olako shvati

6. Objasnite kada će predstaviti rezultate rada. Ako se odlučite da formirate panel žirija, zatražite od tri ili četiri učenika da izaberu svoja tri favorita među izvođenjima. Možda ćete poželeti da izaberete učenike koji ne vole da nastupaju.

7. Dajte učenicima 25-30 minuta da napišu svoju pesmu. Dozvolite im da završe ovaj projekat kao domaći zadatak, ako je potrebno.

8. Kada prezentacija počne (to može biti odvojena sesija), okupite učenike-članove žirija i razjasnite kriterijume za izbor pobednika (na primer, najbolja poruka, najbolje izvođenje, najbolja pesma, najbolja lirika). Zamolite učenike da nastupe.

Domaći zadatak: Izaberite dva među pitanjima koja slede i napišite celo poglavlje o svakom od njih u svoj dnevnik ili svesku:

- Ko obično ima veću moć u intimnom odnosu muškarac-žena?
- Šta je cena neravnoteže moći u odnosima?
- Da li nejednaka moć može da postoji i u istopolnim odnosima?
- Na koje sve načine ljudi mogu da pokušaju da ostvare veću jednakost u bliskim odnosima?

3.

SEKSUALNOST

AKTIVNOST 17	55-56
Debata o seksualnom obrazovanju	
AKTIVNOST 18	57-59
Prvi utisci	
AKTIVNOST 19	60-62
Istina o želji	
AKTIVNOST 20	63
Kakav je osećaj kad ste drugačiji	
AKTIVNOST 21	64-66
Osećaj seksualne privlačnosti prema osobi istog pola: lične priče	
AKTIVNOST 22	66-70
Seksualno ponašanje – mitovi i činjenice	
AKTIVNOST 23	70-72
Zašto to radimo (ili ne radimo): vežba u vezi prisilnog izbora kod seksualnog odlučivanja	
AKTIVNOST 24	72-75
Gde na skali? Nit između seksualnog izbora i prisile	
AKTIVNOST 25	75-80
Pitanje pristanka	
AKTIVNOST 26	80-81
Vruće političke teme i lične reakcije	

- SEKSUALNOST

AKTIVNOST 17

DEBATA O SEKSUALNOM OBRAZOVANJU

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Razmislite kako će funkcionisati debata. Pažljivo pregledajte *Informacije za nastavnike* na sledećoj strani. Ako je moguće, pozovite još jednog nastavnika da posmatra debatu i da bude sudija (da odredi koja će strana pobediti u debati). Ako nije dostupan drugi nastavnik, izaberite dva učenika da budu zajedno sa vama sudije. Razmislite o nagradi za porednički tim.

PREGLED: Učenici vode debatu o tome da li mladi treba da uče o seksualnosti, rodu i reproduktivnom zdravlju – ili samo treba da uče da se suzdrže od seksa do braka.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu perspektive strategije o seksualnom obrazovanju i da se razmotre sopstvena stanovišta, da ojačaju veštine analize i javnog nastupa.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost na sledeći način

- o seksualnosti obično razmišljamo kao o ličnoj i privatnoj stvari. Međutim, mnogi aspekti

seksualnosti su postali predmet javnih strategija. Na primer, mnogi zakonodavci, političari i građani raspravljaju o svojim mišljenjima u vezi seksualnog obrazovanja i HIV-a.

- Danas ćemo mi voditi debatu o seksualnom obrazovanju i HIV-u. Vodićemo formalnu debatu, što znači da ćemo pripremiti i predstaviti argumente obe strane na ovu temu.

2. Grupu podelite na dva tima. Ako nemate eksternog sudiju, zamolite dva dobrovoljca da vam pomognu da procenite debatu, oni neće biti uključeni u tim.

3. Napravite uvod za temu debate: «Seksualno obrazovanje: škole treba da nauče mlade ljude da *moraju* da se suzdrže od seksa do braka; ne treba da uče o kondomima, kontracepciji ili rod-nim odnosima.»

4. Objasnite procedure za debatu:

- jedan tim će pripremiti argumentekoji govore *u prilog* ovoj izjavi, a drugi tim će pripremiti argumente koji su *suprotstavljeni* ovoj izjavi. Možda se nećete slagati sa argumentima koji su opredeljeni za stranu kojoj ste vi dodeljeni, ali morate se staviti u situaciju nekog ko zastupa tu stranu. Setite se svih razloga sa kojima bi neko mogao d se složiti sa te strane. Razmislite o dokazima i argumentima koji podržavaju drugu stranu. Osvrnite se na sve aspekte tvrdnje u debati.
- izaberite dva govornika iz svog tima da predstavite argumente za ceo tim (*mešovite grupe treba da izaberu jednog dečaka i jednu devojčicu*)

- *za one među vama koji su izabrali da budu prvi govornici:* svako od vas će predstaviti uvodni argument u trajanju oko tri minuta. Članovi vašeg tima će vam pomoći da razvijete argument. *Drugi prezenteri:* odgovorićete da uvodnu prezentaciju iznoseći drugu stranu, pa morate slušati pažljivo i hvatati beleške da biste se pripremili za odgovor u trajanju od tri minute
  - potom ćemo izdvojiti nekoliko minuta za pitanja i odgovore među onima koji nisu izlagali: članovi tima mogu ponuditi komentar ili postaviti pitanje suprotnom timu, odgovor može dati bilo ko iz suprotnog tima ko nije prezenter
  - svaki tim će imati deset minuta za diskusiju o pitanjima i da pripremi svoj argument za debatu. Nakon debate, jedna strana će biti proglašena pobednikom. Pobednički tim neće biti biran na osnovu toga sa kojom se stranom sudija(e) slažu, već na osnovu toga koja strana je bolje pripremila efektne argumente.
5. Najavite tim koji će podržati izjavu i tim koji će se suprotstaviti izjavi. Dajte timovima deset minuta da pripreme svoje napomene; obilazite ih da biste im pomogli i da biste obezbedili da se ceo tim uključi. Ako imate učenike kao sudije, iskoristite ovo vreme da im kažete da mere vreme izlaganja i da informišu prezentere kada im istekne vreme. Ponudite učenicima-sudijama usmeravanja u proceni debata (na primer, da u prezenterovim rečima prepoznaju održive dokaze).
6. Omogućite prezenteru iz svakog tima da da uvodni argument (svako po tri minuta; ukupno šest minuta), Onda nek drugi prezenter iz svakog tima odgovori na argument suprotnog tima (svako po tri minute; ukupno šest minuta). Na kraju, dajte priliku za pitanja i komentare drugih članova tima (šest minuta). Obavestite grupu kada je vreme za kratak poslednji komentar svake strane.
7. Savetujte se sa sudijom/sudijama i odlučite koji je tim pobedio u debati. Zajedno sa učenicima-

ma-sudijama ponudite konkretne pozitivne povratne informacije za svaku grupu u vezi onoga što je dobro odradila.

8. Nakon proglašenja pobednika, razgovarajte o sledećem:

- Koliko vas je bilo dodeljeno strani sa kojom ste se slagali? (*dizanje ruku*) A koliko strani sa kojom se nije slagala? (*dizanje ruku*) Da li je bilo lako ili teško da se diskutujete suprotno od onoga što mislite?
- Da li je seksualno obrazovanje jedini aspekt seksualnosti koji je postao stvar javne politike? Ili društvo vrši izvesnu kontrolu nad brojnim aspektima seksualnosti? Koje druge teme su povezane sa seksualnošću, za koje postoje zakoni, običaji i socijalne norme koje utiču na to što ljudi misle ili se osećaju slobodnim da urade? (*testirajte: seks uz prisilu; različiti standardi za dopustivo seksualno ponašanje za devojke i momke («dvostruki standardi»); žene koje uvek moraju da skrivaju svoje telo u javnosti (u nekim sredinama), pritisak koji se vrši na momke da postanu seksualno aktivni; stigmatizacija (ili kriminalizacija) homoseksualnosti*)
- Da li se svi slažu sa dominantnim kulturnim stavovima o seksualnosti? Da li neki ljudi biraju da žive u skladu sa drugačijim stavom ili uverenjem? Da li su stavovi o seksualnosti svuda isti ili variraju? Da li stavovi uvek ostaju isti ili se menjaju? Da li je seksualnost samo privatna stvar? Ili je to tema koja zaokuplja društvo u celini?

AKTIVNOST 18

PRVI UTISCI

TRAJANJE: 40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije «Majine priče» za polovinu učenika, kopije «Markove priče» za drugu polovinu; adekvatan fizički prostor za dve grupe da govore, a da se ne čuju uzajamno.

PRIPREMITI: Budite spremni da objasnite šta je pridev. Razmislite kako da obezbedite da se diskusija vodi uz uzajamno uvažavanje. Pripremite se da sprečite omalovažavajuću upotrebu termina iz domena lokalizama, naročito za seksualno aktivne devojke. Pregledajte informacije u vezi dvostrukog standarda za seksualno ponašanje u jedinici 3 knjige SMERNICE (može se naći na www.itsalлоне.org) ili u svom kurikulumu

PREGLED: Učenici istražuju svoj odgovor na lik u priči na osnovu sopstvenih pretpostavki o tome da li je lik ženskog ili muškog roda.

CILJEVI: Da se poveća svest kod učenika o pretpostavkama i sudovima koje često donosimo o nekome samo na osnovu pola; jačanje veštine kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- danas ćemo pročitati i razmotriti priču o iskustvima, osećanjima, i izazovima sa kojima se adolescenti suočavaju
- podelićemo se na dve grupe; članovi svake grupe će pročitati priču, razgovarati o svojim mišljenjima i zapisati odgovore na papir

2. Podelite odeljenje na dve polovine. Podelite «Majinu priču» jednoj, a «Markovu priču» drugoj grupi. (Nemojte objašnjavati ništa o pričama.) Dajte grupi vreme da pročitaju, da odgo-

vore na pitanja i da uporede odgovore u svakoj grupi. Uverite se da su grupe dovoljno udaljene jedna od druge, tako da se međusobno ne čuju.

3. Posle 15 minuta, zatražite od grupe koja je čitala tekst o Marku da ukratko podlei svoje odgovore na svako od pitanja na kraju priče, bez objašnjavnaja ili diskusije o njihovim razlozima. Napišite neke od ključnih odgovore (prideve, oznake imenica) na tabli.

4. Učinite isto sa grupom koja je čitala priču o Maji.

5. Na vrhu liste reči koje je generisala grupa koja je čitala o Marku, napišite «Marko». Na vrhu liste reči koju je generisala grupa koja je čitala o Maji, napišite «Maja».

6. Otkrijte da su obe priče identične, izuzev pola osobe. Onda postavite pitanja:

- Šta primećujemo u vezi sa odgovorima koji se odnose na Maju u odnosu na one koji se odnose na Marka?
- Šta nam to govori o standardima za devojke u odnosu na standarde za momke?
- Da li taj dvostruki standard utiče na devojke u našoj zajednici?
- Kako se vi osećate u vezi tog dvostrukog standarda?

MATERIJAL ZA UČENIKE

MAJINA PRIČA

Maja je prvi put imala seksualne odnose kad je imala 16 godina. Njene dve drugarice su je ponekad zadirkivale što nikad nije imala dečka, ohrabrine su je da pita jednog momka da izađe sa njom i da stupe u seksualni odnos. Bila je radoznala, ali je pre svega osećala pritisak od strane svojih prijateljica, tako da je pitala tog momka da izađu i imali su seksualni odnos. Skoro svako u školi je čuo da su Maja i taj momak imali seksualni odnos.

U naredne dve godine, Maja je imala seksualni odnos sa još četiri momka. Jedan je bio njen drug iz škole, jedan sused, jednog je upoznala na poslu, a jednog je upoznala preko drugarice. Uživala je u seksu. Maja je znala da ne želi da se uda ni za jednog od tih momaka, ali je bila dobra prema svakom od njih i nikad nije lagala u vezi svojih osećanja. Okolnost što ima seksualne partnere učinila je da se Maja oseća atraktivnom i važnom.

Maja je uglavnom bila oprezna i koristila je kondome, ali je u jednom trenutku zatrudnela i abortirala. Jednom prilikom je dobila seksualno prenosivu infekciju od jednog partnera, ali je odmah izlečena.

Sada se Maja verila za jednog mladića za kog njena porodica želi da se ona za njega uda. On se njoj sviđa, ali ona zna da se od nje očekuje da se suzdrži od seksa sa njim dok se ne venčaju za dve godine. Kad je bila u poseti svojoj rođaci u drugom gradu, sreća je jednog od bivših momaka koji je pozeleo da opet imaju seksualni odnos i Maja je odlučila da to nikom neće smetati

da još jednom ima seksualni odnos pre nego što se smiri u braku. Pomislila je, «Dve godine bez seksa je ipak dug period». Posle toga se poverila najboljoj prijateljici koja je razumela.

Kad pročitate ovu priču, razmislite o narednim pitanjima, pa potom razgovarajte o njima u grupi:

1. Šta mislite, šta su Majini vršnjaci mislili o Maji? Kakvu «epitet» su možda koristili da je opišu?
2. Šta vi mislite o Maji?
3. Sastavite listu sa najmanje tri ili četiri prideva za koje mislite da opisuju Maju. Na primer, da li je srećna ili nesrećna? Samouverena ili nesigurna? Iskrena ili neiskrena? Atraktivna ili neatraktivna? Da li zaslužuje poštovanje ili ne zaslužuje? Tipična ili atipična devojka? Moralna ili nemoralna?

MARKOVA PRIČA

Marko je prvi put imao seksualne odnose kad je imao 16 godina. Njegova dva druga su ga ponekad zadirkivala što nikad nije imao devojkicu, ohrabрили su ga da pita jednu devojkicu da izađe sa njim i da stupe u seksualni odnos. Bio je radoznao, ali je pre svega osećao pritisak od strane svojih drugova, tako da je pitao tu devojkicu da izađu i imali su seksualni odnos. Skoro svako u školi je čuo da su Marko i ta devojkica imali seksualni odnos.

U naredne dve godine, Marko je imao seksualni odnos sa još četiri devojkice. Jedna je bila njegova drugarica iz škole, jedna komšinica, jednu je upoznao na poslu, a jednu je upoznao preko drugoga. Uživao je u seksu. Marko je znao da ne želi da se oženi ni sa jednom od tih devojkica, ali je

bio dobar prema svakoj od njih i nikad nije lagao u vezi svojih osećanja. Okolnost što je imao seksualne partnerke učinila je da se Marko oseća atraktivnim i važnim.

Marko je uglavnom bila oprezan i koristio je kondome, ali je u jednom trenutku jedna devojka zatrudnela i abortirala. Jednom prilikom je dobio seksualno prenosivu infekciju od jedne partnerke, ali je odmah izlečen.

Sada se Marko verio sa jednom devojkom za koju njegova porodica želi da se on njome oženi. Ona mu se sviđa, ali on zna da se od njega očekuje da se suzdrži od seksa sa njom dok se ne venčaju za dve godine. Kad je bio u poseti svom rođaku u drugom gradu, sreo je jednu od bivših devojaka koja je poželeva da opet imaju seksualni odnos i Marko je odlučio da to nikom neće smetati da još jednom ima seksualni odnos pre nego što se smiri u braku. Pomislio je, «Dve godine bez seksa je ipak dug period». Posle toga se poverio najboljem prijatelju koji ga je razumeo.

Kad pročitate ovu priču, razmislite o narednim pitanjima, pa potom razgovarajte o njima u grupi:

1. Šta mislite, šta su Markovi vršnjaci mislili o Marku? Kakvu «epitet» su možda koristili da ga opišu?
2. Šta vi mislite o Marku?
3. Sastavite listu sa najmanje tri ili četiri epiteta za koje mislite da opisuju Marka. Na primer, da li je srećan ili nesrećan? Samouveren ili nesiguran? Iskren ili neiskren? Atraktivan ili neatraktivan? Da li zaslužuje poštovanje ili ne zaslužuje? Tipičan ili atipičan momak? Moralan ili nemoralan?

AKTIVNOST 19

ISTINA O ŽELJI

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije «Radnog lista o seksualnoj želji» za svakog učenika, ili napišite pitanja tačno/pogrešno na tabli, ključ za odgovore.

PRIPREMITI: Pregledajte i prilagodite radni list po potrebi. Uverite se da imate neophodne informacije za razjašnjavanje pitanja.

PREGLED: Učenici popunjavaju vežbu tačno/pogrešno o seksualnoj želji i rodu.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da utvrde tačne informacije o seksualnoj želji.

UPUTSTVO:

1. Recite učenicima:

- danas ćemo razgovarati o temi seksualna želja. Razbićemo uobičajene mitove o ovoj temi
- prvo ćemo odraditi vežbu tačno-pogrešno.

2. Podelite radni list i dajte instrukcije učenicima da ga brzo popune.

3. Zamolite dobrovoljca da pročita prvu izjavu, a onda podstaknite na diskusiju tako što ćete pitati:

- Koliko vas misli da je ova izjava tačna?
- Ko misli da je pogrešna?

Ako niko ne ponudi tačan odgovor, postavljajte pitanja da pomognete grupi da dođe do tačnog odgovora. Vi dajte tačan odgovor samo ako niko u grupi ne dođe do njega. Nemojte zaboraviti da pitate da li neko ima još pitanja ili komentar.

4. Ponovite ovaj postupak za svaku izjavu.

5. Poslednjih deset minuta izdvojte da postavite pitanja:

- Navedite eke stvari za koje ste na početku časa mislili da su tačne, a na kraju su se ispostavile kao mit.
- Kakav efekat može da ima ta vrsta pogrešnih informacija po naša osećanja o samima sebi i našoj seksualnosti?
- Šta primećujete o porukama društva o muškoj želji u odnosu na poruke o ženskoj želji?
- Kakav efekat po vašem mišljenju mogu da imaju ti široko rasprostranjeni mitovi po seksualne odnose?
- Šta mislite, zašto dobijamo različite poruke o muškoj i ženskoj želji? Da li to tako treba?

MATERIJAL ZA UČENIKE

RADNI LIST O ŽELJI ZA SEKSOM: ŠTA JE ISTINA?

Pročitajte svaku izjavu. Odlučite da li je tačna (T) ili pogrešna (P). Ubacite odgovarajuće slovo u polje sa desne strane		T ili P?
1	Većina žena zapravo i ne želi seks.	
2	Ako imate želju za seksom, morate je ostvariti.	
3	Društveno očekivanje da žene ne treba da žele seks može da utiče na nivo njihove želje za seksom.	
4	Ako momak dobije erekciju, to znači da želi seks; ako je vagina neke devojke vlažna, znači da ona želi seks.	
5	Neke žene imaju veću želju za seksom od njihovih partnera.	
6	Ljudi imaju seksualne fantazije o stvarima koje ne žele da probaju u stvarnosti.	
7	Strah od trudnoće ili seksualno prenosivih bolesti može da utiče na želju za seksom.	
8	Kod svakoga se nivo želje za seksom menja vremenom i usled različitih okolnosti.	
9	Ako ste muškarac, stalno ćete želeti seks.	
10	Većina starijih ljudi i dalje osećaju želju za seksom.	
11	Ako muškarac ne dobije erekciju u seksualnoj situaciji, onda ne želi osobu sa kojom je.	
12	Neki lekovi utiču na želju za seksom.	
13	Neko može osećati seksualnu želju prema nekom koga ne voli.	
14	Normalno je da muškarci nekada ne žele seks.	
15	Ako želite seks, osetićete seksualno uzbuđenje.	

KLJUČ SA ODGOVORIMA ZA NASTAVNIKE

Odgovori na «Radni list o seksualnoj želji: Šta je istina?»

- 1 pogrešno** - Većina žena želi seks. Ako neka žena pak u seksu ne nailazi na zadovoljstvo, može izgubiti interesovanje.
- 2 pogrešno** - Seksualna želja ne mora da vodi ka seksualnoj aktivnosti. Ljudi zapravo mogu da uživaju u osećaju da su «napaljeni» bez želje da imaju seksualni odnos.
- 3 tačno** - Na seksualnu želju utiču socijalna očekivanja. Ako žena smatra da ne treba da želi seks, ona može da potisne ili poriče svoju želju.
- 4 pogrešno** - Erekcija i lubrikacija mogu da se dogode i bez razloga ili iz razloga koji nisu povezani sa željom. Na primer, većina muškaraca se budi sa erekcijom ujutro, zato što su im bešike pune. Tinejdžeri često imaju spontane erekcije koje nisu povezane sa seksualnom željom ili uzbuđenjem.
- 5 tačno** - Nivoi seksualne želje variraju zavisno od pojedinca i okolnosti. Kod nekih parova ili u nekim trenucima u životu žene mogu imati veću seksualnu želju od svojih partnera.
- 6 tačno** - Fantazije su često samo fantazije. Ljudi ne moraju da žele da ih ostvare.
- 7 tačno** - Emotivna stanja poput straha mogu da utiču na seksualnu želju pojedinca.
- 8 tačno** - «Normalan» nivo seksualne želje može značajno da varira i da se menja. Na seksualnu želju utiču fizički, emotivni i socijalni faktori. Ako nekom nivo želje stvara problem, taj može da se obrati profesionalcu u ovoj oblasti za pomoć.
- 9 pogrešno** - Muškarci ne žele uvek seks. Kod njih varira nivo seksualne želje, kao i kod svih drugih ljudi.
- 10 tačno** - Seksualna želja može opadati sa godinama. Ako društvo ne odobrava seksualnost starijih ljudi, na njihov nivo seksualne želje može uticati ova stigma. Mnogi ljudi osećaju određen nivo seksualne želje tokom celog života.
- 11 pogrešno** - Muškarac iz mnogo razloga može da ne dobije erekciju, uključujući i medicinska stanja (npr. dijabetes ili srčano oboljenje), korišćenje određenih lekova i emotivne faktore (npr. nervozu u vezi seksualnog učinka, ljutnje na nekog ili nešto, ili zbog preopterećenosti).
- 12 tačno** - Opadanje seksualne želje je jedan od sporednih efekata nekih lekova. Neki lekovi poput Vijagre povećavaju funkciju erekcije i uzimaju se posebno za te svrhe. Lekari često ne razgovaraju o seksualnim sporednim dejstvima lekova kod njihovih pacijenata. Ako ste zabrinuti zbog sporednih dejstava, konsultujte se sa lekarom ili farmaceutom.
- 13 tačno** - Ljudi često mešaju seksualnu želju i ljubav. Možete voleti nekoga bez želje da imate seksualne odnose sa tom osobom, a možete i želeći da imate seksualne odnose sa nekim kog ne volite.
- 14 tačno** - Niko, ni žene ni muškarci, ne žele uvek seks.
- 15 pogrešno** - Ponekad ljudi žele seks, ali ne osećaju seksualno uzbuđenje. Ova situacija se većini dogodi u nekom trenutku. Zbog toga ne treba brinuti.

AKTIVNOST 20

KAKAV JE OSEĆAJ KAD STE DRUGAČIJI

TRAJANJE: 35-40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla

PRIPREMITI: Pročitajte celu aktivnost; razmislite kako da se diskutuje o temi manjina u društvu na osetljiv način i sa poštovanjem.

PREGLED: Učenici utvrđuju kakav je osećaj kada ste slični ili se razlikujete od drugih ljudi i reafirmišu ljudska prava manjina, uključujući i seksualne manjine.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da identifikuju emocije koje povezuju sa okolnošću da su drugačiji u odnosu na druge; da se reafirmišu ljudska prava svih ljudi, uključujući i seksualne manjine, da se osnaži afektivna refleksija i veštine vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u temu kroz sledeće korake:

- Razmislite o dve važne stvari o sebi (osim godina) zbog kojih se osećate veom sličnim sa većinom onih koji sede ovde sa vama.
- Sada se setite dve stvari zbog kojih ćete se osećati drugačijim u odnosu na ostale. Nećete ih deliti sa drugima. To može biti bilo šta što smatrate ispravnim za sebe.
- Razmislite na minut o tome kako se osećate u pogledu dve stvari koje su vaša zajednička odlika sa drugima. Uzmite svesku i zapišite četiri emocije koje opisuju ta osećanja.
- Dalje, razmislite o stvarima zbog kojih se osećate drugačije. Kakav je to osećaj? Zapišite četiri osećanja/reči za emocije.

2. Povedite diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Bez govora o tome šta vas nagoni da se osećate isto ili drugačije, navedite neka osećanja koja povezuje sa okolnošću da ste slični kao i drugi? (*Napišite odgovore na tabli u jednoj koloni*)
- Navedite neka osećanja koja povezuje sa osećajem da ste drugačiji (*Napišite odgovore u drugoj koloni*)

3. Podsetite grupu da se svako oseća drugačije, ili da se ne «uklapa» na neki način, te da takav osećaj ponekad nije neobičan. Izdvojte poslednjih 15 minuta za diskusiju o sledećem:

- Kada okolnost da se razlikujete od drugih predstavlja pozitivno iskustvo? Gde su prednosti u tome što ste jedinstveni?
- Kada je razlika u odnosu na druge negativno iskustvo?
- Kako drugi tretiraju ljude koji se smatraju drugačijim? Šta mislite o tome? (*testirajte: Da li je ta vrsta tretmana ispravna?*)
- Kako biste voleli da vas tretiraju kada se osećate drugačijim? Da li ljudi koji su drugačiji (a nikom ne nanose štetu) imaju ista prava kao i svako drugi? Da li je važno na koji način su oni drugačiji?

Domaći zadatak: Razmislite o nekoj manjinskoj grupi u društvu. (*testirajte: osobe sa invaliditetom, ljudi iz nižih socijalnih staleža, etničke ili rasne manjine, imigranti, seksualne manjine*) Kako njih tretiraju u vašoj zajednici? Da li se njihova prava ponekad krše? Da li je neko iz te grupe ikada ustao da brani prava te grupe?

AKTIVNOST 21

OSEĆAJ SEKSUALNE PRIVLAČNOSTI PREMA OSOBI ISTOG POLA: LIČNE PRIČE

TRAJANJE: 45-50 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije «Studije slučaja o homoseksualnom odrastanju».

PRIPREMITI: Dobro se pripremite, da biste bili u stanju da odgovorite na pitanja u vezi priča ili teme. Uverite se da vaši učenici pristupaju ovoj temi na ozbiljan način i da se vi ugodno osećate dok predajete ovu lekciju. Ako je potrebno, potražite informacije od organizacije sa iskustvom u oblasti seksualne različitosti ili iz nekog drugog pouzdanog izvora. Ako pojmovi koji se ovde koriste («gej» i «lezbejka») imaju negativnu konotaciju u vašem kontekstu, koristite druge pojmove koji nemaju negativnu konotaciju.

PREGLED: Učenici čitaju priče o adolescentima koji shvataju da su homoseksualo orijentisani i razgovaraju o osećanjima, iskustvima i reakcijama tih adolescenata. Pogrešne informacije se ispravljaju.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu dva uobičajena iskustva mladih ljudi koje privlače osobe istog pola, da se oseti empatija prema njima i da se isprave pogrešne informacije; da se osnaže kritičko razmišljanje i veštine parafraziranja.

UPUTSTVO:

1. Podelite odeljenje na tri grupe. Objasnite:

- Danas ćemo učiti o socijalnim iskustvima i osećanjima mladih ljudi homoseksualne orijentacije, odnosno ljudi koje privlače isključivo ili

prvenstveno osobe istog pola. Pročit ćete prave studije slučajeva o mladim gej-osobama.

- Svaka grupa ima drugačiju priču. Razgovaraćete i napisati svoj odgovor na tri pitanja.

2. Napišite sledeća pitanja na tabli i pročitajte ih naglas:

- *O kakvim osećanjima priča osoba u priči? Nabrojite što više osećanja koje primetite. Nabrojite neke od stvari za koje osoba u priči veruje o gej-osobama? Šta osoba u priči preduzima u pogledu sopstvenih osećanja?*

3. Podelite materijal. Dajte grupama deset minuta da pročitaju, razgovaraju i napišu odgovore na pitanja. Recite im da će podeliti svoje pisane odgovore sa celom grupom.

4. Posle deset minuta, zamolite dvoje učenika iz Ninine grupe da kratko prepriča (ne čita) Nininu priču i da onda iznese svoje odgovore na ta tri pitanja. Zapišite Ninina osećanja na tabli. Ponavite ovaj proces za Stefanovu i Milanovu priču.

5. Izdvojte 15 minuta za razgovor o sledećim pitanjima sa celom grupom:

- Generalno, kako su se Nina, Stefan i Milan osećali u pogledu okolnosti da su gej? Koji su bili glavni razlozi za takva osećanja? Kako su shvatili da su gej ili lezbejke? Da li im se nešto dogodilo, što ih je «pretvorilo u gej osobe»?
- Kako ste se vi osećali dok ste čitali ove priče? Šta vas je iznenadilo? Šta ste saznali o ljudima koji su gej?
- Da li ste stavovi i ideje o seksualnoj različitosti menjaju u društvu?

MATERIJAL ZA UČENIKE

Studije slučajeva o homoseksualnom odrastanju

GRUPA 1 - MATERIJAL: NININA PRIČA

Imam 25 godina i lezbejka sam. Kad sam bila dete, bila sam dobar učenik i imala sam mnogo prijatelja. Kada sam ušla u pubertet, počela sam da se osećam drugačije. Sanjala sam o tome kako ljubim nekoga. Nisam mogla da vidim lice te osobe, ali sam mogla da osetim telo, žensko telo. Osećala sam se zbunjeno i počela sam da mrzim samu sebe. Sa 15 godina sam osetila jaku privlačnost prema starijoj devojci koju sam poznavala. Osećaj je bio kao da sam se zaljubila. Kada sam to povezala sa svojim snovima, polako sam shvatala i priznavala sebi da me privlače žene. Prvi put sam videla reč «homoseksualno» u časopisu u priči o policajki koja je navodno silovala sedamnaestogodišnju devojkicu. Sećam se kako je u tom časopisu opisana homoseksualnost, kao perverzija i bolest. Tu je bio još jedan članak o homoseksualcima i sidi. Oba članka su dala portret gej osoba kao perverzних i bolesnih. Shvatila sam da sam odbačena i da spadam u «one». Svako želi da ga vole i da bude deo društva – niko ne želi da bude odbačen. Pomislila sam da nešto nije u redu sa mnom, da sam bolesna. Reč «lezbejka» postala je velika pretnja u mojoj glavi. Bio je to tabu, ja sam bila tabu. Bila sam uplašena. Pomislila sam za sebe da sam čudna i nenormalna. Da bih izašla na kraj sa tim, povukla sam se u nauku i postala poznata kao knjiški moljac.

GRUPA 2 – MATERIJAL: STEFANOVA PRIČA

Ja sam gej-muškarac, imam 23 godine, odrastao sam na selu. Kad sam imao 11 godina, počeo sam da primećujem da mi se dopadaju muška tela. Bio sam iznenađen i nisam znao zašto. Tamo gde sam ja živeo bio je jedan muškarac koji je izgledao i u mnogo čemu se ponašao kao žena, njegov nadimak je bio «Devojka». Plašio sam ga se i znao sam da ne želim da budem kao on. Sećam se takođe jednom kad je neki porno-časopis došao u naše mesto da sam ga čitao, a u njemu je bilo informacija i o gej-osobama. Bojao sam se dok sam čitao. Onda smo se odselili u grad, gde su moji drugovi pričali da žele seks sa devojkama. Lagao sam ih i rekao im da me zanima neka posebna devojka, a sve vreme sam mislio na muškarce. Da bih se prikrio, delovao sam tvrđe od drugih momaka i uključio sam se u sport. Nadao sam se da niko neće primetiti da sam gej i nije. Ali mrzeo sam sebe, jer nisam mogao da shvatim zašto sam takav. Pomislio sam, «Zašto ne pokušam?». Izašao sam sa pet različitih devojaka. Davao sam im poklone, izlazili smo, ponekad smo odlazili u bioskop. Pokušavao sam, ali prosto nije funkcionisalo. Čak sam uspeo i četiri puta da imam seks sa jednom devojkicom, ali to me nije zadovoljavalo.

GRUPA 3 – MATERIJAL: MILANOVA PRIČA

Imam 22 godine, i gej sam. Kada sam odrastao, naši susedi su bili gej, a moji roditelji su imali još prijatelja koji su bili gej. Tako da su me odgajali uz saznanje da su gej-osobe iste kao i svako drugi - kao i moji roditelji, i oni su imali decu, posao i kućne ljubimce. Kada sam napunio 15 godina, shvatio sam da svog najboljeg druga Branka

volim više nego samo druga. Nisam znao kako da sa njim razgovaram o tome, pa sam posetio jednog gej-prijatelja moje mame, on je živeo sa svojim partnerom već 20 godina. Prvo je rekao da zna da je potrebno puno iskrene refleksije/razmišljanja da bismo otkrili šta smo. Onda me je pitao o Brankovim stavovima i ohrabrio me da budem iskren prema Branku. Objasnio mi je da Branko možda neće imati ista osećanja prema meni i da će se možda udaljiti od mene. Narednog dana, posle fudbalskog treninga sam ispričao Branku o svojim osećanjima prema njemu. Prvo je bio uznemiren i rekao mi je da misli da ne možemo više da budemo drugari. Bio sam očajan. Posle nekoliko dana Branko je došao kod mene. Rekao mi je da nema seksualna osećanja prema meni, ni prema bilo kom drugom muškarcu, ali da želi da ostanemo prijatelji. Bio sam mnogo srećan što mi se vratio prijatelj, iako nikad nećemo imati emotivnu vezu. Biti gej u tinejdžerskom uzrastu nije uvek lako, često sam nailazio na ljude kojima se nije dopadao moj stil života. Znam da imam puno sreće što imam takvu porodicu koja me podržava, mnogi mladi nemaju. Zato sada radim na hotlajnu za mlade koji preispituju svoju seksualnost i nemaju kome drugom da se obrate.

AKTIVNOST 22

SEKSUALNO PONAŠANJE – MITOVI I ČINJENICE

TRAJANJE: koraci 1-4; 45-50 minuta
koraci 5-6 (uraditi ako planirate naknadnu sesiju pitanja i odgovora): 10 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije materijala za učenike za svakog učenika, prazni listovi papira i (ako uključujete i korak 6) kesa ili velika koverta; ključ sa odgovorima.

PRIPREMITI: Pregledajte izjave na materijalu i uverite se da umete da objasnite zašto su tačne ili pogrešne. Odlučite da li ćete uključiti korake 5 i 6. Ako to činite, obezbedite pouzdan izvor informacija da odgovorite na pisana pitanja.

PREGLED: Učenici igraju igru u kojoj odlučuju da li su izjave o seksualnom ponašanju tačne ili pogrešne. Pogrešne koncepcije se ispravljaju u diskusiji.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da utvrde ispravne informacije o seksualnom ponašanju.

UPUTSTVO:

1. Recite učenicima da će razgovarati o uobičajenim mitovima o seksualnom ponašanju i o razlikovanju između mita i činjenica.
2. Podelite grupu na dva tima. Na tabli, napravite listu za rezultate sa po jednom kolonom za svaki tim. Podelite materijal i objasnite:
  - U timovima ćete razgovarati o svakoj izjavi na tom listu i odlučiti da li je tačna ili pogrešna. Vaš tim ima sedam minuta na raspolaganju da popuni list.

- Na kraju ćemo preći sva pitanja, svaki tim će dati svoj odgovor. Ja ću zabeležiti poen svaki put kada neki tim da tačan odgovor. *(Neka počnu, dajte im 7 minuta)*

3. U okviru pregleda, nek dobrovoljac pročita prvu izjavu naglas. Onda pitajte svaki tim pojedinačno da li su štiklirali tačno ili pogrešno. Razjasnite koji je tačan odgovor, unesite poen za tim(ove) koji je dao tačan odgovor. Osvrnite se na bilo kakvu konfuziju ili pitanja. Ponovite za svaku izjavu. Izdvojte po minut za svaku.

4. Posle 20 minuta (na kraju 17 izjava), objavite koji je tim pobedio. Pitajte zašto postoji toliko mitova o seksu i seksualnom ponašanju.

Ako planirate i naknadnu sesiju sa pitanjima/odgovorima:

5. Podelite prazne papire, pa objasnite:

- Većina ljudi imaju pitanja ili sumnji u vezi seksa ili seksualnog ponašanja. Na listu papira, možete napisati bilo koje pitanje koje imate na tu temu. Nemojte pisati svoje ime, ali budite dovoljno zreli da postavite ozbiljna pitanja. Ako nemate nikakvih pitanja, napišite «Trenutno nemam nikakvih pitanja.»
- Kada završite presavijte list papira na pola.
- Kasnije ću izdvojiti vreme da odgovorim na sva ozbiljna pitanja. Verujem da ćete se suzdržati od postavljanja nezrelih ili neprimerenih pitanja koja služe za šalu; na takva pitanja neću odgovoriti.

6. Posle nekoliko minuta neka učenici presaviju papir, a potom prođite kroz prostoriju i pokupite papire u veliku kovertu ili kutiju. *Kada učenici odu, pregledajte pitanja. Za ona na koja ne možete sami da odgovorite ispravno, potražite odgovor iz pouzdanog izvora, tako da budete u stanju da prenesete ispravnu informaciju na sesiji predviđenoj za odgovore.*

U narednoj sesiji izdvojte vreme da odgovorite na pitanja učenika.

MATERIJAL ZA UČENIKE

SEKSUALNO PONAŠANJE – TAČNO ILI POGREŠNO?		T ili P?
Pročitajte izjave i odlučite da li su tačne (T) ili pogrešne(P). Unesite odgovarajuću oznaku u polje na desnoj strani		
1	Masturbacija je škodljiva.	
2	Ako devojka ne krvari prvi put kod seksualnog odnosa, znači da nije devica.	
3	Na muškarcu je da inicira seks.	
4	Ljudi mogu voditi ljubav i doživeti orgazam bez intimnog odnosa.	
5	Problem je ako se često masturbira.	
6	Mnoge žene ne mogu doživeti orgazam samo na osnovu vaginalnog odnosa.	
7	Kod prvog seksualnog odnosa žena oseća bol.	
8	Masturbacija pomaže da ljudi saznaju i razumeju odgovor svog tela na seksualnu stimulaciju.	
9	Neko ko je homoseksualan želi seks sa bilo kim istog pola.	
10	Kad muškarac oseti seksualno uzbuđenje, ne može da se kontroliše i mora da ejakulira.	
11	Najlakši način da saznate kako da zadovoljite svog partnera je da razgovarate o tome šta on/ona voli i pri čemu se dobro oseća.	
12	Seksualno prenosivu bolest možete dobiti i putem oralnog seksa.	
13	Mnogi muškarci izgube erekciju u toku seksualnog odnosa u nekom trenutku u svom životu.	
14	Ako muškarac ima veliki penis, njegov/a partner/ka će osećati veće zadovoljstvo.	
15	Ako žena mnogo voli seks, ne može joj se verovati da će biti verna partnerka.	
16	Pravi uzrast za seks je 18 godina.	
17	Ako muškarac može dovoljno dugo da održi vaginalni odnos, žena će doživeti orgazam.	

KLJUČ SA ODGOVORIMA ZA NASTAVNIKE

Odgovori na «Seksualno ponašanje – tačno ili pogrešno?»

- 1 pogrešno** - Masturbacija nije škodljiva, naprotiv, to je bezbedan i dobar način da se upozna sopstveno telo. Ipak, to je stvar ličnog izbora. Većina ljudi masturbira, ali neki ljudi biraju da to ne čine, nekima se ne dopada ta zamisao.
- 2 pogrešno** - Određeno krvarenje je prouzrokovano cepanjem himena. Međutim, himen se može rastezati ili pocepati u okviru normalne fizičke aktivnosti ili sporta i rastegnuti i otvoriti prstima ili tamponima. Nepostojanje himena ili krvarenja ne znači da je devojka već imala seksualni odnos.
- 3 pogrešno** - U mnogim kulturama muškarci imaju ulogu da iniciraju seks, a od žena se očekuje da budu više pasivne u pogledu seksa. Ovakva šema međutim održava određene kulturne stavove o rodnim ulogama; žene takođe mogu da iniciraju seks. Čak i žene koje poštuju tradicionalne rodne uloge često razvijaju indirektan način da prenesu svoju želju za seksom svom partneru.
- 4 tačno** - Voditi ljubav može da obuhvata mnoge vidove ponašanja (maženje, ljubljenje, masažu, manuelnu stimulaciju). Ljudi mogu doživeti orgazam od uzajamnih dodira i trljanja, bez seksualnog odnosa.
- 5 pogrešno** - Ne postoji problem kod česte masturbacije. Jedina okolnost u kojoj masturbacija može da se smatra problemom je, ako sprečava osobu da radi nešto drugo što bi trebalo, ili ako osoba time ometa druge ljude ili na neki način sama sebi nanosi štetu.
- 6 tačno** - Većina žena ne doživljava orgazam samo na osnovu vaginalnog odnosa. One po pravilu doživljavaju orgazam stimulacijom klitorisa. Veći su izlgedi da će žena doživeti orgazam ako ona (ili njen partner) direktno stimulira klitoris pre, u toku ili posle vaginalnog odnosa.
- 7 pogrešno** - Prvi put kada žena ima seksualni odnos to može, ali i ne mora da boli. Da bi se bol ili nelagodnost svela na minimum, partneri treba da izdvoje vreme da istražuju tela jedni drugima i potpuno se uzbude pre penetracije, tako da ženina vagina bude dovoljno vlažna. Ako je žena nervozna ili uplašena, možda je bolje da par sačeka.
- 8 tačno** - Masturbacija je jedan od najboljih načina da se upozna telo i da se nauči kako telo reaguje na seksualnu stimulaciju. Ženama i devojkaama može da pomogne da saznaju kako da dožive orgazam.
- 9 pogrešno** - Svaku osobu, bilo heteroseksualnu, homoseksualnu ili biseksualnu privlače samo neke osobe. Seksualna privlačnost zavisi od mnogo faktora.
- 10 pogrešno** - Neki muškarci veruju da ako se zaista seksualno uzbude, da moraju doživeti orgazam, ali to nije istina. Prestanak može prouzrokovati nelagodu, ali ona će sama proći. Bilo ko – muškarac ili žena – može prestati u bilo kom trenutku seksualnog iskustva.
- 11 tačno** - Svaka osoba ima sopstvene preferencije u vezi onoga što je seksualno uzbuduje. Bolje, brže i pouzdanije od pogađanja šta partner voli ili šta mu je ugodno je da ga ili je prosto pitate. Komunikacije je ključ pozitivnog seksualnog odnosa koji zadovoljava oba partnera.
- 12 tačno** - Putem oralnog seksa mogu da se prenesu brojne seksualno prenosive bolesti. Ova lista uključuje herpes, gonoreju, humani papiloma virus (koji dovodi do nastanka brada-

vica ili raka), sifilisa, klamidije, hepatitisa B, kao i mekog čira i HIV-a.

13 tačno - Mnogi muškarci će imati to iskustvo u nekom trenutku svog života. To je normalno i ne treba da zabrinjava. Nervoza zbog toga može da dovede do ponavljanja.

14 pogrešno - Veliki penis ne pruža ženi veće zadovoljstvo u toku odnosa. Iako se žene razlikuju, većina ih tvrdi da je važno šta muškarac radi, a ne veličina penisa. Zapravo veoma veliki penis može biti nelagodan ili čak bolan za ženu.

15 pogrešno - Uživanje u seksu je prirodno i za muškarce i za žene. Koliko neko uživa u seksu nema veze sa njegovom ili njenom vernošću. Zamisao koja se krije iza ove izjave, da žene ne treba da vole seks, odražava dvostruki standard da je prihvatljivo i da se očekuje da muškarci vole seks, ali ne i žene. Ova ideja je nepravična, netačna i predstavlja stereotip.

16 pogrešno - Ne postoji pravi uzrast za seksualni odnos. Svaka osoba mora da odredi kada se on ili ona oseća spremnom za seks. Spremnost zavisi od nivoa zrelosti te osobe, odnosa, vrednosti i osećanja. Zemlje imaju zakone o uzrastu u kom se neka osoba smatra dovoljno odraslom da je u stanju da da pristanak na seksualni odnos.

17 pogrešno - Vaginalni odnos ne vodi do orgazma kod mnogih žena, bez obzira koliko dugo muškarac nastavlja, žene češće dožive orgazam kao rezultat direktne stimulacije klistorisa. Iskrena komunikacija između partnera pomoći će obema stranama da seksualna aktivnost donese više zadovoljstva.

AKTIVNOST 23

ZAŠTO TO RADIMO (ILI NE RADIMO): VEŽBA U VEZI PRISILNOG IZBORA KOD SEKSUALNOG ODLUČIVANJA

TRAJANJE: 35-40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; lista «Izjava prinunog izbora»

PRIPREMITI: Izbrišite izjave primoranog izbora koje su neprimerene, a dodajte one koje bi imale smisla. Na jednoj strani table napišite «slažem se», a na drugoj «ne slažem se».

PREGLED: Od učenika se traži da izaberu da li se slažu ili se ne slažu sa nizom izjava o tome zašto ljudi biraju da imaju ili nemaju seksualne odnose.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da vrše kritičku refleksiju o sopstvenom i tuđem odlučivanju u vezi seksa; osnaživanje sposobnosti lične refleksije i pisanja.

UPUTSTVO:

1. Uvod u aktivnost:

- Danas ćemo razgovarati o nekim od razloga zašto se ljudi odlučuju da imaju ili nemaju seks. Mnogo različitih okolnosti i osećanja utiču na odluke ljudi o tome da li će imati seksualni odnos. Ponekad ljudi mogu imati pomešana osećanja.
- Da bismo istražili ovu temu, pročitaju nekoliko izjava. To su vrednosne izjave, ne postoji tačan ili pogrešan odgovor na njih. Za svaku izjavu,

ako se slažete, stanite na stranu na kojoj stoji «slažem se». Ako se ne slažete, izaberite stranu na kojoj piše «ne slažem se». «Naterajte» se da izaberete jednu ili drugu stranu, čak i ako je vaše viđenje negde na sredini. Potom neki ljudi mogu da podele svoje viđenje. (*Uverite se da su svi razumeli pravila.*)

2. Pročitajte svaku izjavu. Posle svake izjave dajte učenicima vreme da stanu na svoju «stranu». Dozvolite po dva komentara sa svake strane. Onda pređite na narednu izjavu, čak i ako razgovor nije priveden kraju. Pročitajte što više izjava u za to predviđenom vremenu.

3. Izdvojte pet do deset minuta za rezimiranje, postavite pitanja:

- Zašto je za mlade važno da jasno razmisle o razlozima za svoj izbor da li će ili neće imati seksualni odnos? (*testirajte: osećaj ugodnosti, bezbednosti, dobrovoljnost i zadovoljstvo, kao i zaštita zdravlja*)
- Mladi imaju različite razloge kada se odluče da imaju ili nemaju seksualni odnos. Koje vrste nerazumevanja ili problema mogu proisteći iz tih različitih razloga?
- Vidimo da ljudi često nisu svesni svih svojih motivacija i osećanja ili da nisu analizirali svoje okolnosti. Na koje sve načine možemo postati svesniji onoga što se događa, kako se osećamo i šta želimo, a šta ne želimo? (*testirajte: pisanje dnevnika, razgovor sa nekim od poverenja, iskreno razmišljanje.*)

Domaći zadatak: Napišite dva ili tri pasusa o nekoj temi (ne mora nužno biti seks) o kojoj imate pomešana osećanja, ili oko koje vam teško pada da se odlučite.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE

IZJAVE O «PRISILNOM IZBORU»

1. Žao mi je momaka, jer moraju da se ponašaju kao da stalno žele seks, čak i ako ne žele.
2. Ako devojka voli svog momka, to treba da pokaže tako što će imati seksualan odnos sa njim.
3. Mislim da većina adolescenata ima pomešana osećanja o seksu, istovremeno i žele i ne žele seks.
4. Mislim da je u redu da nekom date novac ili poklon za seks.
5. Mislim da je u redu da se prihvati novac za seks, ako vam treba novac.
6. Mislim da pravi muškarac ulazi u rizik i ponaša se seksualno agresivno.
7. Slike na televiziji i u časopisima mlade navode na osećaj da treba da imaju seksualne odnose
8. Vršenje pritiska na nekog da ima seksualne odnose protiv njegove ili njene volje, čak i ako ne primenjujete fizičko nasilje, manje ili više je jednako kao silovanje.
9. Neke devojke izgledaju kao da traže seksualno zadovoljstvo bez uključivanja emocija, ali duboko u njima nije to što one žele, one žele emotivnu povezanost.
10. Mnoge devojke među onima koje znam imaju seksualne odnose jer smatraju da su dužne da ih imaju.
11. Ljudi koje privlače osobe istog pola treba da sačekaju duže (do nekog starijeg uzrasta) do trenutka kad će početi da imaju seksualna iskustva u odnosu na njihove heteroseksualne vršnjake.
12. Mnogo mladih prosto ne želi seks. Njihov osećaj nema nikakve veze sa AIDS-om, trudnoćom ili onim što odrasli pričaju. Prosto ne žele seksualni odnos, čak i ako imaju momka ili devojku.

13. Seksualni odnos je uvek izuzetno intimno i lično iskustvo dvoje ljudi koji u njega ulaze.
14. Mnogi među onima koji odluče da imaju seksualne odnose, kasnije zažale.
15. Mnogi među onima koji odluče da nemaju seksualne odnose, kasnije zažale.
16. Pre ulaženja u seksualne odnose, većina adolescenata detaljno razgovara sa svojim partnerom o tome da li se oboje oseća ugodno i da li žele seks, kao i o tome kako da se zaštite od infekcija i trudnoće.

AKTIVNOST 24

GDE NA SKALI? NIT IZMEĐU SEKSUALNOG IZBORA I PRISILE

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije izabranih studija slučajeva, dugačak komad konopca ili izdržljive trake; spajalice (ili traka), markeri u boji, ako su dostupni

PRIPREMITI: Izmenite materijal kako je navedeno (vidi «Studije slučajeva u oblasit seksualnog izbora i seksualne prisile»). Napravite kopije seta studija slučajeva za koji se opredelite.

PREGLED: Učenici smeštaju studije slučajeva na nit između prisilnog seksa i dobrovoljnog i željenog seksa i razgovaraju o pravu da se kaže ne. (Napomena: učenici treba da imaju određene predstave o seksualnom nasilju i pristanku pre nego što sprovedete ovu aktivnost.).

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu liniju seksualnih izbora; da prepoznaju slučajeve kada je seks na dobrovoljnoj osnovi, ali nije željen; da potpuno razumeju pravo da se kaže ne seksu; da se osnaže veštine apstraktnog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Postavite konopac horizontalno na pod učionice. Na jednom kraju obeležite «Potpuno iznuđeno, nije željeno», a na drugom kraju stavite oznaku «Potpuno dobrovoljno, željeno».

sa potpunom prisilom,
bez želje

potpuno dobrovoljno,
željeno

2. Dajte uvod u temu i objasnite da postoji povezanost između seksa koji je prisilan i potpuno neželjen i seksa koji je dobrovoljan i željen. Postavite pitanja:

- Kako nazivamo prisilan seks? *Kad odgovore, dodajte reč «silovanje» na kraj niti.*
- Ako osoba pristane na seks, da li to uvek znači da on ili ona zaista i želi seks? *Kad odgovore, pitajte: Kada je seks dobrovoljan ali nije zaista željen, da li bi to bilo na jednom od krajeva crte ili negde između dva kraja?*

3. Podelite učenike na četiri grupe. Dajte svakoj grupi materijal i set spajalica. Objasnite:

- Pročitajte svaki scenario u svojoj grupi. Onda razgovarajte o njemu i odlučite gde na užetu – skala od 0 do 10 – po vašem mišljenju treba da se smesti ova studija.
- Označite slučaj svojim imenima (*markerom u boji ako ga imate*). Potom je zakačite pomoću spajalice na mesto na užetu gde vi smatrate da pripada.

4. Obilazite grupe i nudite pomoć. Omogućite im da provedu dodatno vreme u razgovoru o njihovim viđenjima, čak i ako ne završe sve studije slučajeva.

1. Posle 15 minuta, zamolite nekog iz jedne grupe da pročita prvu studiju slučaja i da objasni gde će njena/njegova grupa da je smesti na skali od 0 do 10 i zašto. Dajte dve do tri minute drugim grupama da označe gde oni smeštaju studiju na skali; podstaknite ih da razgovaraju o razlikama u mišljenju. Ponovite ovaj proces za svaku studiju slučaja.

5. Na kraju izdvojte deset minuta da biste razmotrili sledeća pitanja:

- Prisiljavanje nekoga na neželjen seks je kršenje ljudskih prava te osobe. Neka podignu ruku oni koji misle da je prisilan seks uobičajen među mladima. Ko misli da je redak?

- Razgovarali smo o osobi koja ne želi seks i koju niko ne prisiljava na seks, i takva osoba može dobrovoljno da se uključi u seksualni odnos. Ko smatra da je to prilično rasprostranjeno iskustvo među mladima? Ko misli da je retko? (*Zabeležite da li momci na ovo pitanje odgovaraju slično kao i devojke*)
- Da li će devojke i momci u jednakoj meri biti skloni da imaju seksualan odnos u situaciji koja nije iznuđena, ali nije ni željena? (*testirajte: Da li mislite da momci i devojke imaju jednaku moć u seksualnim odnosima? Kakva je situacija sa odraslim muškarcima i ženama?*) (*napomena: Naglasite da čak i ako situacija ne spada u ekstrem «prisiljen» na kraju spektra, može ipak biti neprihvatljiva.*)
- Da li osoba uvek zna da li njen ili njegov partner zaista želi seks? Na koji način možete biti sigurni? (*testirajte: Pitajte osobu! Najbolje je da se o tome razgovara unapred. Šta ako pitate, a vaš partner nije siguran/a da li želi?*)

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE

STUDIJE SLUČAJEVA ZA IZBOR I PRISILU U SEKSUALNIM ODNOSIMA

UPUTSTVO ZA NASTAVNIKA: Izaberite šest do osam studija slučajeva u nastavku (ili napišite sopstvene studije slučajeva). Neka vaš konačan izbor uključuje najmanje jedan slučaj u kom se momak oseća pod pritiskom da ima seksualan odnos. Izmenite ih da budu podesne i smislene za vaše učenike.

NEMANJA i ANA: Nemanja želi seks, ali njegovoj supruzi Ani večeras nije do seksa. Učili su je da je dužnost žene da ima seksualan odnos svaki put kada muž to poželi, osim ako nije bolesna ili ako ima menstruaciju, pa će imati odnos sa Nemanjom.

NINA i KOSTA: Nina, 22 godine, izlazi sa Kostom oko šest meseci. On joj je nekoliko puta rekao da zaista želi seksualni odnos sa njom, ali samo ako ona želi. Nina se oseća nesigurno, ali misli da treba da uradi to što njen dečko želi. Zna da druge mlade žene imaju seksualne odnose sa svojim momcima i zabrinuta je da bi on mogao da je ostavi, ako ona to ne učini, iako Karl nikad nije pretio da će to učiniti. Sledećom prilikom imaju seksualni odnos.

JOVAN i EMA: Jovan i njegova devojka Ema su sami u kući njegovih roditelja. Jovan, pijan i gutajući reči, legne na pod. Ema, koja je takođe popila, legne pored njega. Lišena svih inhibicija, ona preuzima inicijativu i ima oralni seksualni odnos sa njim. Jovan se oseća zbunjenim i nije siguran šta treba da kaže. Sledećeg dana se ničeg ne seća.

NIKOLA i MARIJA: Nikola i Marija se strasno ljube. Kada Nikola počne da skida Mariju, ona pokušava da ga zaustavi i kaže «ne». Nikola misli da ona želi više, ali se boji da to prizna. Zato i dalje pokušava. Nakon što je pokušala da ga odgurne govoreći «ne» pet minuta, na kraju prestaje da se bori i samo ostaje da leži. Nikola nastavlja i ima seksualan odnos sa njom.

ANDRIJA i SOFIJA: Andrija i Sofija su se samo nekoliko puta sastali, uvek pod nadzorom. Andrija je čini se dobar, pa Sofija pristaje kada joj roditelji saopštavaju da Andrija želi da se oženi njojme. Sofiju su učili da je sve što je u vezi sa seksom sramota. Čula je da prvi put boli i da će krvariti. Zaista se boji. Gotovo i da ne poznaje Andriju i sramota je i od pomisli da će on dirati njeno telo. Nije zainteresovana za seks i ne oseća uzbuđenje, ali zna da kada se venča, da će morati da ima seksualan odnos u prvoj bračnoj noći. Dopušta Andriji da ima seksualan odnos sa njom.

KATARINA i DUŠAN: Poslednji put je Katarina odbila svog muža Dušana, on joj je pretio i pretukao je, imala je modricu na oku. Ne želi danas seksualni odnos sa Dušanom, ali da je ne bi opet pretukao, ne odbija.

LIDIJA i JANKO: Lidijin momak Janko vrši jak pritisak na Lidiju da imaju seksualni odnos. Ona zna da u stvari ne želi, ali je došla sa Jankom sama na to usamljeno mesto. Smatrajući da je neizbežno, prosto pušta Janka da radi šta želi ne rekavši ništa.

TEO i HELENA: Teo i Helena idu na isti studentski smer na fakultetu. Izlaze već nekoliko meseci i veoma privlače jedno drugo. Nisu mnogo zaljubljeni, ali se slažu da žele seksualan odnos. Nakon dogovora da upotrebe kondom, imaju seksualan odnos.

MINA i FILIP: Mina potiče iz siromašne porodice. Radi u prodavnici kod Filipa i njena plata je glavni prihod njene porodice. Jednog dana, Filip počinje da je dira posle zatvaranja radnje, gura je u magacin i podiže njenu haljinu. Mina je zbunjena i preplašena da će izgubiti posao. Počinje da se opire, ali kada Filip kaže, «Šta, ne sviđa ti se da radiš ovde?», popušta.

JULIJA i OSKAR: Oskar nije siguran da li zaista želi da ima seksualan odnos sa Julijom, ali Julija predlaže, a on se boji da će njegovu drugaru saznati i da će ga zaviljavati ako joj kaže ne. Prihvata.

PETAR i LARA: Petar često Lari kupuje poklone i druge stvari koje su joj potrebne. Večeras su izašli na večeru i on je platio. Čak i ako se Lara ne oseća spremnom da ima seksualan odnos, ima osećaj da to duguje Petru. Ne odbija ga.

VERA i VELJKO: Vera i Veljko su već imali seksualni odnos ranije. Večeras Veljko govori Veri da je čekao ceo dan. Vera bi više volela samo da sede i pričaju, ali misli da pošto su to već jednom radili, da nema povratka. Kad Veljko počne da skida svoju odeću, Vera mu ništa ne kaže i oni ponovo imaju seksualan odnos.

UNA i ALEKSA: Jedno veče Una je puno popila. Aleksa je nalazi kako leži na krevetu, one-sveščenu. Skida joj odeću i ima seksualan odnos sa njom. Ona se ne budi.

AKTIVNOST 25

PITANJE PRISTANKA

TRAJANJE: koraci 1-6: 45 minuta
koraci 7-8: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; izabrane studije slučajeva, list sa informacijama za nastavnike, ključ sa odgovorima

PRIPREMITI: Izaberite četiri do šest studija slučajeva koje odražavaju česte situacije u vašem okruženju i prilagodite ih tako što ćete izmeniti imena ili druge detalje; ili izradite alternativne studije slučajeva. Koristite neke studije gde su likovi u stanju da daju slobodan i informisan pristanak i neke gde nisu. Ako je neophodno, preradite informacije na listu za nastavnike. Napišite smer-nice na tabli unapred. Saznajte kojim je zakonom u vašoj zemlji uređen uzrast za pristanak na seksualnu aktivnost.

PREGLED: Učenici uče o konceptu pristanka na seksualni odnos. Istražuju ovaj koncept u studijama slučajeva, kratkim skečevima i diskusiji.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da razumeju i cene značaj pristanka u bilo kojoj seksualnoj situaciji; da jačaju veštine apstraktnog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost pomoću sledećih pitanja i objašnjenja:

- Svi mi imamo obaveze, na primer, u kući, u školi i na poslu. Ponekad se od nas nešto traži ili nam se kaže da uradimo nešto (to nam traže vršnjaci ili čak odrasli), što nije deo naših obaveza, što može da bude zbunjujuće ili čak da nam smeta.

***Opcija:** da biste detaljnije uveli ovaj koncept, proširite diskusiju kako sledi:*

Šta znači dati pristanak na nešto? (*testirajte: dati saglasnost, izraziti ili nagovestiti spremnost*) Pristajemo da uradimo stvari iz različitih razloga: ponekad pristajemo da uradimo nešto zato što to i želimo da uradimo, npr. prijatelji vas pozovu da igrate fudbal, a vi želite da igrate. Pristajemo i na nešto što zapravo ne želimo, ali smo pristali zato što nam je to važno iz nekog drugog razloga, na primer, kada nastavnik zada domaći zadatak koji ne želite da uradite, ali ga uradite, jer želite uspeh u školi.

Ponekad, međutim uradimo nešto što ne želimo, samo zato što nam je teško da se odbranimo, ili ne želimo da budemo grubi, nepristojni. Ova situacija može da se donosi na neku stvar koja nije mnogo važna, kao na primer da pojedete nešto što ne volite zato što vam je to neko skuvaao. Nekada se to može odnositi na znatno ozbiljniju stvar, sa ozbiljnim posledicama. Koji su primeri za ozbiljne stvari za koje mlada osoba može ili ne mora dati pristanak? (*Ako učenici ne pomenu seks, pitajte ih da li da to dodate na listu.*)

- Podignite ruku ako ste ikad pristali da uradite nešto što nije bila vaša obaveza i što u stvari niste želeli da uradite. Ko može da nam navede primer?
- Navedite neki razlog zbog kog neka osoba može da pristane da uradi nešto što on ili ona u stvari ne želi? *Napišite odgovore na tabli.*
- Danas ćemo pogledati šta znači dati stvarno slobodan i informisan pristanak u situaciji koja uključuje seksualni odnos.

2. Pitajte (i napišite odgovore na tabli):

- Šta znači reč «pristanak»?
- Šta znači «slobodan i informisan pristanak»?

3. Neka učenici pročitaju naglas smernice za davanje slobodnog i informisanog pristanka koji uključuje situaciju seksualnog odnosa.

4. Formirajte male grupe, tako da svaka grupa

dobija drugačiju studiju slučaja. Dajte svakoj grupi njenu studiju slučaja i objasnite:

- Imate deset minuta. Razgovarajte o vašoj studiji slučaja, pripremite kratak skeč (trajanje 2-3 minute) i razmotrite koje od smernica za pristanak su ispoštovane ili nisu ispoštovane u ovoj situaciji.
- Jedna osoba će pročitati studiju slučaja celom odeljenju, drugo dvoje mogu da je odglume, a jedna osoba ili dve će objasniti koje su smernice za pristanak ispoštovane ili nisu. (*Izdvojte 10-20 minuta da se razjasni zadatak i omogućite grupama da se pripreme. Kružite među grupama da biste pomogli, ako je potrebno.*)

5. Zamolite grupu da predstavi: a) svoju studiju slučaja, b) svoj skeč i c) kolektivno mišljenje grupe o tome da li je osoba u studiji slučaja bila u poziciji da da slobodan i informisan pristanak.

6. Pitajte ko se slaže ili ne slaže sa mišljenjem grupe o tome da li su ispunjene smernice za pristanak. Razgovarajte dok se ne postigne saglasnost oko tačnog odgovora.

7. Ponovite korake 5 i 6 za svaku grupu/svaku studiju slučaja. Izdvojte 10-12 minuta po slučaju.

8. Završni deo odradite tako što ćete moderirati diskusiju: Znamo da postoje okolnosti u kojima osoba nema kontrolu ili moć da kaže ne. To je kršenje ljudskih prava.

- U mnogim slučajevima, stepen kontrole ili moći koju osoba ima nije jasan ili može biti otvoren za pregovaranje. U nekim situacijama, razlika se može sastojati samo u tome da razumete da imate pravo da date ili ne date pristanak na seksualni odnos. To je jedan primer kada je znanje moć.
- Da li neka osoba zasigurno može da zna da li njegov ili njen partner daje pristanak, ako nije razgovarao/la sa njim/njom? Zašto ili zašto ne može? Šta neko može da uradi da bi bio siguran

da osoba koja «daje pristanak» na seksualni odnos to čini na slobodan i informisan način?

Domaći zadatak: Zamislite sebe u poziciji nekoga ko je imao neželjen seksualan odnos, zato što se osetio pod pritiskom. To može biti osoba iz studije slučaja koju ste pročitali ili za koju ste danas čuli, ili to može biti neko kog znate ko je bio u situaciji gde je pristanak na seks bio neadekvatan (nemojte reći njihovo pravo ime). Napišite govor u ime te osobe. Fokusirajte se na njena osećanja, a ne na ono što se dogodilo u seksualnoj sferi. Razmislite o bilo kojim razlikama u snazi u odnosu koji su naveil tu osobu da se oseti pod pritiskom. Vaš cilj kod pisanja govora treba da bude da pomognete osobi da «vrati» svoj osećaj kontrole i jednake moći. Ako više volite, govor možete napisati i u formi pesme.

INFORMACIJE ZA NASTAVNIKE

SMERNICE ZA DAVANJE ZNAČAJNOG PRISTANKA U SITUACIJI KOJA UKLJUČUJE SEKSUALNI ODNOS

Verujte da imate pravo da odlučite da li želite ili ne želite da učestvujete u određenoj seksualnoj aktivnosti.

Imajte dovoljno osećaja moći i kontrole nad sopstvenim životom, da biste bili u stanju da komunicirate i sprovedete svoju odluku.

Budite zreli da biste razumeli šta neka aktivnost za sobom povlači i kakve posledice može imati, budite zreli i da komunicirate sa svojim partnerom o tim pitanjima.

Budite u situaciji ili u odnosu gde će vaš partner priznavati i poštovati vašu odluku.

Znajte šta aktivnost podrazumeva i kako se osećate s tim u vezi; koji su rizici; kako da zaštitite sebe i svog partnera od neželjene trudnoće i infekcije.

Budite bistra uma, bez uticaja alkohola ili droga u trenutku kada donosite odluku.

Imajte precizne informacije o aktuelnom stanju reproduktivnog zdravlja svog partnera (uključujući i bilo koje prethodno seksualno iskustvo ili zloupotrebu droge koji bi mogli da predstavljaju rizik po vas).

Najbolje što možete izbegavajte situacije, u kojima ćete osetiti pritisak da stupite u neželjen seksualni odnos iz materijalnih ili finansijskih razloga.

MATERIJAL ZA UČENIKE

STUDIJE SLUČAJEVA: DA LI OVA OSOBA MOŽE DA DA ZNAČAJAN PRISTANAK?

A. Ana im 19, njen dečko Aca ima 22 godine.

Oni se viđaju šest meseci, a seksualni odnos imaju od pre mesec dana. Ana obično uživa u seksu, ali ponekad nije raspoložena za seks. Tada Aca često kaže, «da me stvarno voliš, ti bi to želela», ili «ako nećeš seks sa mnom, možda moram da nađem nekog drugog ko želi». Ona ne želi da ga izgubi, tako da često popusti. Da li može da da slobodan pristanak?

B. Miloš zna da je zaražen HIV-om, ali nikom nije rekao.

On se viđa sa Bekom, nedavno su razgovarali o tome da imaju seksualni odnos. Miloš planira da koristi kondom, ne želi baš da kaže Beki o svom HIV-statusu. Da li Beka može da da slobodan i informisan pristanak?

C. Karlo i Kaća imaju dvadeset i nešto godina.

Viđali su se godinu dana i iskreno su razgovarali o bivšim vezama. Želeli bi da imaju seksualni odnos. Razgovarali su o tome i dogovorili su se da odu na kliniku da se informišu, pa da onda odluče zajedno kako da se bezbedno ponašaju i da izbegnu neželjene posledice. Da li je Klea u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

D. Dejan i Danica imaju 18 godina i odlučili su da stupe u seksualan odnos.

Danica kaže da se boji da ne zatrudni, ali je Dejan uverava da ne može da se zatrudni prvog puta kad neko ima seksualni odnos. Da li Danica u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

E. Eva ima 14 godina i ide u srednju školu.

Edi ima 18 godina i radi sa Evinim ocem. Edi je upoznao Evu kad je bio u poseti kod njenih. Edi i Eva su počeli da se viđaju i van njene kuće. Ponekad Edi Evi daje poklone i novac,

ako su joj potrebni. Nedavno je počeo da joj priča kako je mnogo voli i da zaista želi da ima seksualan odnos sa njom. Da li Eva može da da slobodan i informisan pristanak?

F. Čeda ima 18 godina i želi da stupi u seksualni odnos sa svojom devojkom Tamarom, koja ima 17 godina.

Razgovarali su o činjenici da niko od njih dvoje pre toga nije imao seksualni odnos. On odlučuje da pročita knjigu koju njegova mama koja je lekar ima o odrastanju, seksu, planiranju porodice, i seksualno prenosivim bolestima. Pita svoju devojkicu šta ona misli i nudi da joj pozajmi knjigu. Ona pročita knjigu i ponovo razgovaraju o tome. Ona kaže da bi više volela da sačeka, Čeda se slaže. Da li je Tamara u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

G. Mia, 24, je na žurci u kući nekih studenata i puno pije.

Njen partner, sa kojim je već imala seksualni odnos, gura je u sobu i počinje da joj skida odeću. Ona pada u nesvest i budi se. Da li je Mia u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

H. Bojanu je njena mama učila da je važno da žena uradi šta god da njen muž traži, ako ne želi da ga izgubi.

Ona je verena i treba da se uda za Vladu, a on kaže da su sada vereni, pa je u redu da imaju seksualni odnos. Vlada je uverena da treba da čeka i želi da uđe u brak kao devica, ali razmišlja, «On će mi biti muž, a moja mama kaže da treba da ga slušam». Da li je Vlada u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

I. Mihajlo je već imao nekoliko partnera, ali uverava Ivana, svog novog dečka, da je i dalje nevin, kao Ivan.

Kad imaju seksualni odnos, Ivan se slaže da ne koriste kondom, pošto smatra da ne postoji rizik od infekcije. Da li je Ivan u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

J. Dejana ima 20, a Oliver 19 godina.

Pre oko šest meseci Dejana je pitala Olivera, svog dečka, da li bi stupio u seksualan odnos sa njom.

Jedan prema drugom su otvoreni i iskreni, pa joj je on rekao da se boji posledica i da se ne oseća spremnim. Rekao joj je da bi voleo da se za sada samo ljube i dodiruju. Dejana je zaista želela intimni odnos, ali se složila sa Oliverom. Sada Oliver smatra da je spreman. On pita Dejanu gde mogu da dobiju više informacija, kako bi izbegli rizike. Da li je Oliver u stanju da da slobodan i informisan pristanak?

KLJUČ SA REŠENJIMA ZA NASTAVNIKE

ODGOVORI NA «STUDIJE SLUČAJEVA: DA LI JE OVA OSOBA U STANJU DA DA ZNAČAJAN PRISTANAK?»

Napomena: Morate znati da li je u vašoj zemlji zakonom propisan minimalan uzrast za davanje pristanka na seksualnu aktivnost, da biste bili u stanju da procenite da li osobe u svakom scenariju imaju dovoljno godina da daju pristanak na seksualan odnos. Možda ćete morati da izmenite scenarija ili odgovore na osnovu te informacije.

- A. NE** Aca ne poštuje Aninu odluku kada ona izjavljuje da ne želi seks. Ona takođe nije čvrsto uverena da ima pravo da odlučuje za sebe i ona nema dovoljan osećaj moći u vezi da bi bila u stanju da svoj izbor sprovede u delo.
- B. NE** Beka nema precizne informacije o stanju reproduktivnog zdravlja svog partnera.
- C. DA** Svako je za sebe odlučio i slažu se. Odluku donose u trenutku kada uz punu svest, na njih ne utiču ni materijalni ni finansijski motivi, u stanju su da komuniciraju o svojoj odluci, znaju šta ona podrazumeva i znaju šta treba da urade da bi se zaštitili, iskreno su razgovarali o svojoj prošlosti i u skladu sa zakonom imaju dovoljno godina da daju pristanak na seksualni odnos.
- D. NE** Danica ne zna koji su rizici ili kako da se zaštititi.
- E. NE** Pristanak na seksualni odnos koji daje četrnaestogodišnjak(inja) retko ima značaj, zbog njegove/njene zrelosti koja je još u fazi razvoja. Zabrinutost oko zrelosti i prava dece dovela su do uvođenja zakona kojim se definiše minimalan uzrast za davanje pristanka na seksualni odnos i zabranjuju se stavljanje dečiji brakovi.

F. DA Tamara veruje da ima pravo da sama odluči da li će imati seksualni odnos, a njen partner poštuje njenu odluku. Ona donosi odluku pri punoj svesti, nema ekonomskih ili materijalnih motiva koji je dovode pod pritisak, u stanju je da komunicira i sprovede svoju odluku u delo, zna šta ona podrazumeva i koji su rizici, kao i kako da se zaštititi. Ima precizne informacije o ranijem seksualnom ponašanju svog partnera. U većini zemalja nju bi smatrali dovoljno odraslom da odluči da stupi u seksualan odnos, ali proverite kako je propisano zakonima u sredini gde vi živite.

G. NE Mia je pijana i gotovo bez svesti. Nije u stanju da odlučuje o sebi, a njen partner ne komunicira sa njom.

H. NE Vlada zna šta želi, ali se čini da ne veruje da ima pravo da odluči za sebe ili da nema dovoljno osećaja za moć i kontrolu nad svojim životom da bi svoju odluku sprovela u delo.

I. NE Ivan nema tačne informacije o ranijem seksualnom ponašanju svog partnera.

J. DA Oliver veruje da ima pravo sam da odluči, on je u stanju da komunicira i sprovede svoju odluku u delo. Njegova partnerka poštuje njegovu odluku, on je pri punoj svesti, nema presudan ekonomski ili materijalni motiv, svestan je toga i namerava da se informiše o rizicima i zaštititi, a pravno gledano dovoljno ima godina da odluči. Iako ne znamo da li su partneri razgovarali o ranijem seksualnom ponašanju ili konzumiranju droga, znamo da su otvoreni i iskreni jedan prema drugom.

AKTIVNOST 26

VRUĆE POLITIČKE TEME I LIČNE REAKCIJE

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; «Naslovi o političkim temama u oblasti seksualnosti»

PRIPREMITI: Obrišite neke naslove ako je potrebno. Kopirajte naslove na tablu.

PREGLED: Učenici biraju naslov iz vesti koji odražava promene normi o seksualnosti i pišu ličnu reakciju.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da razumeju da se seksualne norme vremenom menjaju; da se razjasne njihove vrednosti na odabranu temu; da se osnaže veštine kritičkog razmišljanja i pisanja.

UPUTSTVO:

1. Dajte uvod u aktivnost tako što ćete objasniti:

- Stavovi o seksualnosti se razlikuju od društva do društva. Menjaju se takođe i u okviru jednog društva. Danas ćemo utvrditi i razmisliti o nekim načinima na koje se ti stavovi menjaju.
- Pročitajte listu naslova na tabli, većin je prilagođena iz stvarnih događaja širom sveta. Izaberite jedan i napišite ličnu reakciju u dužini od jedne stranice. Možete pisati o bilo kojim svojim razmišljanjima ili osećanjima na neku temu, ali pokušajte da detaljnije razmislite o njoj. Na kraju recite šta mislite kakav će biti status te teme za 15 godina. Izdvojte oko pet minuta da pregledate listu i 15 minuta da napišete. Na kraju neka neko od vas priča pisani odgovor.

2. Za svaki naslov pitajte po jednog dobrovoljca da pročita šta je napisao ili napisala. Posle svakog čitanja se zahvalite učeniku. Ako je potrebno, razjasnite šta je bila tema i ispravite eventualne eklatantne dezinformacije. Podstaknite diskusiju bilo kojim od sledećih pitanja:

- Kako ste se osećali dok ste ovo čitali?
- Koje odgovore imate?
- Da li je ova tema relevantna u našoj zemlji?
- Imate još komentara?

(Isplanirajte dve do tri minute po naslovu. Neki naslovi možda nisu izabrani; to će vam omogućiti više vremena da se diskutuje o onim naslovima koji jesu izabrani.)

3. Završite tako što ćete podsetiti učenike da se norme stalno menjaju. Pitajte:

- Da li su promene uvek usmerene ka fleksibilnijim normama ili mogu da budu pomerene i ka rigidnijim ili restriktivnijim normama?
- Da li se socijalne norme – o seksualnosti ili nekom drugom pitanju – magično menjaju same po sebi? Šta ili ko vodi ka promeni u seksualnim normama? *(testirajte široke socijalne fenomene (poput višeg nivoa obrazovanja i globalizovanih medija) i ulogu pojedinaca (kako javnih vođa, tako i članova zajednice).)*
- Ljudi prouzrokuju te promene tako što predstavljaју uzore, edukuju druge i zalažu se na promene strategija.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE

STUDIJE SLUČAJEVA: DA LI OVA OSOBA MOŽE DA DA ZNAČAJAN PRISTANAK

Žena koja je tužila zbog seksualnog uznemiravanja dobija na sudu; prva pobeda u toj oblasti pred sudom

Otvoreno savetovanište za tinejdžere; prvo u državi

Muškarci iz kraja organizovali paradu protiv seksualnog nasilja; moto – pravi muškarci ne siluju

Zakon o istopolnim brakovima stupa na snagu; prvi par se venčava u 8 ujutro

Četrnaestogodišnjakinja izbegla prisilan brak

Devojke se žale na kodeks oblačenja, po kom moraju da budu u potpunosti pokrivena u svakom trenutku

Šezdeset mladića potpisalo zakletvu da će se oženiti isključivo devojkama koje nisu obrezane

Policija je uhapsila HIV-pozitivnog muškarca koji je tražio «lek» u seksualnom odnosu sa pet devica

Nova studija pokazuje da roditelji nastavljaju da prodaju svoje kćeri krijumčarima za seksualan rad

Predsednik izjavljuje da se njegov stav o homoseksualnosti promenio kada je saznao da mu je ćerka lezbejka

Zakon o abortusu postao restriktivniji, uhapšeni pružaoci usluga abortusa

SEKSUALNOST

4.

MEĐULJUDSKI ODNOSI

AKTIVNOST 27 Moje veze	85-86
AKTIVNOST 28 Šta se dešava među njima	86-89
AKTIVNOST 29 Je li to ljubav?	90
AKTIVNOST 30 Odluka o seksu	91-94
AKTIVNOST 31 Kako živimo zajedno u vezama	95-96
AKTIVNOST 32 Šta ja tražim	96-97
AKTIVNOST 33 Ljubavni problemi	98-100

- MEĐULJUDSKI ODNOSI

AKTIVNOST 27

MOJE VEZE

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla;

PRIPREMITI: Ništa, izuzev da pročitate uputstvo

PREGLED: Učenici prave vizuelan pregled svojih veza.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da identifikuju različite veze u svojim životima i na se navedu osobine koje cene kod sebe i koje traže u bliskim odnosima; da se jačaju sposobnosti kritičkog razmišljanja kod učenika.

UPUTSTVO:

1. Objasnite učenicima da će utvrditi različite odnose koje imaju sa ljudima. Zatražite od učenika da sačine ličnu listu odnosa i povezanosti sa drugim ljudima.
2. Pozovite nekoliko učenika da dobrovoljno podeli svoju listu sa drugima. Zabeležite na tabli različite vrste odnosa koje oni pominju, kao što su odnosi sa rođacima, prijateljima i susedima.
3. Na tabli nacrtajte dijagram četiri koncentrična kruga (poput ovog ispod).

4. Zamolite učenike da izvade prazan papir. Objasnite:

- Nacrtajte niz od četiri kruga, od manjeg ka većem, kao ovaj koji sam ja nacrtala. Najveći krug treba da bude veliki kao cela strana.
- U najmanji krug ispišite svoje ime (ili nacrtajte svoju sliku).
- Razmislite o različitim ljudima u vašem životu. Neposredno van tog malog kruga, ispišite imena (ili nacrtajte jednostavne slike) onih koji su vam najbliži.
- U dva spoljna kruga stavite imena (ili slike) onih koji vam nisu tako bliski.

5. Zatražite od učenika da formiraju grupe od po troje ili četvoro sa onima koji sede najbliže njima, i zamolite im da svako izdvoji oko dve minute da objasni svoj crtež ostalim članovima grupe.

6. Moderirajte diskusiju uz sledeća pitanja:

- Da li je svako u vašoj grupi naveo istu vrstu odnosa ili je bilo razlika? Da li je svako stavio članove porodice, prijatelje, susede, učitelje, verske vođe ili druge u isti krug ili u različite krugove?
- Navedite neke reči kojima ćete opisati šta cenite u ljudima prema kojima osećate najveću bliskost. (*testirajte: iskrenost, poštovanje, deljenje, brižljivost, poverenje, zabava, bezbednost, razumevanje, pouzdanost, zabavnost, pružanje ljubavi. Napišite ove reči na tabli.*)

7. Izdvojte deset minuta da bi učenici istražili osobine koje cene u odnosima:

- Setite se jedne osobe na vašoj stranici za koju biste želeli da se pomeri bliže unutrašnjem krugu. Izaberite jednu reč koja na najbolji način opisuje šta cenite kod te osobe.
- Sada razmislite o jednoj ili dve reči na tabli za koje mislite da bi ljudi rekli da vas opisuje.
- Slavite osobinu koju veoma cenite (ili kod sebe ili kod drugih), tako što ćete je napisati na svom papiru ukrasnim slovima ili na kreativan način.
- Dok pišete ili crtate, razmislite šta vam ta reč znači.

AKTIVNOST 28

ŠTA SE DEŠAVA MEĐU NJIMA

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; po jedna studija slučaja po maloj grupi.

PRIPREMITI: Pregledajte studije slučajeva u materijalima za učenike i prilagodite ih ili zamenite po potrebi da biste obezbedili da one odražavaju uobičajene vidove nejednakosti u vašem društvu. Iskopirajte svaku studiju na posebnom komadu papira.

PREGLED: Učenici čitaju studije slučaja u vezi odnosa koje karakterišu socijalne nejednakosti; utvrđuju nejednakosti i razgovaraju o njihovom uticaju na odnose.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da utvrde kako socijalna nejednakost može da utiče na intimne odnose, da se osnaže veštine analitičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- Danas ćemo ispitivati kako se nejednakost i razlike u moći među ljudima odražavaju na naše odnose. Koji vidovi nejednakosti postoje u našem društvu među različitim grupama? (*testirajte: rasizam, kaste, nejednakost zasnovana na faktorima poput roda, godina, klase, etničke pripadnosti, seksualnih preferencija i fizičke sposobnosti.*)
- Formiraćete četiri grupe i svaka grupa će pročitati studiju slučaja, zajedno sa pitanjima za diskusiju. Onda ćete dati odgovore na ta pitanja.

2. Dajte svakoj grupi studiju slučaja i kopiju pitanja za diskusiju. Dajte im deset minuta.

3. Zatražite od jedne grupe da pročita svoju studiju slučaja i da predstavi svoje odgovore na pitanja za diskusiju, za to ima pet do sedam minuta na raspolaganju. Posle toga dajte nekoliko minuta odstalima da daju komentare.

4. Nastavite na isti način za preostale tri studije slučajeva.

5. Završite tako što ćete ohrabriti učenike da razmisle o nejednakosti u društvu koja se prenosi na njihve lične ondose i da izvrše refleksiju u pogledu posledica.

Domaći zadatak: Napišite razglednicu nekom od ljudi u vašoj studiji slučaja. Dajte savet toj osobi u vezi toga šta treba da urade da bi smanjili uticaj nejednakosti u njegovom ili njenom odnosu.

MATERIJAL ZA UČENIKE

MATERIJAL ZA GRUPU 1:

Privukao me je moj dečko, jer je bio stariji i niko ga nije poznavao. Činio se misterioznim i uzbudljivim. Zaljubili smo se jedno u drugo i sad većinu vremena provodimo zajedno. Znae kako je. Stvarno volim da slušam njegove priče o svim njegovim iskustvima. Kada izlazimo, uglavnom on odlučuje gde ćemo ići zato što on plaća i zna sva ta divna mesta. Mnogo je uticao na mene. Nikad me nije zanimao sport, ali on obožava fudbal, pa mnogo svog slobodnog vremena sad provodim sa njim na utakmicama ili gledajući sport na TV-u.

Nakon što smo se viđali nekoliko meseci, rekao je da želi da vodimo ljubav. Nisam bila sigurna, ali sam pomislila da će me ostaviti ako to ne uradim. On ipak ima 23 godine, iskusan je. Ovih dana jedva viđam svoje prijatelje. Oni se žale i kažu da sam se promenila. Nedostaju mi i ponekad razmišljam o tome kako sam ranije više učila i koliko volim da čitam. Ali znate, prosto mislim da se takve stvari dogode kad ste zaljubljeni.

PITANJA:

1. Postoje različite vrste neravnopravnosti među raznim grupama društva (na primer, ljudi imaju bolji ili gori status usled etničke ili rasne pripadnosti, ekonomske klase, pola, godina ili drugih osobina). Koji vidovi neravnopravnosti su predstavljeni u ovom odnosu?
2. Koja osoba ima moćniju poziciju u ovom odnosu kao rezultat njegovog ili njenog statusa u društvu? Šta je osnova za ovu neravnopravnost? Kako se demonstrira ta moćnija pozicija?
3. Koja osoba ima inferiorniji položaj u ovom odnosu zbog njenog ili njegovog statusa? Kako se pokazuje taj inferioriniji položaj?

4. Koji uticaj (ako ga uopšte ima) ima ova neravnopravnost na svaku od osoba? Kako to utiče na odnos?
5. Da li mislite da ova problematika postoji i u vašoj zajednici? Molimo dajte komentar.

MATERIJAL ZA GRUPU 2:

Prošle godine sam počela da se viđam sa momkom iz našeg seoskog ragbi tima. Veza je postajala sve ozbiljnija. Jedne večeri smo se našli u seoskoj sali, a on mi je dao znak da se nađemo iza hale. Moji mama i tata su bili tu, ali znala sam da će pretpostaviti da sam sa drugim devojkama. Tako smo se nas dvoje iskrali i otišli u šetnju u grmlje iz hale. Kada smo otišli u žbunje počeo je da me ljubi, a onda i da pipa moje grudi. Znala sam da ćemo imati seksualni odnos. Nisam zapravo želela. Htela sam samo da pričam sa njim i da se ljubimo, ništa više, ali on je želeo, a ja sam pošla sa njim, pa smo na kraju imali seksualni odnos.

Kasnije sam plakala, jer nisam ispoštovala svoje roditelje i upravo sam izgubila nevinost. Znala sam za kondome i da oni mogu da spreče trudnoću i prenošenje bolesti, ali sam u tom trenutku razmišljala o drugim stvarima, kao na primer, kako bi se moji roditelji osećali da znaju šta radim. Još više sam bila zabrinuta zbog činjenica da gubim nevinost. Kada sam ostala u drugom stanju, roditelji su se razbesneli i zabranili su mi da viđam dečka.

PITANJA:

1. Postoje različite vrste neravnopravnosti među raznim grupama društva (na primer, ljudi imaju bolji ili gori status usled etničke ili rasne pripadnosti, ekonomske klase, pola, godina ili drugih osobina). Koji vidovi neravnopravnosti su predstavljeni u ovom odnosu?
2. Koja osoba ima moćniju poziciju u ovom odnosu kao rezultat njegovog ili njenog statusa u društvu? Šta je osnova za ovu neravnopravnost? Kako se demonstrira ta moćnija pozicija?
3. Koja osoba ima inferiorniji položaj u ovom odnosu zbog njenog ili njegovog statusa? Kako se pokazuje taj inferiorniji položaj?
4. Koji uticaj (ako ga uopšte ima) ima ova neravnopravnost na svaku od osoba? Kako to utiče na odnos?
5. Da li mislite da ova problematika postoji i u vašoj zajednici? Molimo dajte komentar.

MATERIJAL ZA GRUPU 4:

Kada sam napunila 35 godine, pomislio sam da je bolje da se oženim. Konačno sam imao posao i mogao sam da izdržavam porodicu. Diplomirao sam na fakultetu, ali zbog velike stope nezaposlenosti, teško je bilo da nađem posao u svom kraju. Konačno, odlučio sam da se preselim da nađem posao. Kada sam došao kući da posetim mamu, odlučio sam da potražim ženu u našem selu. Upoznao sam nekoliko mladih žena, jedna mi se jako dopala. Imala je 20 godina i bila je veoma tiha. Završila je osnovnu školu, ali nikad nije odlazila dalje od sela. Iako sam joj rekao da će morati da živi sa mojom mamom dok ne budem u prilici da je povedem sa sobom, pristala je da se venčamo.

Kada smo dobili prvo dete, nisam želeo da ona koristi kontracepciju, pa sam primenjivao prekinuti snošaj. Dao sam sve od sebe da zbrinem nju i naše dete. Ona i dalje živi sa mojom majkom, ali nikad ne pravi probleme i ne govori da joj bilo šta treba. Volim je, ali postoje stvari o kojima sa njom ne mogu da razgovaram. Neke stvari ona prosto ne bi bila u stanju da razume. Znate, ne zna ona baš puno o svetu.

PITANJA:

1. Postoje različite vrste neravnopravnosti među raznim grupama društva (na primer, ljudi imaju bolji ili gori status usled etničke ili rasne pripadnosti, ekonomske klase, pola, godina ili drugih osobina). Koji vidovi neravnopravnosti su predstavljeni u ovom odnosu?
2. Koja osoba ima moćniju poziciju u ovom odnosu kao rezultat njegovog ili njenog statusa u društvu? Šta je osnova za ovu neravnopravnost? Kako se demonstrira ta moćnija pozicija?
3. Koja osoba ima inferiorniji položaj u ovom odnosu zbog njenog ili njegovog statusa? Kako se pokazuje taj inferioriniji položaj?
4. Koji uticaj (ako ga uopšte ima) ima ova neravnopravnost na svaku od osoba? Kako to utiče na odnos?
5. Da li mislite da ova problematika postoji i u vašoj zajednici? Molimo dajte komentar.

MATERIJAL ZA GRUPU 4:

Otišao sam u inostranstvo da radim na neko vreme i zaljubila sam se u jednog muškarca koji je radio sa mnom. Kada sam ostala u drugom stanju, odlučili smo da se venčamo. Moji roditelji su bili protiv tog venčanja, pošto je on poticao iz siromašne porodice. Rekli su «Mislimo da ne znaš šta za sobom povlači kada se udaš za nekoga ko nije na tvom nivou. Zašto se prosto ne vratiš kući i rodiš bebu? Pomoći ćemo ti.» Mi smo se uprkos tome venčali. Odlučili smo da se vratimo u moju zemlju da i on stekne univerzitetsku diplomu, dok ja radim. Pre nego što je mogao da studira, morao je prvo da nauči jezik.

Nažalost, njemu je to teško palo. Ostajao je kod kuće sa bebom i trudio se da uči, ali se osećao veoma izolovanim. Sve više je zapadao u depresiju i njegovo samopouzdanje je bilo na veoma niskom nivou. Morao je da zavisi od mene kad

je novac u pitanju i osećao se krivim, pošto smo redovno morali da šaljemo novac njegovoj porodici. Nije mi se dopalo što ne studira i ne traži posao i ne radi, ali svesno ništa nisam rekla. Bila je to jako osetljiva tema, nisam htela da ga povredim. Na kraju krajeva, sprijateljio se sa nekim muškarcima iz njegove zemlje i počeo je da provodi vreme sa njima, visi po barovima i pije. Jednom je čak i bio nasilan prema meni. To je za nas bio pravi alarm.

PITANJA:

1. Postoje različite vrste neravnopravnosti među raznim grupama društva (na primer, ljudi imaju bolji ili gori status usled etničke ili rasne pripadnosti, ekonomske klase, pola, godina ili drugih osobina). Koji vidovi neravnopravnosti su predstavljeni u ovom odnosu?
2. Koja osoba ima moćniju poziciju u ovom odnosu kao rezultat njegovog ili njenog statusa u društvu? Šta je osnova za ovu neravnopravnost? Kako se demonstrira ta moćnija pozicija?
3. Koja osoba ima inferiorniji položaj u ovom odnosu zbog njenog ili njegovog statusa? Kako se pokazuje taj inferioriniji položaj?
4. Koji uticaj (ako ga uopšte ima) ima ova neravnopravnost na svaku od osoba? Kako to utiče na odnos?
5. Da li mislite da ova problematika postoji i u vašoj zajednici? Molimo dajte komentar.

AKTIVNOST 29

JEL TO LJUBAV?

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; listovi papira sa napisanim frazama

PRIPREMITI: Izmenite lekciju po potrebi, prilagodite je kulturi, okruženju i jeziju učenika. Uzmite pet listova papira i napišite po jednu od sledećih frazi na svakom:

- DOPADANJE
- ZALJUBLJENOST
- ROMANSA
- SEKSUALNA PRIVLAČNOST
- LJUBOMORA

PREGLED: Učenici prave razliku između ljubavi i srodnih emocija.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da vrše refleksiju o ljubavi, zaljubljenosti i ljubomori, da osnaže veštine analitičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Podelite učenike na pet grupa. Zamolite grupu da izabere jedan od listova papira koji ste pripremili. Na tabli napišite «Koja je razlika između ljubavi _____?»
2. Zamolite grupe da izavade komad papira i da prepisu rečenicu sa table, da prazninu popune rečju sa njihovog papira. Zamolite ih da razgovaraju o njihovom pitanju i da zapišu svoj odgovor.
3. Kad prođe oko pet minuta, zamolite jednu grupu da pročita svoje pitanje i predstavi svoj odgovor. Sledeća pitanja mogu da budu vodič za kratku diskusiju:

- Da li se neko ne slaže ili ima komentar?
- Da li kultura devojka i momcima daje jednaku mogućnost da dožive ovaj osećaj?
- Da li možete dati primer kada neko meša ovo osećanje sa ljubavlju? Šta se događa ako se to osećanje pomeša sa ljubavlju?
- Da li to osećanje može biti sastavni deo ljubavi?

4. Ponovite korak 3 za ostale četiri grupe.

5. Izdvojte deset minuta da razgovarate o sledećem:

- Gde mladi razvijaju svoje utiske o ljubavi i romansi?
- Da li filmovi i romantične serije daju realan portret ovih osećanja? Ako ne daju, šta mislite, kakav uticaj imaju na očekivanja mladih?
- Zašto je važno da se dođe do sopstvenih uverenja o razlici između ljubavi i ovih drugih osećanja?

AKTIVNOST 30

ODLUKA O SEKSU

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije radnog lista «Da li sam spreman? Kako da odlučim?» materijal za učenike «Biti «spreman» za seks»

PRIPREMITI: Pregledajte listu sa uslovima u materijalima da biste se uverili da se osećate pripremljenim za moderaciju bilo kakvog pitanja.

PREGLED: Učenici ispituju indikatore zrelosti, samouverenja, lične efikasnosti i sposobnosto da komuniciraju, što je deo onoga što je mladima neophodno da bi izgradili bezbedan i ugodan seksualan odnos. *(napomena: Pre ove sesije, učenici bi trebalo da su učili o seksualnom ponašanju i o seksualnom obrezivanju.)*

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da identifikuju veštine koje će im biti potrebne da bi bili u stanju da izgrade bezbedan i ugodan seksualni odnos; osnaživanje sposobnosti kritičkog mišljenja.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost objašnjavajući:

- mladi koriste različite kriterijume da bi odlučili da li će i kada će postati seksualno aktivni. Neki čekaju da napune određen broj godina, drugi čekaju da se vere ili venčaju. Neki pak ulaze u seksualne odnose, zato što je manje ili više neko drugi odlučio o tome umesto njih. Mnogi mladi razmišljaju o tome kako se osećaju u pogledu veze kada razmatraju da li da uđu i u seksualni odnos.
- Određivanje da li su spremni za seksualnu aktivnost teško pada mnogim mladima. Ova ak-

tivnost će vam pomoći da razmislite o ulogama koja zrelost, samopouzdanji i komunikacijske veštine imaju uticaj na sticanje spremnosti za seksualnu aktivnost. Ona će vam takođe pomoći da utvrdite šta je vama najvažnije.

2. Zatražite od učenika da formiraju parove, dajte po jedan radni list (zajedno sa uputstvom) svakom paru. Objasnite:

- Pogledajte listu na tom materijalu. To su neka od osećanja i uslova koji mogu biti važni da biste imali osećaj ugodnosti i bezbednosti u seksualnim odnosima. Ako neko želi seksualni odnos, a većina ili svi ovi uslovi su ispunjeni u njegovoj ili njenoj vezi, ta osoba ima veće izgleda da će imati osećaj ugodnosti i bezbednosti u pogledu seksa.
- Ako mnogi od navedenih uslova nedostaju u nekoj vezi, osoba će se osećati nelagodno i imati veći rizik da će imati nebezbedan seksualni odnos.

3. Naglas pročitajte uputstvo za radni list. Uverite se da su svi razumeli aktivnost. Recite im da će proveravati različite stavke kao reakciju na nekoliko pitanja. Treba da pokušaju da postignu dogovor oko svojih odgovora, ali ako ne mogu, mogu da provere dodatne stavke. Dajte im 15 minuta za diskusiju o pitanjima i zabeležite njihove odgovore.

4. Rasformirajte grupu. Pregledajte pitanja 1-5 na radnom listu i zatražite reakcije. Pitajte da li se učenici više slažu ili više ne slažu sa svojim parovima.

5. Za pitanje 6 na radnom listu izdvojte više vremena za analizu odgovora učenika. Zabeležite njihove odgovore na tabli. Sledeća pitanja mogu da budu smernica za diskusiju:

- Kojim uslovima se čini da momci daju prioritet?
- Koji su važniji za devojke?

4

MEĐULJUDSKI ODNOSI

- Kako objašnjavate i šta mislite o razlikama u prioritetima između momaka i devojaka?

6. Završite tako što ćete diskutovati o pitanjima 7 i 8 sa radnog lista. Onda postavite pitanje:

- Da li neki od ovih uslova nisu važni za vas, neki koje apsolutno ne biste smatrali faktorom za odlučivanje o tome da li ćete imati seksualni odnos ili ne?
- Bez obzira da li ste seksualno aktivni kao adolescent ili želite da sačekate kad odrastete ili budete venčani, uspostavljanje ovih uslova može da učini vaše seksualno iskustvo bezbednijim i komfornijim. *(Recite grupi ako planirate da pomenete neku od drugih tema kao deo kurikuluma. Na primer, prvo izdanje «It's All One Curriculum ima jedinice o komunikaciji, telu i anatomiji, reproduktivnom zdravlju/HIV-u i rodnim pitanjima.)*

INSTRUKCIJE NA RADNOM LISTU

JESAM LI SPREMAN/SPREMNA? KAKO DA ODLUČIM?

U ovoj vežbi mlada osoba tvojih godina pokušava da odluči da li da postane seksualno aktivna. Ta mlada osoba želi da donese pravu odluku i postavlja pitanje: «Prilikom odlučivanja da li sam spremna/-an na seks koja dva osećanja ili stanja koja treba da uzmem u obzir su najvažnija?» Ta osoba postavlja ovo pitanje trima osobama: najboljem prijatelju, savetniku (ili psihologu) i pacijentu koji ima AIDS.

SADA SLEDITE SLEDEĆE KORAKE:

1. Pročitajte listu na vašem radnom listu
2. Razgovarajte i odlučite kako bi svako od ovih pojedinaca mogao da odgovori na gornje pitanje.
3. *Najbolji prijatelj:* U polju pored dva osećanja ili stanja za koja mislite da bi vaš prijatelj rekao da su najvažnija, nacrtajte prosto smajlija 😊
4. *Savetnik:* Štiklirajte polja pored dva osećanja ili stanja za koja smatrate da bi vaš savetnik ili psiholog rekao da su najvažnija ✓
5. U polja pored dva osećanja ili stanja za koja mislite da bi neko ko ima AIDS rekao da su najvažnija, ucrtajte kopiju globalnog znaka za svest o AIDS-u
6. *Razgovarajte:* Da li mislite da su neka od ovih osećanja ili stanja važnija momcima nego devojka? Pored svih stanja za koje smatrate da su važniji momcima nego devojka, nacrtajte simbol za dečaka. Pored svih osećanja i stanja za koje smatrate da su važnije devojka, nacrtajte simbol za devojku.
7. Razmislite sada o tome koja dva osećanja ili stanja mladi najčešće ignorišu ili smatraju da

ih je teško ostvariti kada odluče da imaju seksualni odnos prvi put. U polje pored tih stavki nacrtajte tužnog smajlija ☹

8. Da li ima dodatnih osećanja ili stanja za koja smatrate da su važna i da treba da ih razmotri onaj ko prvi put želi da ima seksualne odnose?

RADNI LIST ZA UČENIKE

OSEĆAJ DA STE «SPREMNI» NA SEKS			
Osećaj ili stanje za seksualni odnos	nacrtajte ovde	Osećaj ili stanje za seksualni odnos	nacrtajte ovde
osećaj da poštujete sopstvene vrednosti i vrednosti partnera		bez ustručavanja da bitate šta njoj ili njemu prija	
osećaj bliskosti prema drugoj osobi		bez ustručavanja da pričate sa drugom osobom o upotrebi kondoma	
osećaj uzajamnog poštovanja sa drugom osobom		posedovanje kondoma (i/ili druge vrste kontracepcije) i znanje kako se koriste	
osećaj uzajamnog poverenja sa drugom osobom		znanje o sopstvenom HIV-statusu	
osećaj da ste vi i druga osoba zajednički donele odluku i da oboje želite seks		bez ustručavanja u pogledu razgovora o sopstvenom HIV-statusu i HIV-statusu partnera	
osećaj ugodnosti u pogledu sopstvenog tela		da se svako od vas oseća bezbedno u svakom trenutku ukoliko želi da prekine	
uverenost da znate u čemu se dobro osećate na seksualnom planu		postojanje privatnosti	
osećaj seksualne privlačnosti prema drugoj osobi		osećaj da niste u opasnosti da vas ismejavaju ili stigmatizuju posle toga	
osećaj neustručavanja da kažete drugoj osobi šta na seksualnom planu daje dobar osećaj		nešto drugo?	

AKTIVNOST 31

KAKO ŽIVIMO ZAJEDNO U VEZAMA

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla;

PRIPREMITI: Pregledajte listu praksi sa desne strane da biste se uverili da su sve primerene za učenike da bi se ukratko o njima razgovaralo. Takođe se uverite da ste u stanju da date jednostavnu definiciju za svaku. Neke od tih praksi mogu biti relativno retke u vašem okruženju, ali su učenici možda učili o njima na drugim časovima ili su čuli za njih u filmovima i na internetu.

PREGLED: Učenici razmatraju da li se i kako se menjaju običaji u vezi sa brakom i strukture porodice.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da razjasne sopstvena očekivanja i vrednosti u vezi dugoročnih veza; da razumeju koje se socijalne norme vremenom menjaju; da osnaže sposobnosti analitičkog razmišljanja i pisanja.

UPUTSTVO:

1. Ispišite sledeću listu na tabli:

dečiji brak
 istopolne veze ili brakovi
 parovi koji imaju seksualne odnose ili žive zajedno pre braka
 ugovoren brak
 muškarac koji tuče svoju ženu ako ga ona ne sluša
 bračno savetovalište
 proširene porodice koje žive zajedno
 muškarci koji preuzimaju aktivniju ulogu kao očevi

muškarci koji imaju više žena
 razvod

cena mlade/miraz

2. Objasnite:

- Ovo je lista običaja koji se vezuju za ljubav i brak koji se praktikuju u raznim kulturama. Neki od njih – poput razvoda, istopolnih brakova ili minimalnog uzrasta za stupanje u brak – regulišu se zakonom. Druge prakse – poput proširene porodice koja živi zajedno, parovi koji žive zajedno pre braka ili šeme očinstva – obično su manje formalno definisani. Neke od tih praksi ćete verovatno odobravati, a sa drugima se nećete složiti.
- Pregledajte listu i izaberite neku praksu za koju smatrate da će se promeniti u sledećoj generaciji. To može biti promena za koju smatrate da je na bolje ili na gore.

3. Zamolite učenike da otvore svoje sveske. Recite im da napišu najmanje pola stranice o toj promeni. Postavite sledeća pitanja da biste ih podstakli na razmišljanje:

- Za koji običaj/praksu sa liste smatrate da će se promeniti u sledećoj generaciji?
- Da li mislite da će se ta promena dogoditi u našoj kulturi ili na nekom drugom mestu?
- Da li predviđate promenu u stavovima ljudi? Promenu u tome koliko je uobičajena praksa? Promenu da način na koji se upražnjava taj običaj? Šta još?
- Da li mislite da će se promeniti zakon kojim se definiše ta praksa?
- Obavezno razgovarajte o tome da li slažete sa promenama koje očekujete. Da li svoje viđenje zasnivate na ličnom iskusstvu ili na onom što ste čitali ili čuli?

4. Pređite listu. Za svaku praksu/običaj nađite dobrovoljca koji je pisao o toj praksi da pročita svoj rad. Onda dozvolite jedan ili dva kratka ko-

mentara; dozvoljeno vreme neka varira zavisno od toga da li za svaku temu postoji dobrovoljac.

5. Izdvojte poslednjih pet minuta za diskusiju:

- Šta je po vašem mišljenju razlog za to da cele zajednice, pa čak i zemlje menjaju svoju perspektivu o ljubavi i braku?
- Gde ljudi dobijaju nove ideje i kako te ideje postaju popularne? (*testirajte: pojedince koji biraju da žive drugačije, medije, međukulturnu razmenu, promene u privredi koje utiču na to gde će članovi porodice živeti, politička kretanja.*)
- Zamislite da imate prijatelja sa kojim se dopisujete koji živi u veoma drugačijoj kulturi. Običaji se na mestu gde vaš prijatelj sa kojim se dopisujete živi se značajno razlikuju od naših. Dok napuštate učionicu razmislite o tome kako biste opisali svom prijatelju za dopisivanje kako ljudi ovde nalaze dugoročne partnere, koje dogovore mi imamo kad živimo zajedno i koje su naše uobičajene prakse za ulazak u brak i razvod braka.

AKTIVNOST 32

ŠTA JA TRAŽIM

TRAJANJE: koraci 1-3: 40 minuta
korak 4: 5 minuta (mora se zadati najmanje jedan dan pre koraka 5-6)
koraci 5-6: 40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla;

PRIPREMITI: Ovo je aktivnost iz dva dela (koraci 1-3 i koraci 4-6); možete predstaviti jedan ili oba dela. Odlučite da li ćete sprovesti jedan ili oba dela. Ako sprovodite korake 4-6, obezbedite da završite korak 4 bar jedan dan pre koraka 5-6.

PREGLED: Učenici navode osobine koje traže u dugoročnom partneru i analiziraju svoje odgovore iz rodne perspektive. Učenici rezimiraju ono što su naučili u pismu ili pesmi koju posvećuju imaginarnom budućem partneru.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da identifikuju i izvrše refleksiju osobina koje najviše cene u dugoročnom partneru; da se razjasne njihove vrednosti i osnaži njihovo apstraktno razmišljanje i veštine kreativnog pisanja.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- Danas ćemo razmotriti koje kvalitete ili osobine bismo voleli da nađemo u dugoročnom ili životnom partneru.
- Izvadite svoju svesku i zapišite najmanje pet osobina ili karakteristika koje smatrate važnim za supružnika ili za dugoročnog partnera.
- Rangirajte ove osobine, počevši od «1» kao najvažnije

2. Zamolite učenike da formiraju dve grupe, u jednoj da budu momci, a u drugoj devojke (osim

ako je odeljenje isključivo žensko ili muško). Ako imate mnogo učenika, možda će vam trebati dve grupe devojaka i dve grupe momaka. Objasnite:

- Uporedite svoju listu sa drugima u vašoj grupi. Odredite koje kvalitete ili osobine su u vašoj grupi najčešće ocenjivane sa «1» ili «2» (znači, kao veoma važno). (*Možete uočiti da razni ljudi koriste različite reči za istu osobinu, poput: velikodušan/darežljiv; smešni/duhoviti. Krećite se među njima i ponudite pomoć ako treba.*)
- Zatražite da po jedna osoba iz svake grupe izade na tablu i napiše tri ili četiri najvažnije osobine koje je identifikovala njegova ili njena grupa. Obratite pažnju da li lista potiče iz grupe devojaka ili momaka.

3. Pregledajte svaku listu i moderirajte diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Šta primećujete u vezi ove dve liste?
- Na koji način su slične?
- U čemu se razlikuju?
- Zašto mislite da postoje razlike?
- Da li devojke imaju pitanja za dečake u vezi njihove liste?
- Da li dečaci imaju pitanja za devojčice?
- Da li primećujete neke rodne stereotipe na listama? Ako primećujete, koje su?

4. (*Ovi koraci moraju da se završe najmanje jedan dan pre koraka 5-6. Ako je moguće, zapišite zadatak na tabli.*) Objasnite zadatak kreativnog pisanja. Razjasnite da li treba da se završi u odeljenju ili kao domaći zadatak.

- Zamislite sa kakvom biste osobom želeli da budete do kraja života ili kao dugoročnim partnerom.
- Napišite pismo, stihove ili pesmu toj imaginarnoj osobi.
- Pišite šta očekujete od te osobe i u dugoročnoj vezi. Unesite svoja očekivanja, kako biste voleli da vas tretiraju i šta ne biste tolerisali.

- Alternativno, ako smatrate da ne biste voleli da imate dugotrajnu vezu u životu, napišite o tome pesmu.
- Sutra (ili na narednom času) ćete imati priliku da čitate ili izvedete ono što ste napisali.

5. Ustanovite dan izvođenja/recitala kada će studenti predstaviti svoja pisma, poeziju i pesme. Ako nemate dovoljno vremena da svi čitaju ili izlažu, uzmite samo one učenike koji su dobrovoljci. Takođe možete zamoliti učenike da vama predaju rad da ih vi pročitate bez navođenja imena pisca.

6. Izdvojte deset minuta za diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Šta ste čuli što vas je naročito dirnulo?
- Kako razlike u tome šta momci i devojke traže u svojim partnerima utiču na vezu?
- Kako objašnjavate te razlike? Odnosno, kako ljudi daju prioritet određenim osobinama?
- Da li je svakom potrebno da ima dugoročni odnos da bi bio sretan?
- Zašto mislite da je važno da se sada razmišlja o tome koju vrstu odnosa želite (ili ne želite)?

AKTIVNOST 33

LJUBAVNI PROBLEMI

TRAJANJE: koraci 1-3: 30 minuta
koraci 4-6: 50 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; četiri priče o vezama (iz «Studije slučaja o vezama u problemima»), svaka je zapisana na posebnom listu.

PRIPREMITI: Izaberite iz studija slučajeva četiri situacije sa vezama koje su najpodesnije za vaše učenike. Prilagodite ih po potrebi i kopirajte svaku na poseban list. Saznajte gde osoba koja želi savet u vezi problematične veze ili koja je suočena sa rizikom nasilja u vezi može da zatraži pomoć. (Vidite poslednje pitanje pod korakom 6)

PREGLED: Učenici završavaju priče o vezama koje pokazuju znake problema i razmišljaju šta bi njih navelo da okončaju vezu. (Napomena: pre ove aktivnosti, učenici treba da su naučili o pravu na intimne veze bez nasilja.)

CILJEVI: Da se omogući učenicima da identifikuju strategije za suočavanje sa problemima u vezama i za okončanje veza; da identifikuju ponašanja koja ne bi tolerisali u vezi; da razjasne sovje vrednosti u vezi dostojanstva u vezi; da unaprede učenje kroz saradnju i da im izlaganje u javnosti postane ugodnije.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- Danas ćemo istraživati probleme u vezama.
- Sa kojim problemima se ljudi obično suočavaju u romantičnim vezama? (Napišite odgovore na tabli. Primeri bi mogli da uključuju: mešanje porodice, komunikaciju, nejednaka očekivanja ili posvećenost, ljubomora i konflikti oko novca ili ko odlučuje.)

2. Podelite razred na četiri grupe. Objasnite:

- Svakoj grupi ću dati početak priče o vezama. Svaka grupa mora da odluči kako da završi priču. Odlučite šta ovaj par treba da uradi u svetlu onog što je moguće.
- Pripremite se da odglumite svoj kraj u skeču koji traje manje od pet minuta. Dok radite, zamislite i odglumite razgovor tog para.
- Dvoje ljudi u svakoj grupi treba da preuzmu uloge dva partnera, a drugi učenici treba da daju input ili da preuzmu druge uloge, na primer, članova porodice.

3. Dajte svakoj grupi situaciju veze i vreme da se pripremi.

4. Zamolite jednu grupu da odglumi svoju priču. Izdvojte nekoliko minuta i dajte učenicima da razgovaraju:

- Kakve probleme ili konflikt ima ovaj par?
- Kako su izašli na kraj sa svojim problemima?
- Šta mislite, kako je grupa rešila situaciju? Koliko je realan bio ovaj ishod?
- Da li neko ima drugačije mišljenje koje bi predložio?

5. Nastavite sa drugim skečevima na isti način. Izdvojte oko deset minuta po grupi (skeč plus diskusija).

6. Završite tako što ćete moderirati diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Koji su znakovi upozorenja na probleme u vezi?
- Koje okolnosti bi mogle da zadrže nekog u vezi koja je problematična ili nasilna? (Na primer, deca, ekonomska potreba, stid zbog razvoda.)
- Ponekad ljudi prekidaju veze, uključujući i brakove. Da li ljudi razvedene muškarce i žene tretiraju na isti način ili drugačije nego venčani par? (Ako postoje razlike, pitajte: Zašto se na njih gleda drugačije? Kakvo je vaše mišljenje o tome?)

- Kakve okolnosti ili ponašanje bi vas navele da okončate vezu?
- Gde osoba kod koje postoji rizik nasilja u vezi može da se obrati? Kome osoba može da se obrati za podršku i savetovanje u slučaju problema u vezi?

MATERIJAL ZA UČENIKE

STUDIJE SLUČAJEVA O PROBLEMATIČNIM VEZAMA

Andrea i **Boris** su počeli svoju vezu u srednjoj školi, a sada idu na različite fakultete. Oboje se vraćaju kući kad su praznici i raspust. Sinoć su izašli sa još nekim prijateljima i Boris je izneo neke komentare o Andrei koji su je povredili. Kad je video da se ona uznemirila, rekao je da se samo šalio. Kasnije je Andrea pitala Borisa o ženi koju stalno pominje, on je priznao da je imao seksualan odnos sa njom...

Kala i **Darko** su venčani već godinu dana. Često vode žustre rasprave, ali nikad nije došlo do velike svađe, sve do pre mesec dana. Svađali su se oko Kaline porodice i Darko joj je udario nekoliko šamara. Sledećeg dana se izvinjavao, doneo joj je poklon, obećao da se nikad više neće ponoviti. Sinoć jeste. Jutros kad se Kala probudila, oko joj je bilo modro i naduveno...

Elena i **Stevan** su se viđali nekoliko godina. Uživali su u vremenu koje su zajedno provodili – puno su se smejali, razgovarali su o svemu i imali su intenzivnu fizičku vezu. Sada se čini da su se isuviše navikli jedno na drugo. Uglavnom gledaju TV i gotovo da više i ne razgovaraju. Čak je i njihov seksualni život postao rutinski i sve ređi. Elena se pita, «Šta se dogodilo sa onom ljubavlju koju sam ranije osećala?»

Sara i **Damir** su počeli da se viđaju pre otprilike godinu dana. Sara ima 18 godina i tek je počela da studira, a Damir ima 25 godina i radi. Sara je veoma uzbuđena zbog toga što ide na fakultet i jedva čeka da upozna nove prijatelje, da puno uči i uživa u životu na kampusu. Damir ima ose-

čaj da je spreman da se smiri i da osnuje porodicu. Misli da bi voleo da se oženi sa Sarom. Nedavno je pomenuo brak i bio je zaprepašćen Sarinom reakcijom. Ona ga je pogledala kao da je lud i rekla mu, «Ja tek počinjem svoje studije. Sada hoću da uživam u životu i da se fokusiram da budem uspešna, a ne da se udam!»

Ivan i **Jovana** su bili par već duže od godinu dana. Oboje rade i vole da izlaze sa svojim prijateljima. Sinoć su izašli u neki klub. Jovana je pričala, smejala se i plesala sa svojim drugaricama. Ivan je plesao sa puno ljudi i vodio zanimljiv razgovor sa ženom koju je tek upoznao. Smatrao je da su se i on i Jovana dobro proveli, ali kad su stigli kući, Jovana je bila ljuta. Rekla je, «Videla sam kako si gledao tu ženu. Nemoj mi reći da nisi bio zainteresovan za nju! A i kako ste igrali! Trudili ste se da privučete pažnju svih ostalih koji su bili tu!»

Kristina, studentkinja, radi skraćeno radno vreme, ali ne zarađuje puno. Lidija ima pravi posao i zarađuje dobru platu, tako da plaća većinu njihovih troškova. Kristina i Lidija su se dogovorile da će Kristina ako je moguće kupovati namirnice ili dati deo za kiriju, ali to se retko dešava. Kada Kristina sebi kupi nešto od odeće, to su obično skupe stvari. To nervira Lidiju, jer ona smatra da su takvi troškovi bespotrebni. Pre nekoliko dana, Kristina je dobila novac za posao koji je odradila za vreme raspusta, li je sinoć izašla i više od polovine novca je dala na kompjuter, a prethodno nije o tome razgovarala sa Lidijom. Kada se vratila kući sa kompjuterom, Lidija se veoma naljutila.

Milena i **Uroš** su venčani i imaju troje dece, uzrasta 1, 3 i 6 godina. Kada je Mileni kasnila menstruacija, otišla je na pregled i saznala da je trudna u 5. nedelji. Kad je čula tu vest, osećala se

očajno. Ona i Uroš ionako jedva izlaze na kraj, novca nema dovoljno. Bila je i ljuta. Posumnjala je da je zatrudnela one noći kada je Uroš kući došao pijan i nije koristio kondom. Rekla je Urošu da želi da abortira. Uroš je bio zaprepašćen, rekao je, «Znam da je teško, ali ja ne želim da ti to uradiš...»

5.

KOMUNIKACIJA I VEŠTINE ODLUČIVANJA

AKTIVNOST 34 Zar sam ja to rekao/-la? Različiti stilovi komunikacije	105-107
AKTIVNOST 35 Aktivno slušanje	108-111
AKTIVNOST 36 Vežbanje asertivne komunikacije	112-113
AKTIVNOST 37 Pet koraka u komunikaciji o konfliktu	114-116
AKTIVNOST 38 Razgovor o seksu i reproduktivnom zdravlju	116-118
AKTIVNOST 39 Sprovođenje teških odluka u delo	119-121

- KOMUNIKACIJA I VEŠTINE ODLUČIVANJA

AKTIVNOST 34

ZAR SAM JA TO REKAO/-LA? RAZLIČITI STILOVI KOMUNIKACIJE

TRAJANJE: 45-60 minuta

MATERIJAL: kopije oba radna lista («Samoprocena» i «Analizirajte ovaj odgovor») za svakog učenika, ako je moguće.

PRIPREMITI: Napravite kopije materijala, ako je moguće. U suprotnom, pripremite se da ih pročitate.

PREGLED: Učenici ispituju alternativne načine da verbalno reaguju u neugodnoj situaciji i prepoznaju agresivnu, asertivnu i pasivnu komunikaciju. Popunjavaju upitnik o sopstvenom stilu reagovanja u neugodnim situacijama.

CILJEVI: Da se poveća razumevanje učenika za različite stilove komunikacije i njihova sposobnost da se formulišu asertivni odgovori; da se poboljšaju njihove analitičke veštine i veštine vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost:

- Danas ćemo učiti o različitim stilovima komunikacije.

- Pre svega, ako se osećamo neugodno u situaciji, verovatno nećemo komunicirati jasno ni na način na koji želimo.

- Koji su razlozi zbog kojih možemo imati problema da izrazimo svoje želje na najbolji način? (testirajte sledeće razloge i zapišite ih na tabli)

Ne znam kako da se jasno izrazim.

Bojim se da će suprotna strana imati loše mišljenje o meni ako se ne složim.

Bojim se da me ionako neće slušati, ionako nije važno šta ću reći.

Bojim se da ću izgubiti pribranost.

Meni je lakše da se oslonim da zastrašivanje druge osobe.

- Prvo ćemo se baviti razlikom između agresivne, pasivne i asertivne komunikacije. Potom ćete popuniti upitnik o sopstvenom stilu reagovanja u neugodnoj situaciji.

- Šta mislite, gde je razlika između pasivne i agresivne komunikacije? Šta podrazumevamo pod «asertivnom» komunikacijom? (testirajte: biti iskren, biti direktan, razgovarati o sopstvenim osećanjima i potrebama, upotrebiti asertivan govor tela, govoriti u svoje ime, komunicirati jasno bez agresivnosti.)

Šta znači da se komunicira indirektno? (testirajte: kada nismo poptupno pasivni, ali ne uspevamo ni da budemo direktni)

2. Zamolite učenike da formiraju parove i podelite (ili se pripremite da naglas pročitate) radni list «Analizirajte ovaj odgovor». Objasnite:

- Sa parom pročitajte opis konfliktne situacije u levoj koloni. Potom pročitajte različite reakcije u narednoj koloni. Za svaku reakciju, proverite da li je odgovor agresivan, pasivan ili asertivan. U slučaju konflikta 5, napišite iskaz o konfliktnoj situaciji i različite vrste reakcija.

3. Pregledajte svaki konflikt i zatražite od učenika da vam daju tačne odgovore i da daju komentar kakav je osećaj da se čuje agresivan odgovor u odnosu na asertivan. (Ključ za odgovore: odgovori a,f,i i k su agresivni. Odgovori: c,d i h su pasivni. Odgovori: b,e,g i j su asertivni.)

4. Podelite radni list «Samoprocena» i zatražite od učenika da ga sami popune. (Alternativno, ispišite iskaze i moguće reakcije/odgovore na tabli, naglas ih pročitajte i zamolite učenike da zabeleže odgovore.

5. Završite diskusiju sledećim pitanjima:

- Šta ste saznali o sopstvenom stilu komunikacije?
- Da li bi bilo korisno da naučite kako se komunicira na asertivan način?

RADNI LIST ZA UČENIKE

SAMOPROCENA: KAKO KOMUNICIRAM U NEPRIJATNOJ SITUACIJI?

Kada se nađem u neprijatnoj situaciji sa momkom, obično postajem:

- pasivna
- asertivna, puna poštovanja
- agresivna
- indirektna ili manipulativna

Kada se nađem u neprijatnoj situaciji sa devojkom, obično postajem:

- pasivan
- asertivan, pun poštovanja
- agresivan
- indirektan ili manipulativan

Kada se nađem u neprijatnoj situaciji sa odraslim muškarcem, obično postajem:

- pasivna
- asertivna, puna poštovanja
- agresivna
- indirektna ili manipulativna

Kada se nađem u neprijatnoj situaciji sa odraslom ženom, obično postajem:

- pasivan
- asertivan, pun poštovanja
- agresivan
- indirektan ili manipulativan

Kada se nađem u neprijatnoj situaciji sa nekim za kog ne smatram da je na mom nivou, obično postajem:

- pasivan
- asertivan, pun poštovanja
- agresivan

- indirektan ili manipulativan
- ne mogu da odgovorim na ovo, zato što smatram da smo svi na istom nivou,

Meni izražavanje besa pada:

- prilično lako (ali ponekad reagujem agresivno)
- prilično lako (ali nikad ne reagujem agresivno ili nasilno)
- ni lako ni teško
- donekle ili veoma teško

Meni izražavanje osećaja da sam ranjiv(a) ili slab(a) pada:

- prilično lako (ali ponekad reagujem agresivno)
- prilično lako (ali nikad ne reagujem agresivno ili nasilno)
- ni lako ni teško
- donekle ili veoma teško

RADNI LIST ZA UČENIKE

ANALIZIRAJTE OVU REAKCIJU				
KONFLIKT	REAKCIJA	agresivna	pasivna	asertivna
1 Momak i devojka će imati seksualni odnos po prvi put, ali nemaju kondome. Jedno od njih kaže:	a. Šta ja znam, ti možda imaš i HIV! Idiote!			
	b. I ja želim seks, ali samo ako koristimo kondome. Znam gde možemo da ih nabavimo			
	c. Uf, valjda je u redu.			
2 Momak se naljutio što je njegova devojka pričala sa drugim momkom na žurci. Kaže:	d. Žurka je bila dosadna.			
	e. Kad si pričala sa tim momkom, pomislio sam da možda želiš njega umesto mene. Zbog toga sam se loše osećao.			
	f. Video sam! Kako se usuđuješ da pričaš sa drugim tipom kad si sa mnom došla na žurku?			
3 Momak pita devojku da izađe sa njim. Ona ne želi. Kaže:	g. Hvala, ali ne želim. Žao mi je.			
	h. Hm... ok.			
	i. U životu ne bih izašla sa nekim kao što si ti. Skloni se od mene.			

4 Devojka je uznemirena zato što je njen dečko Nikola nju ismevao pred Markom. Kaže:	j. Nikola, uznemirena sam, jer me ismevaš.			
	k. Nikola, ti si najveći idiot na svetu i ja ću svašta raspričati o tebi!			
5 Setite se neke druge konfliktne situacije. Zapišite je ovde, a potom napišite i tri reakcije u desnoj koloni.		X		
			X	
				X

AKTIVNOST 35

AKTIVNO SLUŠANJE

TRAJANJE: 50-60 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, materijal – kartice sa ključnim rečima.

PRIPREMITI: Pregledajte informacije o efektivnoj komunikaciji u jedinici 5 knjige SMERNICE (ili u vašem kurikulumu). Pregledajte listu specifičnih ponašanja u koraku 6 i izmenite je ako prihvatljiva ponašanja variraju u vašoj kulturi (na primer, kontakt pogledom se ne smatra pristojnim u nekim sredinama, davanje ruke sa strane može imati drugačije značenje). Utvrdite jedan (ili dva) para dobrovoljaca koji mogu da budu efektivni izvođači u igri po ulogama i pripremite kartice sa ključnim rečima za njih (vidi primer kartica sa ključnim rečima). Idealno bi bilo da se volonteri pripreme prethodnog dana, da bi imali prilike da vežbaju pre nastupa. Konačno, imajte na umu i sopstvene veštine slušanja – naročito za vreme časa!

PREGLED: Uobičajena ponašanja učenika koja pospešuju (ili ugrožavaju) komunikaciju.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da prilagode ponašanje da se pospeši komunikacija.

UPUTSTVO:

1. Dajte dobrovoljcima za igru po ulogama po jednu karticu sa ključnim rečima za svaki skeč. Ako je neophodno, dajte im nekoliko minuta da se pripreme ili provežbaju dok vi prelazite korak 2.

2. Napravite uvod u temu za ostatak odeljenja, tako što ćete objasniti:

- Kažemo da je komunikacija dvosmerni proces. Kada jedna osoba govori, šta radi druga osoba? (*Sluša.*) Dakle slušanje je deo komunikacije? (*Jeste.*) Danas ćemo istražiti kako komunicira-

mo kada slušamo. Naučićemo koliko «aktivno slušanje» čini komunikaciju između ljudi drugačijom.

- Počecemo sa demonstracijom. Izvadite sveske. Posmatrajte slušaoca i zapišite svako ponašanje koje primetite za koje smatrate da sprečava efektivnu komunikaciju.

3. Nek dobrovoljci izvedu skeč «negativna komunikacija» (skeč 1).

4. Analizirajte skeč tako što ćete postaviti sledeća pitanja:

- Kako biste ocenili ovaj razgovor? Da li je bio zadovoljavajuć i efektivan?
- Koje verbalno i neverbalno ponašanje su «slušaoci» pokazali? (*Na tabli napišite svako negativno ponašanje koje učenici pomenu. Testirajte sledeće*)

neverbalna ponašanja:

neodobravanje (mrštenje)

preziran pogled, pogled ka gore

odmahivanje glavom, kao da kažete «ne»

gledanje ili pomeranje u stranu, stav kao da vam je dosadno ili ste nezainteresovani, zevanje

verbalna ponašanja:

prekidanje govornika, pokazivanje nestrpljenja, nagoveštaj da govorniku treba isuviše vremena

izražavanje negativnih ocena o govorniku, poput «grešite», ili «to je glupa ideja»

pitajte «govornika» kakav je osećaj kad ga neko ne sluša.

5. Neka dobrovoljci izvedu skeč sa «pozitivnom» komunikacijom (skeč 2).

6. Analizirajte skeč tako što ćete postaviti sledeća pitanja:

- Kako biste ocenili ovaj razgovor? Da li je bio zadovoljavajuć u odnosu na prethodni?

- Koja verbalna ili neverbalna ponašanja su učinila ovaj razgovor uspešnijim od prethodnog? (Na tabli zapišite svako pozitivno ponašanje koje učenici pomenu. Testirajte sledeće)

neverbalna ponašanja:

održavanje kontakta pogledom

klimanje glavom (kao da kažete «da»)

blago nagnjanje unapred prema govorniku, kako bi se pokazalo da ga slušate

osmeh ili tapšanje po leđima

verbalna ponašanja:

Pitanje da se pojasni, da bismo bili sigurni da razumemo govornika

Pokazivanje interesovanja da se čuje još (na primer, «Ispričaj mi malo više o tome...»)

Uvažavanje govornikovih osećanja (na primer, «Razumem kako se osećaš.»)

Uvažavanje govornikovih ideja (na primer, «Dobra poenta»)

Izbegavanje bilo kakvih izjava zbog kojih bi govornik mogao da se oseti neprimereno ili kao da ga osuđujete.

Zahvalite se govorniku što vam veruje i deli sa vama to što im je na umu

7. Neka učenici formiraju grupe od po troje da vežbaju aktivno slušanje. Objasnite:

- U svakoj grupi jedna osoba će govoriti u trajanju od dve minute. Kada vi budete na redu da govorite, govorite o nečemu što vas brine ili zbog čega ste uznemireni. Za potrebe ove vežbe izaberite temu koja nije poverljiva i o kojoj možete bez ustručavanja da razgovarate sa drugovima iz odeljenja. Možete se osećati puni nade, ljuti, zabrinuti, poverđeni ili nervozni. Ako vam ne pada na pamet o čemu biste mogli da govorite, vežbajte kako da pitate nekoga da glasa za vas da postanete rukovodilac saveta mladih.
- Druga osoba će vežbati aktivno slušanje, a treća će posmatrati i dati povratne informacije.

Uglavnom ćete vi dati povratne informacije slušaocu, ali ih možete dati i govorniku. Posle dve minute zamenićete uloge. Onda ćemo odraditi i treću rundu. Na ovaj način, svako od vas će proći svaku ulogu.

8. Počnite rundu 1:

- Govornici, počnite da pričate slušaocima o nečemu što vas uznemirava u životu.
- (posle 2 minute): Stop. Posmatrači, dajte povratne informacije u roku od 60 sekundi.

9. Posle jedne minute: počinje runda 2:

- Govornici, vi postajete slušaoci. Slušaoci, vi preuzimate ulogu posmatrača. Posmatrači, vi ćete biti govornici.
- (posle 2 minute) Posmatrači, dajte povratne informacije u roku od 60 sekundi.

10. Posle jedne minute: počinje runda 3: Dok učenici završavaju ovu rundu, možete zapisati sledeću izjavu lekara i pisca Karla Meningera na tabli, čisto da ih podstaknete na razmišljanje: «Slušanje je magična i čudna stvar, kreativna snaga. Prijatelji koji nas slušaju su oni kojima se okrećemo. Kada nas slušaju, to nas kreira, otvara i razvija.»

- Rotirajte uloge još jednom i počnite iz početka.
- (posle 2 minute): Stop. Posmatrači, dajte povratne informacije.

11. Izdvojte deset minuta za diskusiju, koju ćete podstaći na osnovu nekog od sledećih pitanja:

- Kakav je osećaj kad govorite, a sagovornik vas ne sluša dobro?
- Šta se događa kada dvoje ljudi imaju pravi konflikt i oboje su uznemireni? Da li je teže ili lakše da se dobro komunicira?
- Neki istraživači su primetili da muškarci i žene imaju drugačije stilove u komunikaciji. Kako devojčice i žene uče da se izražavaju kada su uznemirene?

- Kako muškarce i dečake uče da se izražavaju kad su uznemireni? Da li ljudi mogu da nauče da komuniciraju na način koji nije nasilan ili agresivan?
- Šta mislite, kako agresija i nasilje utiču na komunikaciju između odraslih muškaraca i žena u intimnim odnosima?
- Šta ljudi mogu da urade da poprave komunikaciju između muškaraca i žena, naročito kada su u konfliktu? Koliko vas je bilo u stanju da da konstruktivne povratne informacije u ulozi posmatrača?
- (*ako vreme dozvoli*) Šta mislite o citatu na zidu? Komentari?
- Razmislite o nečemu što biste voleli da popravite u svom stilu komunikacije. Vežbajte takvo ponašanje večeras i u toku nedelje sa drugima. Takođe, obratite pažnju kako ljudi slušaju kada vi pokušavate da kažete nešto.

MATERIJAL ZA UČENIKE:

KARTICA SA KLJUČNIM REČIMA ZA «LOŠEG SLUŠAOCA», SKEČ 1:

Jedan od vas će biti «govornik», a onaj drugi «slušalac».

GOVORNIK: Razvijte skriptu na osnovu imaginarne situacije. Izaberite ili: (1) nešto za šta se pravite da vam se dogodilo, što smatrate da nije bilo fer, ili (2) neki ljudi plan ili ideju (za koju se pravite) da ste uzbuđeni zbog nje. Za skeč, želite da izrazite iskustvo ili ideje koje imate na veoma jasan način. Provešćete nekoliko minuta tako što ćete pokušati da razgovarate sa svojim partnerom o tome, trudićete se da vas sasluša. Planirajte da govorite dve do tri minute.

Reagujte shodno načinu na koji vas partner sluša. Ako mislite da vas on/ona ne sluša, pokažite frustraciju, podignite glas, ili reagujte na bilo koji način za koji smatrate da je prirodan u takvoj situaciji. Ako vas sagovornik sluša pažljivo i sa poštovanjem, i vi se ponašajte u skladu sa tim.

SLUŠALAC: Vi ste LOŠ SLUŠALAC. Kada govornik pokušava da razgovara sa vama, pokažite loše veštine slušanja. Vaš zadatak je da koristite što više verbalnih i neverbalnih ponašanja možete sa donje liste:

neverbalna ponašanja:

neodobravanje (mrštenje)

preziran pogled, pogled ka gore

odmahivanje glavom, kao da kažete «ne»

gledanje ili pomeranje u stranu, stav kao da vam je dosadno ili ste nezainteresovani, zevanje

verbalna ponašanja:

prekidanje govornika, pokazivanje nestrpljenja, nagoveštaj da govorniku treba isuviše vremena izražavanje negativnih ocena o govorniku, poput «grešite», ili «to je glupa ideja»

KARTICA SA KLJUČNIM REČIMA ZA «DOBROG SLUŠAOCA», SKEČ 2:

GOVORNIK (instrukcije su iste kao i za skeč 1): Razvijte skriptu na osnovu imaginarne situacije. Izaberite ili: (1) nešto za šta se pravite da vam se dogodilo, što smatrate da nije bilo fer, ili (2) neki ljudi plan ili ideju (za koju se pravite) da ste uzbuđeni zbog nje. Za skeč, želite da izrazite iskustvo ili ideje koje imate na veoma jasan način. Provešćete nekoliko minuta tako što ćete pokušati da razgovarate sa svojim partnerom o tome, trudićete se da vas sasluša. Planirajte da govorite dve do tri minute.

Reagujte shodno načinu na koji vas partner sluša. Ako mislite da vas on/ona ne sluša, pokažite frustraciju, podignite glas, ili reagujte na bilo koji način za koji smatrate da je prirodan u takvoj situaciji. Ako vas sagovornik sluša pažljivo i sa poštovanjem, i vi se ponašajte u skladu sa tim.

SLUŠALAC: Vi ste **AKTIVAN SLUŠALAC**. Kad govornik pokušava da razgovara sa vama, pokažite veštine aktivnog slušanja. Vaš zadatak je da koristite što više primera pozitivnog verbalnog i neverbalnog ponašanja sa sledeće liste:

neverbalna ponašanja:

održavanje kontakta pogledom

klimanje glavom (kao da kažete «da»)

blago naginjanje unapred prema govorniku, kako bi se pokazalo da ga slušate

osmeh ili tapšanje po leđima

verbalna ponašanja:

Pitanje da se pojasni, da bismo bili sigurni da razumemo govornika

Pokazivanje interesovanja da se čuje još (na primer, «Ispričaj mi malo više o tome...»)

Uvažavanje govornikovih osećanja (na primer, «Razumem kako se osećaš.»)

Uvažavanje govornikovih ideja (na primer, «Dobra poenta»)

Izbegavanje bilo kakvih izjava zbog kojih bi govornik mogao da se oseti neprimereno ili kao da ga osuđujete.

Zahvalite se govorniku što vam veruje i deli sa vama to što im je na umu

AKTIVNOST 36

VEŽBANJE ASERTIVNE KOMUNIKACIJE

TRAJANJE: 30-40 minuta

MATERIJAL: vaša kopija liste zahteva i primera odgovora.

PRIPREMITI: Pročitajte zahteve i primere odgovora; možda ćete poželeti da neke izmenite da bi kulturološki bile primerenije.

PREGLED: Učenici pregledaju asertivne tipove ponašanja, razgovaraju o kulturološkim implikacijama i vazbaju primenu asertivne komunikacije u situacijama u kojima se zloupotrebljavaju prava.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da komuniciraju na asertivniji način kada je to potrebno, da osnaže veštine vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Počnite sa sledećim pitanjima- smernicama:

- Danas ćemo saznati nešto više o asertivnoj komunikaciji. Ponekad je teško da jasno kažemo šta želimo (na primer, da želite da vas uzmu u obzir za neku rukovodeću poziciju u školi). Može biti teško i da kažete šta ne želite (na primer, da ne želite da pojedete nešto što vam je neko drugi spremio).
- Jasno nešto reći može biti teško, čak i kada nam je situacija stvarno važna, ili ako u pitanju mogu biti stvarne fizičke ili emotivne posledice. Vežbanje asertivne komunikacije sa uvažavanjem može da nam pomogne.
- Izvadite sveske. Pročitaću niz pitanja ili izjava koje predstavljaju «zahteve». Za svaku napišite

odgovor koji je asertivan, a nije agresivan, koristite cele rečenice.

- Prvi zahtev glasi: «Reci mi zašto treba da glasam za tebe da postaneš predsednik odeljenske zajednice»
- Ko može da iznese asertivan odgovor? (*Pomožite učenicima da dođu do adekvatnog odgovora, poput: «Verujem da sam najadekvatniji kandidat za predsednika odeljenske zajednice. Nadam se da mogu da računam na vašu podršku»* Zahtevajte da odgovori budu cele rečenice.

2. Ponovite ovaj proces za svaki zahtev (vidi listu).

3. Rezimirajte kroz diskusiju o sledećim pitanjima:

- Neki ljudi možda misle da asertivnost nije u skladu sa njihovom kulturom ili da je nepristojna. U kojoj situaciji osoba treba da bude asertivna, čak i ako se takav odgovor smatra nepristojnim? (*testirajte: kada mislite da se krše vaša prava*)
- Da li asertivne devojke tretiraju na isti način kao asertivne momke? Da li se na nekog ko je asertivan drugačije gleda, ako ta osoba potiče iz etničke ili rasne manjine? Na koji način takve predrasude mogu da ograniče sposobnost ljudi da ustanu u svoju odbranu?

Domaći zadatak: Vežbajte da postanete asertivniji bar jednom narednih dana. Zapišite šta se dogodilo i kako ste se osećali.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE:

LISTA ZAHTEVA I PRIMERI ASERTIVNIH ODGOVORA

Koristite sledeće izjave kao zahtev za asertivne odgovore. Primeri odgovora su takođe navedeni, za slučaj da učenici imaju poteškoća da dođu do odgovarajućeg odgovora.

- Zahtev:** «Hoćeš da mi daš da prepisem tvoj test? Nastavnica neće saznati.
Primer odgovora: «Žao mi je, ne verujem da treba da se dele odgovori na testu.»
- Zahtev:** Sretnete svog supervizora na poslu i želite da ga pitate za povišicu.
Primer odgovora: «Supervizoru, želim da razgovaram sa vama o povišici za koju smatram da je zaslužujem.»
- Zahtev:** Recite svom ocu da želite da nastavite školovanje iduće godine, uprkos njegovim željama.
Primer odgovora: «Oče, poštujem tvoje viđenje, ali za mene je izuzetno važno da nastavim školovanje. Želim da razgovaram sa tobom o svojim razlozima.»
- Zahtev:** «Što ne voliš sport kao ceo svet? Šta ti je?
Primer odgovora: «Svi smo različiti, ja volim da čitam i da slušam muziku.»
- Zahtev:** «Daj dođi sa nama da se družimo iza stare fabrike, policija tamo nikad ne zalazi.»
Primer odgovora: «Ne hvala, ne zanima me.»
- Zahtev:** Ja sam gradonačelnik. Čujem da ste podneli zahtev da koristite jedan od gradskih objekata za vaš klub za vanškolske aktivnosti.
Primer odgovora: «Da, gospodine gradonačelnice. Mi smo odgovorni i na dobar način ćemo
- koristiti taj prostor. Da li želite da čujete više informacija o našim planovima?»
- Zahtev:** Ako ubediš dva drugara koji sede do tebe da zajedno radite na muralu, pustićemo vas da oslikate zid. (Odgovor drugarima).
Primer odgovora: «Imamo dozvolu da oslikamo mural ako mi se pridruže još dva učenika. Hoćeš ti sa mnom?»
- Zahtev:** Idemo na izlet. Šta mislite, kuda treba da odemo?
Primer odgovora: «Voleo bih da odemo _____ i mislim da bi to i drugima bilo zanimljivo.»
- Zahtev:** «Novi dečak iz odeljenja ide ovuda. Hajde da ga sapletemo.»
Primer odgovora: «Ostavi ga na miru. Nije nam ništa uradio.»
- Zahtev:** Sada se setite situacije koju ste zapamtili sa početka ove aktivnosti, kada smo vas pitali za neku situaciju za koju priželjkujete da ste direktnije izrazili svoje želje. Zapišite šta ste mogli da kažete u toj situaciji. Nećemo tražiti od vas da podelite taj odgovor.

AKTIVNOST 37

PET KORAKA U KOMUNIKACIJI O KONFLIKTU

TRAJANJE: 45-60 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla.

PRIPREMITI: Upoznajte se sa pet koraka za rešavanje konflikata tako što ćete razmisliti kako biste ih primenili u situaciji iz vašeg života. Možete izmeniti primer konflikta u neku drugačiju situaciju koja je primerenija za vašu grupu. Ako to radite, uverite se da ste izabrali jednostavan primer i razmislite kako da svaki korak predstavite pomoću tog primera. Primena ovih koraka u početku učenicima može delovati čudno, ali korišćenje jednostavnih primera i vežbanje će ih učiniti lakšim. (Čak i mlađu decu možete provesti kroz ove korake, ali ako smatrate da je aktivnosti isviše opširna, prilagodite je da se fokusira samo na korake 2 i 4.

PREGLED: Učenici mogu da nauče i uvežbaju model komunikacije u pet koraka u međuljudskom konfliktu kog odlikuju jasnoća i poštovanje. (Napomena: Ova aktivnost služi za razvijanje naprednijih komunikacijskih veština.)

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da razviju svoje veštine komunikacije u konfliktu u okviru intimne veze, da se ojačaju analitičke veštine i veštine vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- Danas ćemo učiti i vežbati tehnike komunikacije o konfliktu. Zajedno ćemo proći takvu jednu situaciju. Posle toga ćemo formirati parove i svi će vežbati.

- Evo imaginarne situacije u kojoj ćemo svi zajedno vežbati: Todor misli da mu se Marina ismevala pred drugim prijateljima. Todor je veoma uznemiren. Preneće to Marini.

2. Na tabli prvo napišite zahtev («KADA TI _____») i razgovarajte:

- Razmislite koje specifično ponašanje uznemirava Todora. Bolje nego da iznosite uopštene optužbe poput «Ti si loš drug...», razgovarajte o određenom ponašanju koje vas je u tom slučaju uznemirilo. (*testirajte: «Kada si me ismevao...» ili «Kada sam čuo da si me ismevao...» Na tabli popunite ostatak zahteva ponašanjem, koristeći reči koje je dala grupa.*)

- Zašto je važno da se sa osobom razgovara konkretno o ponašanju koje je uznemiravajuće?
- Priznajte, ako niste sigurni da je vaše viđenje ponašanja tačno. Na primer, možete reći «Možda grešim, ali čuo sam da si me ismevao pred drugim ljudima.» Zašto bi moglo da bude važno da se ostavi prostor za prilagođavanje vašeg viđenja onog što se dogodilo?

3. Napišite drugi zahtev: «ZAMIŠLJAM/POMISLIM DA _____») i razgovarajte:

- Mnogi ljudi preskoče ovaj korak, ali on je izuzetno važan. Zahteva da razmislimo o svojim odgovorima i reakcijama.
- Šta (Todor) možda zamišlja ili o čemu razmišlja? «Kada me ismevaš pred drugim ljudima, zamišljam (počinjem da mislim)...»

da te baš briga kako se ja osećam. Ili:

da si i ranije možda pričao tako drugima o meni. Ili:

da se ni sam ne osećaš dobro u sopstvenoj koži. Ili:

da mi se svi smeju.

Drugi odgovori? (*Prihvatite da različiti odgovori mogu biti primereni i ubacite neki primer učenika kao završetak drugog zahteva*)

- Koja je razlika kada kažete «Mislim (ili zabrinut sam) da tebi nije stalo do mojih osećanja.» u odnosu na «Baš te briga kako se ja osećam»?
- 4.** Neka učenik pročita prva dva zahteva, uključujući i reči koje su ubačene. Onda napišite sledeći zahtev: «A ZBOG TOGA SE OSEĆAM _____» Razgovarajte na sledeći način:
- Obratite pažnju koju emociju Todor verovatno doživljava. To nije ono što on misli; to je kako se on oseća.
  - Kako biste se vi osećali da mislite da vas prijatelj ismeva pred drugima? (*testirajte: povređeno, iznevereno, besno, postićeno, usamljeno, poniženo*) (Dopunite treći zahtev tako što ćete na tabli napisati dve ili tri predložene reči koje opisuju osećanja.)
- 5.** Zamolite jednog učenika da pročita celokupnu komunikaciju koju ste do sada zapisali na tabli. Napišite četvrti zahtev: «ZBOG TOGA POŽELIM DA _____» Razgovarajte ovako:
- Šta bi Todor poželeo da uradi (*testirajte bilo koji izvodljiv odgovor, poput: «Poželim da: ispričam drugima grozne stvari o tebi; da vičem; da više ne budemo prijatelji; ili da ostanem kod kuće i nikad više nikom ne izađem pred oči.»*) (Dopunite četvrti zahtev tako što ćete napisati jedan ili dva ponuđena odgovora. Podsetite učenike da ono što možda poželimo da uradimo u određenom trenutku često nije ono što planiramo da uradimo.)
- 6.** Zatražite od učenika da pročita celokupnu komunikaciju na tabli, a onda zapišite konačan zahtev: «ALI IPAK _____» Razgovarajte ovako:
- U nekim situacijama, neko se može osetiti toliko povređenim da više nikad ne želi da razgovara sa nekom osobom. Često, govornik i dalje želi da održi odnos sa drugom osobom. Kako se «slušalac» oseća kada sve to čuje?
  - Kako da Todor ponudi jednostavno i iskreno uveravanje o tome kako se generalno oseća? (*testirajte odgovore poput: «I dalje ... mi je stalo do tebe»; ili ...želim da budemo prijatelji»*) (Na tabli napišite odgovarajuć odgovor na konačan zahtev).
- 7.** Pročitajte celokupnu komunikaciju. Pitajte da li ima komentara.
- 8.** Zamolite učenike da formiraju parove, pa onda objasnite:
- Sada ćete imati priliku da samostalno vežbate ove korake. Setite se nekog konflikta za koji smatrate da se niste na dobar način suočili sa njim. (*Ako niko ne može da se seti koju situaciju da primeni, vi možete predložiti jednu od sledećih:*
- Vaš otac se teško razboli, a vaš najbolji prijatelj ne pokazuje preteranu empatiju.*
Vaš najbliži rođak je rekao vašim prijateljima istinu o vašem ocu, da je u zatvoru.
Vaš drug nikad neće da podeli udžbenik sa vama, iako ste vi svoj izgubili i nemate novca da kupite novi.
Vaš drug uvek kasni kada nešto treba zajedno da radite.
Vaša devojka je većinu vremena na žurci provela u razgovoru sa drugim momkom.
Vaš dečko vam je rekao, da ga stvarno volite, spavali biste sa njim.
Vaši drugovi vrše pritisak na vas da «izgubite nevinost».
Vaša devojka se iznervira kada vi želite da koristite kondome.)
- Osoba koja je prva na redu kaže svom sagovorniku o kom konfliktu će biti reči.
  - Primenite pet zahteva za iznošenje konflikta. Izdvojte oko pet minuta da prođete sve korake, jedan po jedan. Nemojte se brinuti ako je u početku čudan osećaj. Sačekajte da vidite kako ćete se osećati na kraju.

- Ako ste vi slušalac, pomozite paru da se seti o čemu smo razgovarali u vezi svakog koraka.

9. Ponovo pregledajte pet koraka da biste se uverili da učenici lako mogu da se vrate na njih:

Kada ti _____ (određeno ponašanje)

Pomislim da _____

A zbog toga se osećam _____ (reč za emociju)

Zbog toga poželim da _____

Ali ipak _____.

10. Merite vreme, tako da svaki partner ima pet minuta.

11. Ohrabrite diskusiju:

- Da li ste bili u stanju da se drugačije izrazite ovog puta u odnosu na prvi put kad ste bili suočeni sa takvim konfliktom?
- Da li vam ove reči pomažu da izrazite svoja prava osećanja?
- Kakav je osećaj da identifikujete i izrazite svoja osećanja?
- Imajte na umu da imate pravo da se prema vama odnose sa poštovanjem. Kada osetite da vas ne tretiraju sa poštovanjem, treba da se branite. Ako vi to ne učinite, ko će?

AKTIVNOST 38

RAZGOVOR O SEKSU I REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU

TRAJANJE: koraci 1-4: 40 minuta,
koraci 5-6: 30 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, lepljiva traka i markeri, flip-čart ili veliki listovi papira; zadaci za skeč i grupni poster.

PRIPREMITI: Pregledajte skeč i zadatke na posteru i izmenite ih po potrebi u skladu sa vašim okruženjem. Ako planirate da podelite ovu aktivnost na dve sesije, odlučite gde ćete prekinuti prvu sesiju. Napišite svaki skeč i svaki zadatak na posteru na odvojenom listu papira za prosleđivanje na času. Razmislite kako da povećate dramatičnost u skečevima, tako što ćete prekinuti posle prve verzije npr. pljeskom rukama i izjavom «Ponovo!»

PREGLED: Kroz diskusiju i igru po ulogama, učenici vežbaju verbalne i neverbalne veštine neophodne za komunikaciju o seksualnom ponašanju, odlukama i pitanjima zdravlja.

CILJEVI: Da se ojačaju veštine verbalne i neverbalne komunikacije neophodne za odluke u oblasti seksualnog ponašanja i zdravlja, jačanje analitičkih veština i veština vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Dajte uvod u aktivnost, tako što ćete postaviti pitanja:

- Mladi ljudi verovatno razgovaraju o seksu sa svojim prijateljima, a i mediji se bave seksom. Da li je lako ili teško za većinu mladih da govore o seksu sa svojim momcima ili devojkama?

- Da li je lako ili teško da se odgovori osobi koja se trudi oko seksualnog zblizavanja?
- Navedite neke razloge zašto je važno da budete u stanju da razgovarate sa odgovarajućom osobom o seksualnom ponašanju i reproduktivnom zdravlju? (*Testirajte: jasno recite da li želite ili ne želite seksualan kontakt, koja vrsta kontakta vam odgovara, a koja odgovara drugoj strani, zaštita od seksualno prenosivih oboljenja (uključujući i HIV); razjašnjava namera veza-nih za trudnoću, zaštita od neželjene trudnoće*)
- Podelićemo se u parove i male grupe. Osam učenika (u četiri para) će odraditi jednogminutne skečeve da bi vežbali kako da se suoče sa takvim temama u različitim situacijama pomoću asertivne komunikacije. Ostali učenici će formirati četiri male grupe i napraviće i predstaviti postere; na svakom posteru će biti prikazana četiri načina da se otpočne posebna vrsta teškog razgovora.

2. Formirajte parove i male grupe i prosledite skeč i zadatke na posteru.

3. Zatražite od svakog para da izvede skeč u trajanju od jedne minute. Kod svakog para, čim osoba A prva «popusti», vi recite «STANITE! PROBAJTE OPET!» To je znak za glumce da izvedu drugu (asertivnu) verziju svog skeča.

4. Na kraju četiri skeča, podstaknite diskusiju. Pitajte učenike:

- Šta mislite, koja verzija (pasivna ili asertivna) je uobičajenija?
- Šta ste videli što je bilo korisno?
- Koje još predloge imate za tretman ovog razgovora?
- Kuda se nadamo da ovaj razgovor može odvesti?

5. Zamolite svaku grupu sa posterom da predstavi svoj poster. Zamolite jednu osobu iz grupe da predstavi poster, a drugu da odgovori na pitanja i zamolite za komentare i predloge. (Možda

ćete želeći da ostavite postere na zidu još nekoliko dana.)

6. Završite diskusijom o sledećim pitanjima:

- Videli smo da ustajanje u sopstvenu odbranu u seksualnoj situaciji može da bude teže, ako druga strana ima viši status ili veću moć od vas. Imajte na umu da uvek imate pravo da date pristanak ili da odbijete nekoga/nešto u seksualnoj situaciji.
- Kako da se pripremimo ili vežbamo za otpočinjanje teškog razgovora u vezi seksualnosti? (*testirajte: vežbanje pred ogledalom, zapisivanje unapred šta želite da kažete*)

Domaći zadatak: Razmislite o razgovoru (o bilo čemu) koji vam je bilo teško da započnete. Napišite tekst za započinjanje takvog razgovora. Imajte na umu da neko može da ga pročita i da greškom pomisli da ste već vodili taj razgovor. Ako brinete zbog poverljivosti, uništite svoj tekst kad ga napišete. Ali prvo sami završite ovaj zadatak; verovatno ćete se bolje osećati zato što ste ga zapisali.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE:**ZADACI ZA SKEČ****PAR 1 (PAR MUŠKO/ŽENSKO):**

Predstavite razgovor u trajanju od jedne minute o sprečavanju seksualno prenosivih bolesti. Osoba A će izneti ovu temu. Osoba B, koja je starija, neće biti kooperativna. Sami možete odlučiti koji lik će biti muškarac, a koji žena. **Ovu scenu ćete odigrati dva puta.** Prvi put će osoba A popustiti i složiti se da se ne koristi kondom. Kada nastavnica prekine, zaustavite skeč i izvedite ga drugi put, pritom pokažite da osoba A može da ustraje u razgovoru.

PAR 2 (PAR MUŠKO/ŽENSKO):

Osoba A počinje razgovor o sprečavanju trudnoće. Osoba B želi bebu i opire se ideji o kontracepciji. Sami možete odlučiti koji lik će biti muškarac, a koji žena. **Ovu scenu ćete odigrati dva puta.** Prvi put će osoba A popustiti i složiti se da se ne koristi kontracepcija. Kada nastavnica prekine, zaustavite skeč i izvedite ga drugi put, pritom pokažite da osoba A može da ustraje u razgovoru.

PAR 3 (PAR MUŠKO/ŽENSKO):

Osoba A i osoba B idu u isto odeljenje; sami možete odlučiti koji lik će biti muškog, a koji ženskog pola. Osoba A više puta grli osobu B kad zajedno dolaze u školi. Osobi B se to ne dopada. **Ovu scenu ćete odigrati dva puta.** Prvi put će osobi B biti neprijatno, ali neće reagovati. Kada nastavnica prekine, zaustavite scenu i izvedite je drugi put, pritom pokažite da osoba B može da reaguje asertivno.

PAR 4 (PAR MUŠKO/ŽENSKO):

Osoba A (odrasli lider muškog pola u centru za-

jednice) grli devojkicu (osobu B) dok ona ulazi u centar zajednice. **Ovu scenu ćete odigrati dva puta.** Prvi put će osobi B biti neprijatno, ali neće reagovati. Kada nastavnica prekine, zaustavite scenu i izvedite je drugi put, pritom pokažite da osoba B može da reaguje asertivno.

ZADACI ZA GRUPNE POSTERE**POSTER ZA GRUPU 1:**

Razgovarajte o načinu kako da kažete intimnom partneru da možda imate seksualno prenosivu infekciju. Napravite poster na kom ćete pokazati tri načina da otpočnete razgovor. Taj poster može sadržati i crtež.

POSTER ZA GRUPU 2:

Razgovarajte o načinu kako da kažete momku ili devojkici da želite seksualni odnos i da saznate da li i druga osoba to želi ili ne. Napravite poster na kom ćete prikazati tri načina da se otpočne razgovor. Na posteru može biti i ilustracija dvoje ljudi koji razgovaraju o toj situaciji.

POSTER ZA GRUPU 3:

Razgovarajte kako neko može da započne razgovor da prijavi seksualno zlostavljanje sa roditeljem ili odraslom osobom od poverenja. Napravite poster na kom ćete prikazati tri načina da se otpočne razgovor. Na posteru može biti i ilustracija dvoje ljudi koji razgovaraju o toj situaciji.

POSTER ZA GRUPU 4:

Razgovarajte kako osoba koja ima seksualan odnos može da kaže svom partneru/svojoj partnerki da on/ona želi da ostane u vezi, ali se ne oseća dobro u seksualnom odnosu. Napravite poster na kom ćete prikazati tri načina da se otpočne razgovor. Na posteru može biti i ilustracija dvoje ljudi koji razgovaraju o toj situaciji.

AKTIVNOST 39

SPROVOĐENJE TEŠKIH ODLUKA U DELO

TRAJANJE: koraci 1-5: 40 minuta, korak 6: 80 minuta (može se završiti kao domaći zadatak ili na času)

MATERIJAL: kreda i tabla, oba materijala, papir i sav raspoloživ pribor za likovno (bojice, flomasteri, olovke).

PRIPREMITI: Pregledajte odeljak u vezi sprovođenja odluka u jedinici 5 SMERNICA (prateća knjiga uz ovo izdanje) ili u svoj kurikulum. Pročitajte materijal «Primer teških odluka» i izaberite one koje želite da upotrebite ili razvijte druge u skladu sa svojim okruženjem. Ako je moguće napravite kopije «Osam koraka za sprovođenje teške odluke» i «Primeri teških odluka» za svakog učenika (mogu se kombinovati u jedan materijal)

PREGLED: Učenici se upoznaju sa osnovnim koracima za sprovođenje odluke i kreiraju delove stripa koji opisuju osobu koja sprovođa tešku odluku.

CILJEVI: Da se ojača sposobnost učenika da bez problema i do kraja sprovedu teške odluke; jačanje veština analitičkog mišljenja i vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. U okviru uvoda u temu pitajte:

- Setite se trenutka kada ste doneli neku odluku, ali ste imali problema da je sprovedete u delo. (Dajte primere, poput: odluka da se domaći uradi čim se stigne kući; da se koriste kondomi; da se okonča nesretna veza; da se pita neko da izađe sa vama; da se sa roditeljima razgovara o nekoj osetljivoj temi; da se kaže prijatelju kada

vas je povredio; ili da se ode na HIV-test)

- Zapišite koja je to bila odluka. Onda razmislite o svim faktorima koji su vam otežavali sprovođenje ove odluke u delo. Zapišite ih.
- Koje stvari mogu stati na put sprovođenju neke odluke u delo?

2. Podelite materijal «Osam koraka...» i recite grupi (koristite alternativu za donji školski primer, ako bi bila adekvatnija):

- Hajde da donesemo neku imaginarnu odluku.
- Zamislite da ste odlučili da se prijavite za stipendiju za studiranje u nekoj drugoj zemlji. To vam je san.

3. Pomoću primera stipendije (ili drugog primera), pomozite učenicima da prođu osam koraka iz priručnika:

KORAK JEDAN: Šta bi moglo da olakša sprovođenje vaše odluke? (*testirajte: saznanje koje su stipendije dostupne, očuvanje uspeha/dobrih ocena, dvostruka provera smernica za prijavljivanje, pristup kompjuteru ili pisačkoj mašini da se podnese prijava.*)

KORAK DVA: Koje su najverovatnije barijere koje se mogu naći na putu ka sprovođenju te odluke u delo? (*testirajte: nema načina da se sazna šta je dostupno, roditelji se protive, problem sa jezikom, nema vremena da se propisno popune obrasci, plašite se da pitate nastavnika za preporuku, ocene vam nisu dovoljno dobre, briga o troškovima prevoza*)

KORAK TRI: Kako biste mogli da isprobate svoju odluku na privatan i bezbedan način? (*testirajte: nacrt molbe za nastavnika, vežbajte kako da priđete svojim roditeljima, pročitajte smernice za stipendiju i razmislite o tome zašto biste vi bili ozbiljan kandidat*)

KORAK ČETIRI: Razgovarajte o odluci i planu sa osobom koja vas podržava. Ko bi to mogao da bude? (*testirajte: drug, nastavnik, rođak, roditelj, neko u kancelariji za dodelu*)

stipendija, neko ko ceni univerzitetsko obrazovanje, neko drugi koj je dobio stipendiju)

KORAK PET: Razmislite kako da sprovedete svoju odluku u delo na najbezbedniji način. Koji mogući rizici se mogu pojaviti u ovom primeru? *(testirajte: pokretanje ove teme bi moglo da dovede do ozbiljnog konflikta sa roditeljem; bilo koji vid neiskrenosti kod prijavljivanja može da izazove ozbiljne posledice; odlazak u inostranstvo (ako dobijete stipendiju) može da uključuje određene rizike)*

KORAK ŠEST: Sprovedite vašu odluku u skladu sa vašim planom. Šta biste zapravo uradili? *(testirajte: razgovarajte sa drugom koji vas podržava, dobro se pripremite kako da priđete nastavniku, razmislite na koji način bi bilo najbolje da priđete roditelju koji nije siguran, budite vredni da vam ocene budu dovoljno dobre, a potom popunite i prijavu)*

KORAK SEDAM: Ako dođe do prepreka pri sprovođenju ove odluke u delo, razvijte drugačiji plan akcije ili ponovo razmotrite svoju odluku. Na primer: Ako se vaši roditelji ne slažu sa tim da studirate u inostranstvu, šta biste mogli da uradite? *(Da se prijavite za stipendiju u svojoj zemlji.)* Ako vaše ocene nis dovoljno dobre za tu konkretnu stipendiju, šta biste mogli da uradite? *(Potražite drugu mogućnost za stipendiju.)*

KORAK OSAM: Imajte na umu da čak i ako ne naiđete na barijeru, da ćete imati pravo da ponovo razmotrite odluku i da se predomislite. Koji faktori bi mogli da utiču na vas da ponovo razmotrite svoju odluku da se prijavite za stipendiju u ovom trenutku, čak i ako nemate nikakvih prepreka? *(testirajte: saznanje da lokalni univerzitet nudi isti program, odluka da je važno da ostanete blizu svoje porodice, ako se uplašite da odete, potreba da radite određen deo vremena uz studije, odluka da odložite svoj plan za godinu dna).* *(Možda ćete želeti da istaknete značaj obrazovanja, tako što ćete reći nešto poput, «Ako iko od vas ikada dobije*

takvu mogućnost za obrazovanje, nadam se da će je iskoristiti»)

4. Podelite materijal «Primer teških odluka». Objasnite:

- Da biste vežbali primenu ovih koraka, svako će izabrati jednu odluku sa liste. Vaš zadatak je da kreirate strip (seriju crtanog ili ilustracija) na osnovu lika koji je doneo tu odluku. Pokažite kako lik prolazi kroz model od osam koraka za sprovođenje teške odluke. Neke korake ćete možda proći veoma brzo; na primer, lik može prosto da kaže šta radi. Za najmanje jedan ili dva među koracima, u stripu uđite u neke detalje.
- Ostatak ovog časa/sesije možete provesti tako što ćete početi da radite na stripu. Onda treba da provedete najmanje sat vremena da ga završite. *(Napomena: Drugi sat može biti za domaći zadatak ili može da se isplanira kao drugi čas. Izdvojte vreme, da biste bili sigurni da su učenici razumeli zadatak.)*

5. Zamolite učenike da počnu da izrađuju svoj strip. Obilazite ih da proverite da li su svi razumeli zadatak i da im pomognete da primene model sa osam koraka.

6. (Može se zadati za domaći) Dajte više vremena da učenici završe zadatak. Omogućite im da razmene ideje jedni sa drugima dok rade. Kada se svi stripovi završe, razmislite o tome da ih okačite na zid ili spojite u knjigu.

MATERIJAL ZA UČENIKE:

OSAM KORAKA ZA SPROVOĐENJE TEŠKE ODLUKE U DELO

KORAK JEDAN: Razmotrite šta bi odluku učinilo najlakšom za sprovođenje.

KORAK DVA: Razmislite o mogućim barijerama za sprovođenje ove odluke u delo.

KORAK TRI: Testirajte svoju odluku u bezbednom ili poverljivom okruženju.

KORAK ČETIRI: Diskutujte o odluci i planirajte je sa osobom koja vam je podrška.

KORAK PET: Razmislite kako da sprovedete svoju odluku u delo na najbezbedniji način.

KORAK ŠEST: Sprovedite svoju odluku u skladu sa svojim planom.

KORAK SEDAM: Ako se pojave prepreke na putu sprovođenja odluke u delo, razvijte drugačiji akcioni plan ili ponovo razmotrite odluku.

KORAK OSAM: Budite svesni, da čak i kada ne naiđu na barijeru, ljudi imaju pravo da ponovo procene odluku i da se predomisle.

PRIMERI TEŠKIH ODLUKA

Odlučili ste da pokušate da dobijete stipendiju za studiranje u inostranstvu.

Odlučili ste da se suprotstavite udaji za nekoga kog su izabrali vaši roditelji.

Odlučili ste da se udate za nekoga iako se vaši roditelji protive.

Odlučili ste da koristite kondom svaki put kad imate seksualni odnos.

Odlučili ste da nemate seksualni odnos sa partnerom iako je on/ona pretio/-la da će vas ostaviti ako ne pristanete na seks.

Odlučili ste da raskinete sa svojim intimnim partnerom (devojkom ili dečkom).

Odlučili ste da kažete svojim roditeljima da ste (ili da je vaša partnerka) trudni.

Odlučili ste da prestanete da pušite (ili pijete).

Odlučili ste da ostavite nasilnog partnera.

Odlučili ste da kažete roditeljima da ste gej.

Odlučili ste da se testirate na HIV.

Odlučili ste da kažete partneru da ne osećate zadovoljstvo (ili orgazam) u seksualnom odnosu.

Odlučili ste da kažete supružniku, seksualnom partneru, ili roditeljima da ste zaraženi HIV-om.

Odlučili ste da poštuju praksu koja je uobičajena u vašoj zajednici (na primer, žensko obrezivanje, napuštanje škole u određenom uzrastu, ili pridruživanje bandi).

Odlučili ste da kažete svom partneru ili supružniku da znate da on ili ona ima seksualni odnos sa nekim drugim.

Odlučili ste da kažete svom partneru ili supružniku da ste bili neverni.

KOMUNIKACIJA I VEŠTINE ODLUČIVANJA

6.

TELO, PUBERTET I REPORODUKCIJA

AKTIVNOST 40 Šta vidiš u meni	125-126
AKTIVNOST 41 Telo se menja	127
AKTIVNOST 42 Pubertet: šta drugo čovek da očekuje	128-130
AKTIVNOST 43 Zanimljive činjenice o telu	130-134
AKTIVNOST 44 Reprodukcija: više od privatne stvari	135-138
AKTIVNOST 45 Svakog minuta, svakog sata: priče o smrtima u vezi sa trudnoćom	139-143

- TELO, PUBERTET I REPORODUKCIJA

AKTIVNOST 40

ŠTA VIDIŠ U MENI

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, list papira za svakog učenika (ako je moguće, koristite papir u boji, težine postera, veliki ili neki drugi poseban).

PRIPREMITI: Ako znate da neki učenici imaju neprijateljske odnose, formirajte male grupe (korak 3), tako da ti učenici ne budu u istoj grupi. Važno je da pratite vreme, tako i u toku koraka 3, tako da svaki učenik dođe na red da bude pohvaljen pre kraja sesije. Ako dalje želite da istražujete uticaj reklame na govor tela, vidite i aktivnost 9.

PREGLED: Učenici razgovaraju o pritisku vezanom za fizički izgled i pišu o aspektu sopstvenog izgleda koji im se sviđa. U malim grupama, svaki učenik čuje osobine nevezane za izgled koje drugi cene kod njega ili nje.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu kako kulturni pritisak u vezi izgleda utoče na njihovo samopouzdanje; da se poveća njihova svest o sopstvenim pozitivnim osobinama (i onim vezanim i onim nevezanim za izgled), da se poveća njihova senzitivnost prema vršnjacima.

UPUTSTVO:

1. Otvorite diskusiju pomoću narednih pitanja - smernica:

- Mnogo faktora utiče na to kakvo je naše mišljenje o sopstvenom telu. Da li je moje telo jako i zdravo? Da li šire društvo i mediji opisuju sve tipove tela kao atraktivne? Kako se osećaš kad moraš da se navikneš na brojne promene u svom telu u kratkom roku? Da li se isuviše polaže na izgled a nedovoljno na druge osobine? Danas ćemo se baviti nekim od tih pitanja.
- Setite se perioda kad ste imali devet godina. Kako se većina devetogodišnjaka oseća kad su pitanju njihova tela i kako izgledaju? Da li većina dece brine o svom izgledu? (Možete zatražiti od učenika da svoje odgovore daju tako što će izabrati poziciju na skali od 1 do 10, pri čemu je 1 = ne razmišljaju uopšte, a 10 = mnogo razmišljaju/većinu vremena)
- Šta se događa u periodu adolescencije? Da li se većina adolescenata oseća bezbrižno i ugodno u pogledu sopstvenog izgleda? Da li većina ljudi žele da ih procenjuju na toj osnovi? Koje druge pozitivne osobine bi ljudi voleli da drugi cene kod njih? (Pozovite se i na dečake i na devojčice. Testirajte: inteligentan, iskren, duhovit, vredan, hrabar, ljubazan, umetnički nadaren, muzikalan, sportske građe, velikodušan, pošten, dobar slušalac, lojalan i druge osobine. Dođite do najmanje osam do deset osobina i napišite ih

na tabli. Istaknite da i devojke i momci žele da ih cene zbog ovih osobina.)

2. Zamolite učenike da izvade olovku i papir. Recite im:

- Setite se nečega u vezi sopstvenog izgleda ili tela što volite kod sebe. To mogu biti: vaš osmeh, vaše oči, hod, vaši mišići, vaša kosa ili vaša visina. To može biti i vaša građa, vaš nos, način na koji plešete ili se krećete, vaš oblik lica, vaše ruke ili noge, vaše šake, vaša koža, rupice u obrazima kad se smežete ili vaša usta. Može biti i nešto drugo.
- Samo za sebe – neće se tražiti od vas da to podelite – zapišite to. Napišite poetičnu rečenicu kojom opisujete tu osobinu, npr. «Moj osmeh unese radost u celu prostoriju.», ili «Moje su oči duboke kao okean.»
- Imate deset minuta. Kada završite, stavite svoj papir na neko skrovito mesto.

3. Kada učenici sklone svoje papire, podelite ih na grupe od po petoro. Podelite pet praznih listova papira i po jedan marker za svaku grupu. Objasnite:

- Setite se da svi mi želimo da nas cene za osobine koje nisu vezane za naš izgled.
- Počinje se od jedne osobe iz vaše grupe. Neko će napisati ime te osobe na vrhu praznog papira. Pa će onda jedan po jedan, svako od vas redom reći toj osobi nešto što ceni kod nje, što nije povezano sa fizičkim izgledom te osobe. To može biti bilo koja od osobina koju ste ranije pomenuli (*podsetite na tablu*) ili neka druga pozitivna osobina. To može biti nešto što vam je odmah očigledno, ili možete u obzir uzeti nešto o toj osobi na šta niste puno obraćali pažnju pre današnjeg dana.
- Kada navedete tu osobinu, napišite je na listu papira sa imenom te osobe.

- Kada zapišete svoju reč, prosledite taj list drugoj osobi u vašoj grupi. Nastavite dok list ne obiđe ceo krug.
- Potom ponavljajte ovaj proces za svakog od preostalih članova grupe. Potrudite se da reči hvale iskažete i usmeno i pisano. Izdvojite nekoliko minuta da ceo krug prođe za svaku osobu. Ja ću meriti vreme, tako da svako bude na redu. (*Obavezno podelite preostalo vreme na pet jednaka dela. Obilazite grupe, da bi napredovale na vreme i sa poštovanjem.*)
- Pre nego što počnemo, koja pravila svi treba da poštujemo kod sprovođenja ove aktivnosti? (*testirajte: odnos poštovanja, setite se novih komentara, nemojte ponavljati ono što je već neko rekao, nemojte preskakati svoj red. Čak i ako imate nekoga u svojoj grupi koga ne volite mnogo, setite se da svako ima dobre osobine. Tretirajte druge onako kako biste voleli da vas tretiraju.*)
- Kada završite, možete zadržati svoju «Stranicu sa pohvalama». Zaslužili ste je!

AKTIVNOST 41

TELO SE MENJA

TRAJANJE: 60 minuta

MATERIJAL: pribor za likovno da bi se napravila «povezana» knjiga (poput papira, markera, postera ili velikih listova, igle/konca ili spajalice). Pouzdane liste sa podacima o pubertetu kod devojčica i dečaka, poput onih iz SMERNICA (prateće izdanje uz ovu knjigu), mogu se naći na www.itsallone.org.

PRIPREMITI: Pregledajte i upoznajte se sa listovima sa podacima, tako da možete da dopunite ili ispravite kreacije učenika. Kopirajte svoje liste sa podacima o pubertetu kod dečaka i pubertetu kod devojčica. Ako je izvodljivo, ispitajte mogućnost da vaši učenici predstavite svoje kreacije učenicima koji su predadolscenti.

PREGLED: Učenici kreiraju knjige i pesme kojima objašnjavaju fizičke promene u pubertetu.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu osnovne fizičke promene u pubertetu, da se osnaže timski rad i sposobnosti prezentacije.

UPUTSTVO:

1. Objasnite da se na ovom času radi o fizičkim promenama koje se događaju u pubertetu. Pitajte:

- Koji je pravi uzrast da naučite o uticaju puberteta na telo – da li kad uđete u pubertet ili ranije? Da li većina dece dovoljno nauči o tome šta treba da očekuje u pubertetu?
- Kreiraćete materijal o pubertetu za mlade koji će tek za godinu ili dve ući u pubertet. Radićete u grupama od po troje. Vaše grupe treba da budu sastavljene samo od dečaka ili samo od devojčica. Ako je vaša grupa ženska, predstavite promene vezane za pubertet kroz koje prolaze devojčice. Muške grupe će predstaviti promene kod dečaka.

- Informacije predstavite na koji god način želite. Možete npr. kreirati hip-hop stihove, knjigu za decu, poster ili izmisliti i odgovoriti na pismo mlađeg deteta upućeno za rubriku «Dragi doktore» u novinama. Budite kreativni! Smete koristiti humor, rimu, ples ili ilustracije. Ipak, informacije koje predstavljate moraju biti tačne i od pomoći. *(Ako su dogovori postignuti, objasnite učenicima da će predstaviti svoje kreacije mlađim učenicima).*

- Da bih vam pomogla, podeliću listu sa podacima o pubertetu (za dečake ili devojčice) svakoj grupi.

2. Formirajte grupe sa po tri člana i podelite liste sa informacijama. Neka pribor za likovno bude na raspolaganju. Recite grupama da imaju 25 minuta vremena.

3. *Ako ste dogovorili prezentaciju za mlađe učenike:* Iskoristite ostatak časa da obilazite učenike i savetujete se sa svakom grupom o završenom radu pre nego što odobrite prezentaciju te grupe. Pomozite da se ispravi ili dopuni bilo koja informacija koja je netačna ili nedostaje.

Ako će prezentacije biti među vršnjacima u vašem odeljenju: Zamolite grupe da predstavite svoj rad zavisno od vremena u toku tog časa, a ostale zamolite da predstavite na sledećem času. Angažujte druge učenike da pomognu da se dopune ili isprave nedostajuće ili netačne informacije.

4. Na kraju časa, podelite ostatak listova sa informacijama o pubertetu, tako da svaki učenik dobije po jedan list «Pubertet kod devojčica» i «Pubertet kod dečaka».

AKTIVNOST 42

PUBERTET: ŠTA DRUGO ČOVEK DA OČEKUJE

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla, listovi papira; informacije i ključ sa odgovorima z anastavnike («Promene vezane za pubertet i adolescenciju»)

PRIPREMITI: Kopirajte svaku od «promena» u Informacije i Ključ sa odgovorima za nastavnike na poseban list papira; savijte ih i stavite u kovertu. Pregledajte promene u koraku 3 i izmenite ili dodajte promene da biste opisali kako se životi mladih ljudi menjaju kada stignu do adolescencije u vašoj sredini.

PREGLED: Učenici analiziraju socijalne promene kroz koje dečaci i devojčice prolaze u toku adolescencije. (Napomena: pre nego što pređu na ovu aktivnost, učenici treba da odrade aktivnost 41 ili neku drugu lekciju o fizičkim promenama koje se odvijaju u pubertetu.)

CILJEVI: Da se omogući učenicima da navedu tri načina na koja se rodne uloge menjaju u toku adolescencije i da kritički ocene uticaj tih promena na devojke, momke i rodne odnose; da osnaže veštine kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Dajte uvod u temu tako što ćete objasniti:

- Svi mladi ljudi prolaze kroz promene u pubertetu i adolescenciji. Neke od tih promena predstavljaju prirodan fizički razvoj. Neke druge nisu deo fizičkog razvoja, to su promene u načinu na koji se ljudi odnose prema vama.

- Ja ću se sada šetati među vama i pitati nekoga od vas da pomere list papira, da pročitaju naglas šta na njemu piše i da nam kažu da li je to što čitaju fizički razvoj koji prolaze svi mladi širom sveta ili se radi o promeni u načinu na koji se društvo odnosi prema mladima kada dođu u pubertet i adolescenciju. (*Ako niste pripremili listove papira sa tim promenama, sami pročitajte promene sa liste «Promene vezane za pubertet i adolescenciju», tako što ćete nasumice birati promene sa dve liste.*)

- U ostalom delu ove aktivnosti detaljnije ćemo se baviti promenama u načinu na koje mlade često drugi tretiraju kada dođu u period adolescencije. Ne govorim o promenama u vašem telu.

2. Napišite PROMENE U NAČINU NA KOJI SE LJUDI OPHODE PREMA VAMA na vrhu table. Ispod toga napišite DEČACI na jednoj, a DEVOJČICE na drugoj strani. Objasnite:

- Šta se događa mladima kada dođu do perioda adolescencije? Da li se drugi prema njima odnose drugačije? Dok detaljnije budemo ispitivali te promene, želim da mi kažete da li se one odnose na devojke ili na mladiće. Ako se odnose i na jedne i na druge, recite mi da li isto utiču i na devojke i na momke (i kako):

3. Pročitajte svaku stavku na listi na narednoj strani (kada je pregledate/izmenite) i pitajte učenike da vam kažu da li se odnosi na momke, devojke ili i jedne i druge. Ako postoji neslaganje, zastanite i razgovarajte, pa napišite tu stavku pod dečaci, devojčice ili oboje.

Adolescencija: Promene u načinu na koji se ljudi ophode prema vama:

- Veća sloboda kretanja na javnim mestima (ulice, parkovi, centri zajednice, šoping centri)
- Manja sloboda kretanja na javnim mestima
- Više obaveza u kući (poput kućnih poslova, ili brige o deci)

- Više odgovornosti da počnete da zarađujete novac
- Više pritiska da počnete da se oblačite tako da prikriivate ili otkrivajte svoje telo
- Više socijalnog mešanja između dečaka i devojčica ili manje socijalnog mešanja između dečaka i devojčica
- Rituali odrastanja sa škodljivim praksama (poput ženskog obrezivanja)
- Rituali odrastanja bez škodljivih praksi
- Rast socijalnog pritiska za sticanje seksualnih iskustava
- Rast socijalnog pritiska za pripremu za brak
- Šire mogućnosti za rukovodilačke uloge u školi i zajednici
- Socijalni pritisak za uspeh u sportu
- Veća verovatnoća da će vas porodica povući iz škole
- Izloženost seksualnom uznemiravanju
- Pritisak da se pridružite bandi
- Pritisak da se privolite rodnim ulogama tako što ćete ulaziti u opasne rizike
- Pritisak da za poklone, novac ili školarinu ponudite seks

4. Podelite učenike u male istopolne grupe. Zatražite od njih da razgovaraju o tome kako se rodne uloge mladih i njihovi životi menjaju u pubertetu i adolescenciji; pitajte konkretno:

- Da li promene u socijalnim očekivanjima i iskustvu sa kojima se mladi susreću u pubertetu mogu biti prilično dramatične ili su manje-više neznatne?
- Šta primećujete kod dečaka u pubertetu? Generalno, da li se njihova sloboda povećava ili smanjuje? Da li ta iskustva gube na značaju posle puberteta ili mogu da utiču na život tih osoba sve do perioda kad su odrasle?
- Šta primećujete kod devojaka koje su u

pubertetu? Generalno, da li se njihova sloboda povećava ili smanjuje? Da li ta iskustva gube na značaju posle puberteta ili mogu da utiču na život tih osoba sve do perioda kad su odrasle?

5. Ponovo okupite celu grupu i pitajte:

- Da li bi stvari mogle biti drugačije? Da li je moguće da se živi na način koji bi bio bolji i pošteniji? Kakva je vaša vizija?
- Navedite jedan način na koji bi društvo moglo da omogući mladima da prođu kroz pubertet i adolescenciju na bolji način.

Domaći zadatak: Napišite dva kratka pisma: «Obećanje mojoj budućoj ćerki» i «Obećanje mom budućem sinu». Ono što pišete treba da se zasniva na današnjoj diskusiji.

INFORMACIJE I KLJUČ SA ODGAVORIMA ZA NASTAVNIKE

PROMENE KOJE SE VEZUJU ZA PUBERTET I ADOLESCENCIJU

Uputstvo za nastavnika: Svaku od navedenih stavki kopirajte na poseban list papira. Savijte ga i stavite u kovertu. Ako je potrebno, iskoristite ovu stranu kao ključ sa odgovorima, da bi obezbedili da učenici prave ispravnu razliku da li je svaka promena biološka (u telu) ili socijalna (u rodno zasnovanom načinu ophođenja).

PROMENE U TELU

- maljavost
- povećano znojenje
- rast grudi (devojčice)
- vrući snovi (dečaci)
- mutiranje (dečaci)
- povećan ukupan rast, potreba za dodatnom hranom
- porast seksualnih osećanja
- menstrualno krvarenje, sekrecija (devojčice)

PROMENE U NAČINU NA KOJI SE OPHODE PREMA VAMA

- nove mogućnosti za preuzimanje rukovodilačkih uloga u školi i zajednici
- rituali inicijacije /odrastanja
- promene odgovornosti
- novi pritisak u vezi seksualne aktivnosti
- novi pritisak u vezi braka
- nova pravila oblačenja
- nova pravila o socijalnom mešanju sa dečacima i devojčicama
- promene u količini dozvoljenih sloboda

AKTIVNOST 43

ZANIMLJIVE ČINJENICE O TELU

TRAJANJE: koraci 1-2: 20 minuta, koraci 3-5: 25 minuta

MATERIJAL: kopije ukrštenice za svakog učenika, «Fascinantne činjenice» materijal za nastavnike; pouzdan izvor informacija o reproduktivnoj biologiji, poput jedinice 6 i pratećih lista sa podacima u SMERNICAMA (pratećem izdanju uz ovu knjigu).

PRIPREMITI: Pažljivo pregledajte materijal, naročito o menstrualnom ciklusu, muškim i ženskim seksualnim i reproduktivnim sistemima, reprodukciji i trudnoći i neplodnosti i asistiranoj reprodukciji. Odlučite da li ćete odgovore za ukrštenicu ostaviti u materijalu. Odlučite da li ćete uključiti sve «fascinantne činjenice» ili neke eliminisati zbog vremena ili sadržaja.

PREGLED: Kroz ukrštenicu i vežbu učenici pregledaju i uče «fascinantne činjenice» o telu i reprodukciji. (Napomena: ova aktivnost je namenjena kao dopuna osnovnom predavanju ili čitanju o reprodukciji; ne daje potupni uvod u ovu temu.)

CILJEVI: Da se proširi znanje učenika o ljudskoj reprodukciji; da se poveća njihovo interesovanje za reproduktivnu biologiju.

UPUTSTVO:

1. Podelite ukrštenicu i objasnite:

- Učili smo osnovne korake u vezi ljudske reprodukcije. Kao pregled, pročitajte svaki opis i popunite tačan odgovor u ovu ukrštenicu.
- Svaki odgovor mora da se uklapa u ispravan broj polja.

- Tamo gde se vertikalni odgovor ukršta sa horizontalnim, oni imaju zajedničko polje sa istim slovom.

2. Posle 10-15 minuta, pregledajte tačne odgovore, tako što ćete obići učenike.

3. Podelite materijal «Zanimljive činjenice». Objasnite:

- Sada ćemo naučiti dodatne činjenice o ljudskom telu. Većina se odnosi na reprodukciju, ali neke su samo zabavne činjenice o telu.
- Izdvojte oko pet minuta da pročitate listu sa zanimljivim činjenicama. Potom zaokružite jednu činjenicu koju smatrate najzanimljivijom.
- Okrenite se ka dve osobe koje sede blizu vas i pogledajte da li ste zaokružili istu činjenicu ili drugačiju.
- Koliko vas je konstatovalo da je zaokružilo istu činjenicu? Drugačiju? (podignite ruke)
- Koliko vas je naučilo najmanje jednu novu informaciju?

4. Pitajte učenike da dobrovoljno kažu koju činjenicu smatraju naročito zanimljivom. Onda kratko dajte dodatne informacije u vezi te činjenice iz Materijala za nastavnike. Tamo gde je moguće, koristite pitanja, da biste naveli učenike da daju dodatne informacije.

5. *Ako vreme dozvoli:* Kada dođete do činjenice broj 15, zamolite učenike da formiraju parove da bi pomogli jedni drugima da uporede raspon ruku i visinu. Objasnite da to nije direktno povezano sa reprodukcijom, ali da je sve to deo znanja o sopstvenom telu.

ZANIMLJIVE ČINJENICE O NAŠEM TELU

Šta mislite, koja činjenica je najzanimljivija i najimpozantnija? Pročitajte listu neverovatnih činjenica. Zaokružite onu za koju smatrate da je stvarno treba znati.

1. Mnoge žene konstatuju da su zainteresovanije za seks kad imaju plodne dane u menstrualnom ciklusu.
2. Među parovima koji ne mogu da dobiju bebu, verovatnoća za uzrok neplodnosti je jednaka na muškoj i na ženskoj strani.
3. Tanko crevo u ljudskom telu ima dužinu oko sedam metara.
4. Sperma se razvija u testisima (koji se nalaze u unutrašnjosti skrotuma). Pravilan razvoj sperme zahteva hladniju temperaturu od normalne telesne temperature. Pošto je skrotum smešten van tela, on održava tu hladniju temperaturu.
5. Iako su žene plodne samo nekoliko dana u svakom menstrualnom ciklusu, muškarci su stalno plodni, od puberteta nadalje.
6. Običan broj spermi je na desetine miliona sperme sa svakom ejakulacijom.
7. Ljudsko telo proizvodi oko litar pljuvačke svaka 24 sata.
8. Žena ili devojka može da nauči da proceni kada ima ovulaciju po jednostavnim promenama u sekretu koji izlazi iz njene vagine. Na ovaj način, ona može da zna kada je plodna (kada može da ostane u drugom stanju) i može da predvidi kada će dobiti menstruaciju.
9. Više od 50 posto ljudskog tela čini voda.
10. Oblik trudničkog stomaka nema veze sa bebinim polom.
11. Pri kraju trudnoće zglobovi kuka kod žene se opuštaju. To omogućava širenje karlice, što olakšava prolazak bebe kroz nju.
12. U retkim slučajevima kod žene se oslobađaju

dva jajašca umesto jednog. Ako se oba oplode, razvije se dvojajčani blizanci. Ako se jedno jajašce oplodi, pa onda prođe dodatnu ćelijsku deobu u ranoj fazi, razvije se jednojajčani blizanci.

13. Većina dečaka ima «vruće snove» u pubertetu.
14. Pol fetusa određuje sperma (očeva) ne jajašce (majčino).
15. Dužina raspona ruku jednaka je vašoj visini.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE

«FASCINANTNE ČINJENICE» - DODATNE INFORMACIJE

Fascinantne činjenice		Dodatne informacije
1	Mnoge žene konstatuju da su zainteresovanije za seks kad imaju plodne dane u menstrualnom ciklusu	Pojačan seksualni nagon pomaže da se seks odvija u najpovoljnije vreme za produženje vrste. (Razgovarajte u kontekstu evolucije.)
2	Među parovima koji ne mogu da dobiju bebu, verovatnoća za uzrok neplodnosti je jednaka na muškoj i na ženskoj strani	Na nekim mestima žene krive za neplodnost, zato što muškarci ne shvataju da problem može biti i u njima. Često je teško da se utvrdi tačan uzrok neplodnosti (Pogledajte i list sa informacijama o neplodnosti.)
3	Tanko crevo u ljudskom telu ima dužinu oko sedam metara.	U telu se tanko crevo sklopča na maloj površini.
4	Sperma se razvija u testisima (koji se nalaze u unutrašnjosti skrotuma). Pravičan razvoj sperme zahteva hladniju temperaturu od normalne telesne temperature. Pošto je skrotum smešten van tela, on održava tu hladniju temperaturu.	Konstantna toplota oko skrotuma 8na primer, rad blizu peći ili čak nošenje uskih pantalona ili donjeg veša može da poveća telesnu temperaturu oko skrotuma/testisa) i da smanji broj spermatozoida. (Vidite i listu sa podacima o Muškim seksualnim i reproduktivnim sistemima.)
5	Iako su žene plodne samo nekoliko dana u svakom menstrualnom ciklusu, muškarci su stalno plodni, od puberteta nadalje	Starenjem opada plodnost ljudi (Vidite i listu sa podacima Menstrualni ciklus)
6	Običan broj spermi je na desetine miliona sperme sa svakom ejakulacijom	Spermatozoidi sazrevaju u testisima oko 75 dana (Vidite i listu sa podacima o Muškim seksualnim i reproduktivnim sistemima).
7	Ljudsko telo proizvodi oko litar pljuvačke svaka 24 sata	Pored vode, pljuvačka sadrži i hemikalije, uključujući i enzime za razgradnju hrane.

8	Žena ili devojka može da nauči da proceni kada ima ovulaciju po jednostavnim promenama u sekretu koji izlazi iz njene vagine. Na ovaj način, ona može da zna kada je plodna (kada može da ostane u drugom stanju) i može da predvidi kada će dobiti menstruaciju	Ako žena zna kada ima ovulaciju, može da iskoristi tu informaciju ili da preduzme mere za izbegavanje trudnoće ili da pokuša da ostane u drugom stanju (vidite i listu sa podacima o Menstrualnom ciklusu).
9	Više od 50 posto ljudskog tela čini voda	A vaš najveći organ je vaša koža!
10	Oblik trudničkog stomaka nema veze sa bebinim polom	Studija sprovedena među trudnim ženama pokazala je da ne postoji povezanost između oblika stomaka i pola bebe.
11	Pri kraju trudnoće zglobovi kuka kod žene se opuštaju. To omogućava širenje karlice, što olakšava prolazak bebe kroz nju	Ponekad žena mora da bude pažljiva u kretanju pri kraju trudnoće, jer opušteni zglobovi mogu da izazovu osećaj nestabilnosti (v. i listu sa podacima o Porođaju i dojenju).
12	U retkim slučajevima kod žene se oslobađaju dva jajašca umesto jednog. Ako se oba oplode, razvije se dvojajčani blizanci. Ako se jedno jajašce oplodi, pa onda prođe dodatnu ćelijsku deobu u ranoj fazi, razvije se jednojajčani blizanci	Dvojajčani blizanci imaju gene kao bilo koja braća i sestre, a identični blizanci dolaze iz istog nukleusa. Imaju gotovo identičnu DNA (gene). (v. i listu sa podacima o Reprodukciji i trudnoći)
13	Većina dečaka ima «vruće snove» u pubertetu	Vrući snovi (nazivaju se i nokturna emisija) događaju se kada dečak ili muškarac ejakuliraju u snu. Vrući snovi su potupuno normalni i nisu ni na koji način škodljivi.
14	Pol fetusa određuje sperma (očeva) ne jajašce (majčino)	U nekim kulturama žene su pod pritiskom da rode sinove. Ali očeva sperma određuje pol deteta. Embrion X hromozom dobija od majčinog jajašca i ili X ili Y hromozom iz očeve sperme. Ako sperma ima X hromozom, embrion će imati XX i biti ženskog pola, a ako sperma ima Y hromozom, embrion će imati XY i biti muškarac (v. i listu sa podacima o Reprodukciji i trudnoći).
15	Dužina raspona ruku jednaka je vašoj visini	Proveri!

AKTIVNOST 44

REPRODUKCIJA: VIŠE OD PRIVATNE STVARI

TRAJANJE: koraci 1-6: 45 minuta, korak 7 (domaći zadatak): 40 minuta, korak 8-11 (opciono): 40 minuta

MATERIJAL: kopije materijala za učenike. Za učenike koji se bave temama A-F iz materijala: kopije liste sa podacima u vezi Izboru pola, neplodnosti i asistiranu reprodukcije, porođaja i dojenja i abortus iz SMERNICA (pratećem izdanju uz ovu knjigu, može se naći i na <www.itsallone.org>).

PRIPREMITI: Pregledajte i izmenite (po potrebi) materijal za teme. Kopirajte materijal, ili napišite svoju konačnu listu tema na tabli pre časa. Kopirajte izabranu listu sa podacima. Ispitajte gde bi učenici mogli da podnesu kompilaciju svog završnog rada (npr. lokalnim novinama, kao seriju «jednominutnih komentara» na radion, školskom parlamentu ili kao knjigu)

PREGLED: Učenici uče o 15 savremenih pitanja javnog zdravlja i strategije u oblasti reprodukcije (od očišćenja u tinejdžersko doba do izbora pola). Pišu lične reakcija u dnevnik i objedinjuju sažete priče u jednostavnu priču u vestima za javno obrazovanje.

CILJEVI: Da se proširi znanje učenika u oblasti brige za javno zdravlje i aspekti strategije za reprodukciju; da se osnaže njihve veštine pisanja i lektorisanja; da se poveća njihovo uverenje da imaju svoj glas u zajednici.

UPUTSTVO:

1. Objasnite:

- Proučavali smo ljudsku reprodukciju. Da li je reprodukcija uvek privatna stvar koja se tiče samo pojedinaca na koje se odnosi? Ili su neki

aspekti reprodukcije od značaja za javni nivo, na primer za zvaničnike iz sveta zdravstva, zajednica i druge? (*testirajte primere, kao npr. finansiranje zdravstvenih usluga, zakone o abortusu, propisi u bolnicama, i sl.*)

- Zapravo reproduktivno zdravlje je važno javno pitanje. Često je to izvor kontroverzija. U modernom svetu – uz nove tehnologije, HIV i promenu kulturnih normi – važno je da se da se nauči o pitanjima vezanim za reprodukciju. Ona mogu da utiču na naše živote.
- Danas ćemo početi projekat u kom će svako od vas istraživati temu koja ga zanima ili za ima poseban značaj za njega. Krajnji proizvod našeg rada ćemo podeliti sa zajednicom. (*Objasnite kako – na primer, tako što ćete napisati članak za lokalne novine*)

2. Pređite listu tema, pitajte učenike da da dobrovoljno iznesu kratke definicije ili objašnjenja. To će obezbediti da svako ima bar osnovno razumevanje za temu. Onda objasnite:

- Svako od vas treba da izabere temu koja ima neko lično značenje, značaj ili je od posebnog interesa za vas. Ne radi se o velikom istraživačkom projektu! Pisaćete najviše dva duga pasusa i imaćete jednostavna pitanja-smernice za svako poglavlje. Ta poglavlja treba da napišete najbolje što možete.
- Danas ćete se prijaviti za svoju temu i naučiti nešto o njoj. Kod nekih tema će vam dati da pročitate pasus ili stranicu. Za druge teme, biće potrebno da intervjuišete troje ljudi u odeljenju i da zapišete njihova mišljenja.

3. Pregledajte uputstvo za domaći zadatak na materijalu. Ako nemate kopije materijala za učenike, prepisite uputstvo za poglavlje «najvažnije vesti» na tablu.

4. (Ako uključujete opcionu aktivnost uredništva) Sutra ćete zameniti samo drugo poglavlje (u prilogu za vesti) sa drugim učenikom. Radićete

zajedno na uređivanju svog teksta da bude jasan, gramatički ispravan, organizovan i zanimljiv. Mi ćemo objedniti te priloge za vesti u članak «Savremene teme iz oblasti trudnoće i rađanja» i objaviti ga u _____ (na primer, lokalne novine ili radio stanica).

5. Uverite se da je zadatak jasan. Podelite list na kom će se učenici prijavljivati za svoje teme. Ohrabrite ih da razgovaraju sa vama, ako im treba pojašnjenje u vezi bilo koje teme. Zamolite ih da se prijave za temu za koju se još niko nije prijavio.

6. Izdvojte preostalo vreme da učenici počnu:

Za učenike koji su izabrali teme A-F: Dajte im kopije materijala za čitanje i tražite od njih da počnu sa čitanjem. (Ako su kopije pisanog materijala dostupne da mogu da ih ponesu kući, mogu da završe čitanje kod kuće).

Za učenike koji su izabrali teme G-N: Zamolite ih da počnu da intervjuišu jedni druge i da prave beleške. Ohrabrite ih da traže različita mišljenja ako mogu (intervjui takođe mogu da se dovrše kod kuće, npr. sa članovima porodice).

7. Izdvojte pet minuta da objasnite domaći zadatak.

Domaći zadatak: Ako i dalje završavate čitanje, završite ga kod kuće. Možete i intervjuisati kod kuće. Onda napišite svoja dva pasusa. Imajte na umu da treba da odgovorite na pitanja iz materijala i da svako poglavlje napišete na posebnoj stranici.

U vezi koraka 8-11 vidite narednu stranicu (opciona aktivnost uredništva).

OPCIONA AKTIVNOST: UREĐIVANJE, DELJENJE I PRODUKCIJA

8. Zamolite učenike da formiraju parove i da uredi svoj drugi pasus (kratke vesti). Ako je dva ili više učenika radilo na istoj temi, spojte ih i

ohrabrite ih da objedine svoje pisanje u jedan prilog, da se čitaoci ne bi zbunili ili dosađivali.

9. Pitajte učenike:

- Šta je osobina dobrog pisanja? (*testirajte: jasnoća, izbegavanje ponavljanja, dobra organizacija, dobar izbor reči, emotivna snaga ako je primerena, ispravna gramatika, poštovanje pravopisa. To napišite na tabli*)
- Koji je dobar način da date povratne informacije na nešto što je neko drugi napisao? (*testirajte: pomenite neke pozitivne stvari koje su vam se dopale, budite osetljivi, odnosite se sa poštovanjem kada iznosite kritiku, nudite neke predloge, ali nemojte prerađivati tuđ rad*)
- Koji je dobar način da se prihvate povratne informacije? (*testirajte: zahvalite se na sugestijama, priznajte gde se osećate saterani u čošak ili gde vam treba pomoć, tražite još povratnih informacija sa sledećim pokušajem*)

10. Zamolite učenike da jedni drugima daju povratne informacije, dajte deset minuta za pasus prve osobe, deset minuta za pasus druge osobe i deset minuta za svakog od njih da odradi konačne izmene. Najavite kada je gotov svaki period od deset minuta.

11. Prikupite prerađene pasuse (zajedno sa ličnim izjavama). Okačite sve kratke vesti na zidu da može da ih pročita cela grupa.

Ako dozvoli vreme (ili narednog dana): Pozovite neke učenike da iznesu ili svoj pasus reakcije ili njihov konačan prilog za vesti.

Idealno: Angažujte učenike da sakupljaju priloge za vesti. Zamolite ih da sakupljaju priloge za vesti ili ih uredite u jedan digitalni fajl i pošaljite ih novinama ili nekoj drugoj ustanovi za edukaciju ljudi. Ohrabrite ih da koriste svoju kreativnost u kreiranju priloga, smišljanju nasova i razvoju naslovnice za slanje konačnog proizvoda.

MATERIJAL ZA UČENIKE:

SAVREMENE TEME U OBLASTI TRUDNOĆE I RAĐANJA

UPUTSTVO ZA PISANJE O TEMI:

Vi ćete napisati dva pasusa. Pisaćete ih na dva odvojena lista papira. Prvi pasus je lična reakcija. Pisaćete samo o sopstvenim osećanjima/mišljenjima o temi. Ako želite, možete pisati o bilo kom iskustvu koje imate koja su povezana sa tom temom. Drugi pasus je «kratka vest». Svrha te kratke vesti je da edukuje druge ljude.

KAKO DA PRIPREMITE KRATKU VEST:

1. Prikupite informacije o vašoj temi. Kod tema A-F, informacije možete prikupiti iz navedenih materijala. Za teme G-N, informacije treba da prikupite iz kratkih intervjuja troje ljudi – to mogu biti drugari iz odeljenja, ali potražite i drugačije opcije ako možete.
2. Objasnite šta je tema.
3. Objasnite zašto je to «vest» ili zašto je ta tema kontroverzna ili zabrinjava.
4. Završite paragraf zaključkom ili pitanjem za čitaoca – šta on misli. Kada to pišete, imajte na umu da je to za javnost, poput čitalaca novina ili slušalaca radia.
5. Konačno, na dnu stranice, navedite da li ste informacije prikupili kroz čitanje ili intervjuisanje ljudi.

TRUDNOĆA I RAĐANJE: SAVREMENE TEME I PITANJA-SMERNICE

TEME ZA ČITANJE I RAZMIŠLJANJE (A-F)

A. Izbor pola na mestima gde se sinovima daje prednost

v. Lista sa podacima u vezi izbora pola

Razmislite: Šta je dugoročno rešenje za ovaj problem?

B. Asistirana reprodukcija (tehnologije za pomoć neplodnim parovima)

v. Lista sa podacima u vezi neplodnosti i asistiranе reprodukcije

Razmislite: Šta mislite o tome da angažujete i platite nekome da iznese trudnoću (surogat-majka)?

C. Carski rez: Ponekad se hirurški zahvat sprovodi kad nije neophodan; ponekad nije moguć kada je neophodan. Šta je ispravno?

v. Lista sa podacima o porođaju i dojenju (odeljak carski rez)

Razmislite: Kako ekonomski faktori utiču na broj carskih rezova?

D. Kad abortus nije izbor: prisilni abortusi ili prisilna majčinstva

v. Listu sa podacima o abortusu.

v. Jedinicu 7, odeljak o neželjenim trudnoćama i abortusu

Razmislite: Da li bilo ko treba da bude prisiljen na abortus? Da li bilo ko treba da bude primoran da iznese neželjenu trudnoću?

E. Porođajna fistula

v. Lista sa podacima o porođaju i dojenju (odeljak o porođajnoj fistuli).

Razmislite: Zašto više ljudi ne zna za ovaj problem? Šta može da se uradi po tom pitanju

F. Trudnoća i HIV-pozitivan status

v. Lista sa podacima o porođaju i dojenju (odeljak HIV-pozitivna i trudna).

v. Listu sa podacima o reprodukciji i trudnoći (odeljak o promociji zdrave trudnoće=.

Razmislite: Šta vi mislite o ovoj temi?

TEME ZA INTERVJUISANJE I RAZMIŠLJANJE (G-O)**G. Očinstvo u tinejdžerskom uzrastu**

Intervjušite tri osobe. Pitajte: Da li su tinejdžeri spremni da budu očevi? Da li većina tinejdžerskih očeva ostaje odgovorno i aktivno u životima svoje dece? Koju odgovornost momci imaju u sprečavanju neželjenih trudnoća?

H. Kako olakšati devojkama da savladaju menstruaciju

Intervjušite tri devojke. Pitajte: Šta većina devojaka radi da bi ostale čiste i apsorbovale krvarenje u toku menstruacije? Da li su troškovi tema? Kakav problem predstavljaju menstrualni grčevi?

I. Usvajanje: Da li treba ili ne treba znati ko su biološki roditelji/dete

Mnoge bebe usvoji neko ko ne zna ko su bebini biološki roditelji. Ponekad dete dobije informaciju o jednom ili oba biološka roditelja, ili može čak biti u kontaktu sa biološkim roditeljem. Ponekad nije dostupna informacija i nije moguć kontakt. *Intervjušite tri osobe. Pitajte:* Šta mislite da je najbolje? Da li dete treba da dobije informaciju o biološkom roditelju? Da li dete treba da ima mogućnost da stupi u kontakt sa svojim biološkim roditeljem?

J. Priprema za porođaj: Priprema za majke i očeve za porođaj i roditeljstvo. Na nekim mestima, parovi zajedno odlaze na časove da se pripreme za bebin dolazak. Tamo uče o rođenju i nezi deteta. *Intervjušite tri osobe. Pitajte:* Da li su takvi časovi potrebni u vašoj zajednici? Kakva bi bila razlika da očevi imaju tu vrstu informacija?
K. Prisustvo očeva na porođaju

Intervjušite tri osobe. Pitajte: Da li očevi treba da prisustvuju porođaju? Da li bi to iskustvo moglo da utiče na njihovu povezanost sa decom?

L. Strategija odustva zbog brige o detetu (muškarci i žene)

Intervjušite tri osobe. Pitajte: Šta mislite, koliko je majkama potrebno pauze od posla posle porođaja? U nekim zemljama očevi dobijaju odsustvo zbog nege deteta; šta mislite o toj ideji? Koliko odustva bi očevi trebalo da dobiju?

M. Ko vas je učio o reprodukciji i kada?

Intervjušite tri osobe. Pitajte: Ko vas je učio kako nastaju bebe? Koliko ste imali godina? Šta je po vama najbolji način da se uči o ljudskoj reprodukciji?

N. Strategije vlada koje pružaju podsticaje za uticaj na veličinu porodice

Neke vlade koje žele da im se poveća populacija nude parovima novac da imaju više dece. Neke vlade su zabrinute da im populacija prebrzo raste, pa nude gotovinu ili poklone pojedincima koji se sterilisu. *Intervjušite tri osobe. Pitajte:* Da li se slažete sa jednom ili drugom politikom? Zašto ili zašto ne?

O. Trudna i u školu?

Svakog dana adolescentkinje koje se još školuju ostaju trudne. Na nekim mestima im je dozvoljeno da nastave da idu u školu, dok su na drugim mestima primorane da napuste školu. *Intervjušite tri osobe. Pitajte:* Koja je najbolja strategija da podržite i trudne tinejdžerke i njihove bebe? Koja je uloga i odgovornost oca?

AKTIVNOST 45

SVAKOG MINUTA, SVAKOG SATA: PRIČE O SMRTIMA U VEZI SA TRUDNOĆOM

TRAJANJE: 60-85 minuta, zavisno od broja studija slučajeva koje se koriste

MATERIJAL: kreda i tabla, kopije svake studije slučajeva

PRIPREMITI: Pregledajte osam studija slučajeva u prilogu. Izmenite ili zamenite ih po potrebi, da budu primerene i autentične za vaše okruženje. Pregledajte relevantan sadržaj (jedinica 6 odeljak o «Kada se nastavi trudnoća» i Listu sa podacima o reprodukciji i trudnoći i o rađanju i dojenju) u SMERNICAMA (pratećem izdanju uz ovu knjigu, može se naći i na <www.itsallone.org>). Ili se pozovite na neki drugi pouzdan izvor informacija

PREGLED: Učenici čitaju studije slučajeva o mortalitetu majki. Kroz skečeve i diskusiju, istražuju kako su te smrti mogle da se spreče.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu glavne načine na koje siromaštvo i rodna neravnopravnost dovode do smrti (i ozbiljnih zdravstvenih problema) među trudnim ženama; da utvrde kako takvi ishodi mogu da se spreče; da se poveća zabrinutost o mortalitetu majki kao temi; da se ojačaju njihove analitičke sposobnosti.

UPUTSTVO:

1. Napišite reči «mortalitet majki» na tabli. Postavite sledeća pitanja i zapišite odgovore na tabli:

- Šta mislite da znači termin «mortalitet majki»? (testirajte u pravcu definicije poput: «smrt žene povezana sa razlogom trudnoće ili porođaja»)

- Evo nekoliko slagalica: Koliko često po vašem mišljenju umire žena ili devojka negde u svetu zbog razloga povezanih sa trudnoćom? Jedna nedeljno? Svakih deset minuta? Svakog dana? (*Dopustite neka nagađanja*). Odgovor je svake minute svakog dana, svakog dana, svake godine. U toku sat vremena koje ćemo provesti u učenju o mortalitetu majki šezdeset žena i devojaka će umreti iz tog razloga. Svakog dana, to je jednako pola miliona smrti. Znatno veći broj žena i devojaka koje ne umru pate zbog drugih problema vezanih sa trudnoćom.
- Koliko su ravnomerno raspoređene ove smrti po svetu, po vašem mišljenju? Na primer, koji procenat mortaliteta majki pretpostavljate da postoji u «zemljama u razvoju» (zemlje koje nisu toliko industrijalizovane ili bogate)? Desetina? Polovina? Sve trećine? (*Dopustite neka nagađanja*). Odgovor je 99 posto. Mortalitet majki je ekstremno redak u «razvijenijim» zemljama.
- Mlade adolescentkinje imaju takođe povećan rizik. U poređenju sa odraslim ženama, devojke mlađe od 15 godina imaju znatno veću šansu da umru na porođaju.
- Koliko smrti majki msilite može da se spreči? Mali procenat? Više od polovine? Trećina? (*Dopustite neka nagađanja*). Eksperti izveštavaju da «skoro sve» ove smrti mogu da se spreče.
- Da li mislite da žena ili devojka danas ima manji ili veći rizika da umre usled komplikacija trudnoće i porođaja u poređenju sa periodom od pre nekoliko decenija? (*Dopustite neka nagađanja*). Odgovor je da su izgledi isti.
- Danas ćemo saznati više o tim temama. Vi ćete razmisliti kako vi možete da pomognete da vaš život i život drugih budu drugačiji.

2. Podelite odeljenje na onaj broj grupa, koliko ćete primeniti studija slučajeva. Dajte svakoj grupi studiju slučajeva da je pročita, presavijenu, tako da je ne čita još. Objasnite:

- Svaka grupa će dobiti drugačiju studiju slučaja o smrti u vezi sa materinstvom. Kada pročitate svoju studiju, razgovarajte o njoj u grupama, pitajte: Šta je krenulo naopako? (Gde su glavni uzroci koji su doprineli ili doveli do smrti žene ili devojčice?) Šta je trebalo da se dogodi? (Šta je moglo drugačije da se dogodi i da joj spase život?) (*Napišite ta dva glavna pitanja na tabli*).
- Vi ćete oživeti priču o toj ženi kroz kratak skeč (dve do tri minute). Prvo ćete izvesti svoj skeč na način na koji je napisan u slučaju. Onda ćete ga ponovo izvesti, ubacujući korake koji su mogli da se preduzmu da se spasi život te žene. Isti ljudi mogu da izvode i drugi put, ili drugi članvi grupe mogu izvesti drugi skeč.

3. Neka sve grupe izvedu svoja dva skeča.

4. Izdvojte 15 minuta posle izvođenja skečeva, da biste razgovarali:

- Kako ste se osećali u vezi tih priča? Šta je iz studije slučaja dovelo do takvog osećanja?
- Pojedinci, članovi porodice, zajednice, oni koji pružaju zdravstvenu zaštitu i vlade mogu da se aktiviraju da spreče te smrti. Navedite neke od najvažnijih stvari koje mogu da se odrade pre nego što žena zatrudni da se zaštiti njeno zdravlje (i zdravlje novorođenčeta)? (*Napišite odgovore na tabli, dopunite po potrebi*)
- Šta se može uraditi u toku trudnoće?
(*Napišite odgovore na tabli, dopunite po potrebi*)
- Šta se može uraditi tokom porođaja (*Napišite odgovore na tabli, dopunite po potrebi*)?
- Kako možemo da sprečimo smrti u vezi sa materinstvom kod devojaka koje imaju manje od 15 godina?
- Kako ćete iskoristiti informacije koje ste danas naučili?

MATERIJAL ZA UČENIKE:

STUDIJE SLUČAJEVA O MORTALITETU MAJKI

JANINA PRIČA:

Kada je Jana imala 13 godina, majka joj je umrla na porođaju. Otac joj je objasnio da mora da napusti školu, da bi mogla da kuva i da pomogne u odgajanju braće i sestara. Njen stariji brat koji je još išao u školu pokušao je da pomogne Jani da nastavi školovanje, ali je Jana uskoro odustala, pošto su njeni drugi zadaci ostavljali malo vremena za učenje. Sa 19 godina, Jana se udala za Mirka i otišla je da živi sa njim i njegovim roditeljima. Mirkova porodica koja je cenila Janino znanje o nezi dece, želela je da ona odmah rađa decu.

Kada je Jana ostala trudna, njen muž je pričao o tome kako će roditi sina. Jana se tajno nadala da će dobiti ćerku i sebi je obećala da će njena ćerka smeti da završi školovanje, što ona sama nikad nije. Posle osam meseci, u skladu sa lokalnim običajima, Jana se vratila u selo svojih roditelja da se porodi. Kada su počeli trudovi, lokalni doktor je došao da je obiđe. Kad se beba nije rodila posle celog dana i noći trudova, poslao je u najbližu bolnicu koja je bila udaljena 100km. Pošto je bilo kasno, niko nije mogao da preveze Rani do sledećeg jutra. Kada je Jana konačno stigla iscrpljena u okružnu bolnicu, porodila se. Iako je njen muž bio razočaran što beba nije dečak, Jana je šapnula svoje obećanje svojoj novorođenoj ćerki. U međuvremenu je počela jako da krvari. Dok je osoblje užurbano organizovalo transfuziju krvi, Jana je upala u komu. Uprkos naporima bolničkog osoblja, Jana je izgubila puno krvi i umrla je na isti način kao i njena majka.

MILIČINA PRIČA:

Milica je imala 15 godina. Vreme je provodila u školi, kod kuće je učila i obavljala kućne poslove. Nekoliko puta je izašla sa muškarcem kog je upoznala blizu škole. Davao joj je poklone i malo novca kojim je plaćala svoje udžbenike i imala je seksualan odnos sa njim. Rekla mu je da koristi kondome, o tome je učila u školi, ali on joj je rekao da ne brine. Nije joj se baš sviđao, pa je odlučila da se više ne viđa sa njim. Uskoro je Milica međutim shvatila da je trudna. Kad je rekla svojim roditeljima, otac je pretukao, ali roditelji je nisu izbacili iz kuće. Posle nekoliko meseci, prekinula je školovanje i otišla je da živi kod tetke u drugi grad. Njena porodica se dogovorila da će tetka da podiže dete, tako da niko ne sazna za Miličinu trudnoću. Kada je krenuo porođaj, tetka joj je rekla da bude jaka, da će beba sama izaći. Beba se međutim zaglavila u porođajnom kanalu. Tetka je pozvala lokalnu babicu koja je došla i žiletom isekla Milicu da proširi vaginu, da bi beba izašla. Beba je brzo izašla, a Milica je mislila da će se brzo vratiti svom starom životu, tužnija, ali mudrija. Posle nekoliko dana, videla je da se inficirao deo gde je sečena. Posle još nekoliko dana, Milica je dobila visoku temperaturu. Tetka je htela da odvede Milicu u bolnicu, ali ona je odbila. Bojala se da će neko u bolnici otkriti da je bila trudna. Kada se temperatura narednog jutra znatno povećala, njena tetka je pozvala hitnu pomoć, ali bilo je prekasno. Milica je umrla nekoliko sati nakon prijema u bolnicu.

ANINA PRIČA:

Ana je živela sa svojim mužem u udaljenim selima u Andima u Boliviji. Nikad nije naučila da čita i piše. Jedno vreme je uzimala pilule za kontracepciju, ali je prestala, jer se njen muž nije sla-

gao sa kontracepcijom. Kada je Ana zatrudnela, otišla je jednom u lokalni zdravstveni centar za prenatalnu negu. Postidela se u centru, jer ne govori španski, a osoblje nije govorilo kenčua jezik. Imala je osećaj da ona doktora uopšte ne zanima i samo je htela da ode odatle. U devetom mesecu trudnoće, Ana je počela da oseća bolove u donjem delu stomaka. Sused koji je bio asistent na porođaju rekao je Aninoj porodici da je beba u lošem položaju i da odvedu Anu u zdravstveni centar. Ana se plašila odlaska zbog načina na koji su je tretirali kod prvog odlaska. Štaviše, njen muž je čuo da pacijenti moraju da plate neku naknadu, a njena porodica to sebi nije mogla da priušti. Ana je ostala kod kuće. Posle deset dana bolovi su postali gori. Asistent na porođaju je ubedio Aninu porodicu da je odvedu u zdravstveni centar. Nisu imali automobil, pa su se odvezli kolima koja je vukao konj. Zdravstveni centar je udaljen od sela 15 km, što je za zaprežna kola dug put. Na pola puta, Ana je počela jako da krvari i umrla je.

MARININA PRIČA:

Marina je želela da postane učiteljica. Međutim, kad je napunila 15 godina, roditelji su je udali i otišla je da živi kod svog muža, Pavla, vozača kamiona. Pavlovi roditelji su ubedili par da dobiju decu, pa Marina nije koristila kontracepciju. Rodila je troje dece za pet godina. Kod svakog porođaja joj je pomagala lokalna babica. Kada je bila u osmom mesecu trudnoće sa četvrtim detetom, a Pavle je radio dostave, Marini je pozlilo. Pošto je Pavle upravljao gotovinom porodice, Marina nije imala novca da plati prevoz do zdravstvenog centra. Zato je čekala da se on vrati kući. Do trenutka kad je Pavle stigao kući, Marina je imala drhtavicu i visoku temperaturu i bila je veoma slaba. Pavle je organizovao prevoz do bolnice, ali dok su stigli, Marina je umrla.

PRIČA MARIJE KLARE:

Marija Klara je živela sa svojim mužem Pedrom i bratancem (sinom njenog brata koji je poginuo u nesreći). Živeli su u planinskom selu daleko od najbližeg grada, sedam sati jahanja na magarcu do najbliže bolnice. Kada je Marija Klara zatrudnela, otišla je na pregled. Doktor joj je rekao da treba da se javi u bolnicu dve nedelje pre termina za porođaj, da ne bi imala nikakve opasne komplikacije u poslednjim trenucima tako udaljena od zdravstvene zaštite. Kako se bližio kraj trudnoće, Marija Klara se unervozila što mora da napusti dom. Pedro se žalio što ona mora da ode na toliko dug period, govorio je da on ne zna da kuva. Pored toga, znala je da je Pedro uglavnom noću pio i ponekad bio i nasilan, pa se brinula da će tući njenog bratanca. Takođe se brinula da će Pedro provoditi vreme sa ženom koja je radila u baru gde je odlazio posle posla; sused je upozorio da je viđao Pedra sa tom kobaricom. Maria Klara je odlučila da u bolnicu ode samo nedelju dana pre termina za porođaj. Dan pre nego što je htela da ode u bolnicu, rodila se beba, a Marija Klara je počela da krvari. Pedro nije mogao da je doveze do zdravstvenog centra na vreme da je spasi, pa je umrla.

JERUKNEŠINA PRIČA:

Jerukneš je rođena u udaljenoj zajednici u Etiopiji. Kada je imala 13 godina, dok je skupljala drvo za ogrev, oteo je i potom se njome oženio g.Zena, 32-godišnji udovac sa dvoje dece. Nедуgo zatim, ostala je trudna. Jerukneš nije imala nikoga sa kim bi mogla da priča o svojim problemima ili da potraži savet. Kad je počeo porođaj, bila je preplašena. Čvrsto stiskajući jastuk, dozivala je majku, suze su joj se slivale niz lice. Bila je u agoniji, imala je visoku temperaturu, mngoo se znojila. Nekoliko žena suseda je doš-

lo, upalilo sveću i molilo se za Jerukneš. G.Zena je pozvao lokalnu babicu iz sela, ali ona nije bila obučena za takve situacije. Onda je g.Zena pozvao muškarce iz sela da je odnesu do bolnice. Do trenutka kad je stigla u bolnicu, fetus je rođen mrtav, a Jerukneš je umrla sa 15 godina.

HUSANINA PRIČA:

Saeda Bibi, koja živi u Mardanu, u severozapadnoj graničnoj pokrajini Pakistana priča kako je njena ćerka jedinica, Husan Pari umrla na porođaju sa 13 godina. «Kada je Husan imala osam godina, otac joj je poginuo u nesreći na putu. Ja sam se brinula, ako i ja umrem, ko će se brinuti o mojoj ćerki? Želela samo da se uda, da bude sretna i bezbedna. Našla sam odgovarajućeg partnera za nju, seljaka iz obližnjeg sela. Husan Pari je bila veoma uzbuđena zbog svog venčanja. U roku od tri meseca je zatrudnela i ja sam je odvela kod tradicionalne babice koja joj je dala lekove protiv povraćanja. Mogli smo da je platimo u malim ratama, a volele smo njene molitve i trave. Husan je puno radila, a slabo se hranila – praznoverje je sprečilo da jede jaja i ribu – užasno je smršala. Brinula sam se kako će izdržati porođajne bolove. Otišli smo da joj pomognemo kad smo čuli krikove, a beba se nije pojavljivala. Babica se unervozila, odbila je da dalje pomaže i rekla je da moramo da je odvedemo u bolnicu. Na putu do bolnice, Husan Pari je poplavela, bila je hladna kao led i umrla mi je na rukama. Nisam uspela da spasim ni nju, ni njenu bebu. Ne mogu da se setim kako smo došli kući i kako se odvijala sahrana. Bol je bio nepodnošljiv.

BRANKINA PRIČA:

Branka je bila neudata žena stara 24 godine koja je uzgajala i prodavala povrće. Jedne noći je silovana na povratku sa pijace. Plašila se da

bilo kome kaže, pa kad je izostala menstruacija, shvatila je da je zatrudnela kad je bila silovana. Iako je abortus bio pravno ograničen u njoj zemlji i vršen pod nehigijenskim uslovima, Branka je odlučila da ne nastavi trudnoću. Otišla je kod nekoga ko je ubacio nešto u njenu vaginu i rekao joj da će krvarenje prestati u roku od nedelju dana. Posle nedelju dana, Branka je i dalje krvarila, dobila je i visoku temperaturu. Otišla je u bolnicu, gde je doktor primio i dao joj antibiotik. U početku se Branka plašila da kaže da je imala abortus, bojeći se da će biti kažnjena ili čak uhapšena. Na kraju je ipak rekla doktoru. Doktor koji je smatrao da abortus treba da bude bezbedan i dostupan, sažalio se na Branku i dao je sve od sebe da je spase. Plakao je kad je umrla posle deset dana.

Jeruknešina i Husanina priča su prilagođene iz “White Ribbon Alliance for Safe Motherhood and Stories of Mothers Lost” i koriste se uz dozvolu. v. <www.whiteribbonalliance.org/exhibit/default.cfm>. Jeruknešinu priču je omogućio “Medico Socio Development Assistance of Ethiopia. Husanina priča je dostavljena od strane “Blue Veins — Women Welfare and Relief Service of Pakistan”. Neke među ostalim pričama su sastavljene na osnovu stvarnih situacija. Imena nekih žena su izmenjena.

TELO, PUBERTET I REPORODUKCIJA

7.

SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

AKTIVNOST 46 Činjenice o seksualno prenosivim bolestima (STI)	147-148
AKTIVNOST 47 Rod i upotreba kondoma	148-153
AKTIVNOST 48 Kako početi razgovor o seksu i bezbednosti	154-155
AKTIVNOST 49 AIDS: Učenje od drugih	156-157
AKTIVNOST 50 Šta imaš da kažeš? Šta bi voleo da znaš?	158-159
AKTIVNOST 51 Kontracepcijske igre znanja	160-162
AKTIVNOST 52 Budi ti na njenom mestu – odluka o prekidu trudnoće	163-166

- SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

AKTIVNOST 46

ČINJENICE O SEKSUALNO PRENOSIVIM BOLESTIMA (STI)

TRAJANJE: koraci 1-3: 40 minuta, koraci 4-6: 40 minuta

MATERIJAL: papir za postere i markeri, kopija SMERNICA (prateće izdanje uz ovu knjigu) ili kopije sledećih strana iz te knjige: Lista sa podacima o seksualno prenosivim bolestima, o HIV-u i AIDS-u, i o infekcijama reproduktivnog trakta, i jedinica o odeljci STI i HIV. SMERNICE se mogu naći na <www.itsallone.org> ili se pozovite na neki drugi pouzdan izvor informacija o STI i HIV-u.

PRIPREMITI: Ako je moguće napravite nekoliko kopija gore navedenog materijala. Tražite informacije o tome gde mladi mogu da se testiraju i leče u vašoj zajednici. Napišite teme za postere na tabli

PREGLED: Učenici prave postere na kojima ističu značaj informacija o STI, uključujući HIV i AIDS.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu kako se prenose STI, kako da se spreči njihovo prenošenje i gde da se potraži testiranje i tretman;

da se poveća svest o značaju traženja testiranja i tretmana.

UPUTSTVO:

1. Objasnite da je ovo lekcija o seksualno prenosivim bolestima – koje se skraćeno nazivaju STI – uključujući HIV i AIDS:

2. Podelite odeljenje na četiri mešovite grupe po polu. Svakoj grupi dodelite temu sa liste (ili im dajte da biraju, pokušajte da pokrijete sve teme). Objasnite:

- U grupi ćete razviti informativni poster o vašoj temi. Upotrebite maštu!
- Budite što temeljniji. Uključite informacije o testiranju, tretmanu i prevenciji. Možete koristiti resursne materijale. U nekim slučajevima (poput postera o «mitovima»), možda ćete poželeti da intervjuišete drugare iz odeljenja, da biste prikupili ideje.

3. Podelite materijal sa činjenicama i pribor za postere. Podsetite učenike da izdvoje oko deset minuta da prikupe informacije, deset minuta da razgovaraju i isplaniraju poster i 15 minuta da naprave poster. Obilazite ih da biste im dali podršku dok istražuju, razgovaraju i stvaraju postere. Ako ne završe postere, produžite vreme ili im recite da mogu da uzmu dodatno vreme da završe.

Na narednom času

4. Ako je neophodno, dajte grupama malo vremena da završe svoje postere.
5. Zamolite svaku grupu da predstavi poster i dozvolite pitanja iz razreda.
6. Izložite postere u učionici na što duži period.

TEME ZA POSTERE

Mitovi o STI
 Mitovi o HIV-u i AIDS-u
 Dvostruka zaštita
 Pet važnih činjenica o HIV-u i AIDS-u
 Šta je klamidija?
 STI i rod
 Kako klamidija i gonoreja utiču na buduću plodnost?
 HPV i herpes: dve važne STI
 Šta je infekcija reproduktivnog trakta?

AKTIVNOST 47**ROD I UPOTREBA KONDOMA**

TRAJANJE: koraci 1-4 (zašto neki ljudi ne koriste kondome): 40 minuta, koraci 5-7 (pravilna upotreba kondoma): 15 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; ključ sa odgovorima za nastavnike, za korake 1-4 kopije radnog lista. Za korake 5-7: kartice za učenje: Ako je primere-no, uzorci muških i ženskih kondoma za potrebe demonstracije.

PRIPREMITI: Saznajte da li ženski kondom može da se kupi u okolini i gde. Pregledajte informacije o muškim i ženskim kondomima u listu sa činjenicama o kontracepciji na kraju SMERNICA (prateće izdanje uz ovu knjigu) ili u nekom drugom pouzdanom tekstu. Za korake 1-4: pregledajte radni list i oba ključa sa odgovorima za nastavnike. Za korake 5-7: pripremite kartice za učenje (vidi «Pravilni koraci za korišćenje kondoma»).

PREGLED: Učenici analiziraju barijere (uključujući i rodne norme) za upotrebu kondoma i načine da se te barijere ukinu, te da nauče kako se koristi kondom. Ova aktivnost je namenjena učenicima koji već imaju osnovne informacije o kondomima kao metodi zaštite od STI, HIV-a i neželjene trudnoće.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da opišu prepreke ka upotrebi kondoma i kako da se sa njima suočimo; da opišu ispravnu upotrebu kondoma, da osnaže veštine kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Objasnite (i zapišite ključne odgovore):
  - Danas ćemo razgovarati o upotrebi kondoma. Šta znamo o kondomima (*testirajte: oni štite od*

STI/HIV-a i neželjene trudnoće; koriste ih muškarci).

- Ko može da koristi kondome? Da li postoje i kondomi za žene ili samo za muškarce? (*testirajte: postoji i kondom za žene. Ponudite osnovnu informaciju o toj metodi.*)
- Zašto je važno da se zna o kondomima? (*testirajte: svakodnevno ljudi umiru od AIDS-a ili od komplikacija nebezbednog abortusa, ove smrti su mogle da se spreče, da su osobe koristile kondome. Kondomi nude zaštitu od trudnoće, HIV-a i drugih infekcija.*)
- Ako ljudi znaju za kondome, da li to znači i da će ih koristiti?

2. Neka odeljenje formira parove i podelite radni list. Objasnite:

- Ima toliko razloga zašto ljudi ne koriste kondom ili ga ne koriste pravilno. Vaš radni list opisuje iskustvo devet stvarnih parova. Takođe daje predloge o tome šta je moglo da pomogne ovim parovima.
- Sa vašim partnerom, pročitajte situaciju svakog para. Onda odlučite koje rešenje ili koja rešenja se uklapaju u njihovu situaciju: šta bi im pomoglo da koriste kondom ispravno sledeći put?

3. Ponovo okupite odeljenje i razgovarajte o situaciji svakog para opisanoj na radnom listu. Za parove C,F i I (koji sadrže i rodnu neravnopravnost), pokrenite i dodatnu diskusiju kako vreme dozvoli.

4. Nakon pregleda situacije svih devet parova, moderirajte diskusiju pomoću sledećih pitanja:

- Ko je odgovoran za upotrebu kondoma?
- Zašto bi devojke ili žene trebalo da imaju pristup ženskim kondomima? (*testirajte: da preuzmu zaštitu na sebe, ako njihovi partneri neće da koriste muški kondom*)
- Kako pojedinci mogu da obezbede da su spremni da koriste kondom kad im je potreban?

5. Podelite odeljenje na dva ili tri tima (otprilike 12 do 16 ljudi po timu). Napravite uvod u temu:

- Jedan od razloga zašto ljudi ne koriste kondom je zato što ne znaju kako. To je slab razlog da se na kraju završi sa ozbiljnim zdravstvenim problemom, pa ćemo zato da naučimo koji je ispravan način za upotrebu muškog kondoma. Činjenica da ste dovoljno odrasli da naučite kako se koristi kondom NE ZNAČI da ste spremni da imate seksualan odnos, ali je bolje da znate kako se koristi kondom PRE nego što vam zatreba, a ne kad ste već imali seksualni odnos, kada je prekasno. Kod upotrebe kondoma neke korake možete odraditi i unapred, tj. pre nego što se nađete u intimnoj situaciji. Neke korake možete preduzeti kada ste već u intimnoj situaciji, ali neposredno pre samog seksa. Treba da znate šta da radite u pogledu upotrebe kondoma u toku seksa, kao i šta da radite sa kondomom posle upotrebe (*na tabli napišite «dosta pre vremena», «neposredno pre», «u toku seksa» i «posle seksa»*)

6. Objasnite aktivnost:

- Razložila sam sve korake u pravilnoj upotrebi muškog kondoma i stavila svaki korak na posebnu karticu. Predaću set kartica za učenje svakoj grupi (*uverite se da ste pomešali karte pre nego što ih predate*). Svaki tim mora da sarđuje da bi složio te korake u pravilan redosled.
- Ako je moguće, svaku karticu za učenje treba da drži druga osoba u grupi. Potom organizujte grupu u četiri klastera (*pokažite četiri opcije na tabli*). Prvi klaster treba da uključi onoga ko drži kartice sa prvim korakom – one koje treba da se sprovedu dosta pre vremena. Sledeći klaster će pokazivati kartice za korake koji se sprovede neposredno pre seksa. Treći klaster kartica treba da uključi korake koji se mogu uključiti u toku seksa. Četvrti klaster će prikazati korake koji se preduzimaju posle seksa. U okviru svog klaster, takođe pokušajte da složite korake po redu. Onda stanite u red, po redosledu vaših

kartica (*napomena: u prvom klasteru to može biti teže*).

- Imate pet minuta. Počnite!

7. Prekinite proces posle pet minuta i okupite celu grupu. Zamolite učenike da objasne redosled koraka. Prekinite ih da im postavite pitanja u vezi bilo kojih koraka koji nisu poređani po redu (vidite ključ sa odgovorima). Odgovorite na sva pitanja koja se pojave.

MATERIJAL ZA UČENIKE:

REŠENJA DA SE LJUDI PODSTAKNU DA KORISTE KONDOME

U daljem tekstu se nalaze priče devet parova koji nisu koristili kondom ispravno. Za svaki razmislite šta bi pomoglo toj osobi ili tom paru. Izaberite jedno ili više «rešenja» sa donje liste i zaokružite bojr koji odogovara jednom od dole navedenih rešenja. Na primer, zaokružite «2» da obeležite «Veća ravnopravnost i podeljena moć između momka i devojke.» (Možete zaokružiti i više od jednog broja ako mislite da je paru potrebno više od jednog rešenja.)

- rešenje 1** Informacija o ispravnoj upotrebi kondoma
- rešenje 2** Veća ravnopravnost i podeljena moć između momka i devojke
- rešenje 3** Bolje komunikacijske veštine
- rešenje 4** Informacija o tome gde se mogu nabaviti kondomi
- rešenje 5** Realnija predstava o riziku HIV-a i trudnoće
- rešenje 6** Bezbedno mesto za razgovor o zabrinutosti zbog seksualnog učinka

Par A: Ovo dvoje mladih ima seksualni odnos, koriste kondome. Nakon ejakulacije, momak leži mirno pet minuta. Penis mu postaje mekši i manji, i kada ga malo pomeri, šokiran konstatuje da malo njegove sperme kaplje sa kondoma u otvor vagine njegove devojke.

Paru A treba: **1**   **2**   **3**   **4**   **5**   **6**

Par B: Ovo dvoje mladih je odlučilo da ima seksualni odnos i da koriste kondome. Jedan partner traži lokanu prodavnicu, ali ne nalazi ni

muške ni ženske kondome u prodaji. Drugi misli da kondomi mogu da se nabave u školi, ali medicinska sestra kaže ne. Svako od njih se nada da je druga strana našla kondom. Tog vikenda, počinju da imaju seksualni odnos. Oboje je sramota da kažu šta se dogodilo, pa ignorišu temu i imaju seksualni odnos bez upotrebe kondoma.

Paru B treba: 1 2 3 4 5 6

Par C: Ovo dvoje mladih želi seks. Devojka govori mladiću da je donela kondome, ali on kaže, «Ne, osećaj sa njima je grozan». Ona pokušava da insistira, ali on se naljuti, govori joj da se ponaša kao beba i pita je da li ga ona voli ili ne. Na kraju, ona odustaje od svađe i imaju seksualni odnos bez kondoma.

Paru C treba: 1 2 3 4 5 6

Par D: Ovo dvoje žele seks i dogovorili su se da koriste kondom. Ali kad dođe trenutak da se oni upotrebe, momak počne da se petlja sa pakovanjem kondoma i izgubi erekciju. Ovog puta preskaču odnos. Sledeći put kad su zajedno, on se uplaši da će ponovo izgubiti erekciju. Govori devojci da kondomi kvare atmosferu, pa se slože da imaju seks bez kondoma.

Paru D treba: 1 2 3 4 5 6

Par E: Ovo dvoje je odlučilo da ima seks. Oboje smatra da je dobra ideja da koriste kondome, ali se plaše da će parnter pomisliti da su «prljavi» ako predlože upotrebu kondoma. Na kraju, niko ne zna kako to da pomene, pa imaju seksualan odnos bez kondoma.

Paru E treba: 1 2 3 4 5 6

Par F: Ovaj momak, star 16 godina, član je bande. Želi da napusti bandu, ali to je teško i može

postati i opasno. Međutim, banda bi mu dozvolila da je napusti ako postane otac. Momak objašnjava svojoj devojci koja ima 15 godina, da ako imaju bebu, da bi to moglo da mu spase život i da će on biti dobar otac. Ona je zburnjena, ne zna šta da radi. Želi da završi školu i ne oseća se spremnom da bude majka. Ali isto misli da treba da pomogne dečku. Imaju seksualan odnos bez kondoma.

Paru F treba: 1 2 3 4 5 6

Par G: Ovo dvoje ljudi odluče da imaju seksualan odnos. Momak pita da li treba da koriste zaštitu, ali devojka kaže da je upravo imala menstruaciju i da ne može da zatrudni.

Paru G treba: 1 2 3 4 5 6

Par H: Ovo dvoje ljudi odluče da imaju seksualan odnos. Razgovaraju o tome da li da koriste kondome da se zaštite od HIV-a, ali se slože da bi već znali da su bolesni. Imaju seksualan odnos bez kondoma.

Paru H treba: 1 2 3 4 5 6

Par I: Sedamnaestogodišnjakinja ima seksualan odnos sa muškarcem od 25 godina koji joj daje poklone, a ponekad i novac za pokrivanje troškova. Ponekad koristi kondome, ali ovog puta nije poneo kondom. Ona misli da treba da čekaju i da imaju seksualni odnos drugi put, ali on joj obeća da će biti u redu i bez kondoma. Već je uzela od njega novac ove nedelje, pa misli da ne sme da odbije. Imaju seksualan odnos bez kondoma.

Paru I treba: 1 2 3 4 5 6

**KLJUČ SA REŠENJIMA
ZA NASTAVNIKE****KLJUČ SA REŠENJIMA ZA
«REŠENJA DA SE LJUDI
PODSTAKNU DA KORISTE
KONDOME»**

NAPOMENA ZA NASTAVNIKE: Na listi koja sledi, navedena su glavna «rešenja» za par u svakoj priči. Za bilo koju priču vaši učenici mogu ponuditi dodatna rešenja. Budite fleksibilni u odgovaranju, ali kao minimum, uverite se da rešenja sa donje liste budu uključena u konačne odgovore.

Par A Rešenje 1

(informisanje o pravilnoj upotrebi kondoma)

Par B Rešenje 4

(informacija gde se kupuju kondomi);
takođe:

Rešenje 3

(bolje komunikacijske veštine)

Par C Rešenje 2

(veća ravnopravnost i podela moći između devojke i momka); takođe

Rešenje 3

(bolje komunikacijske veštine)

Par D Rešenje 6

(bezbedno mesto za momka da razgovara o nervozi u vezi seksualnog učnika)

Par E Rešenje 3

(bolje komunikacijske veštine), takođe

Rešenje 5

(realnije ideja o riziku HIV-a i trudnoće)

Par F Rešenje 2

(veća ravnopravnost i podela moći između devojke i momka)

Par G Rešenje 5

(realnije ideja o riziku trudnoće)

Par H Rešenje 5

(realnije ideja o riziku HIV-a)

Par I Rešenje 2

(veća ravnopravnost i podela moći između devojke i momka)

INFORMACIJE I KLJUČ SA REŠENJIMA ZA NASTAVNIKA

PRAVILNI KORACI ZA UPOTREBU KONDOMA

NAPOMENA ZA NASTAVNIKE: pripremite 16 kartica za učenje. Na svaku karticu napišite jedan korak sa donje liste. Nemojte pisati «broj koraka» (Brojevi su dole napisani kao vaš ključ sa rešenjima).

Imajte na umu da je redosled koraka 1-5 fleksibilan

(DOSTA PRE VREMENA)

1. Razgovarajte o bezbednom seksu sa svojim partnerom.
2. Kupite kondome (i lubrikante, ako želite) ili nađite kliniku ili drugi centar u zajednici koji ih daje besplatno.
3. Kondome čuvajte na suvom, hladnom mestu (ne u novčaniku).
4. Proverite datum isteka roka upotrebe na kondomu, uverite se da taj datum nije prošao.
5. Vežbajte stavljanje kondoma, da bi vam kasnija upotreba bila ugodna.

(NEPOSREDNO PRE SEKSA)

6. Angažujte se u predigri. Predigra, uključujući i dodirivanje klitorisa, mogu da pomognu da se navlaži vagina.
7. Otvorite kondno nežno, pazeći da ga ne pocepate (nemojte zubima!)
8. Kada je penis u erekciji... pritisnite vrh kondoma i stavite kondom na glavu penisa.
9. Držite vrh kondoma i odrolajte ga do penis ne bude u potpunosti pokriven.

10. Ako se čini da je vagina i dalje suva, angažujte se oko dodatne predigre ili navlažite spolnu stranu kondoma lubrikantom na bazi vode ili pljuvačkom. Nemojte nikad koristiti vazelin ili druge proizvode na bazi ulja, pošto mogu da oslabe ili pocepaju kondom.

(U TOKU SEKSA)

11. Ako kondom pukne, muškarac odmah treba da izvadi. (Možete podsetiti učenike o koncepciji u slučaju nužde ako je već došlo do ejakulacije).
12. Posle ejakulacije, penis je i dalje u erekciji...
13. Uхватite otvoren kraj kondoma, na osnovi penisa.

(NEPOSREDNO POSLE SEKSA)

14. Držeći kondom na osnovi penisa, nežno izvucite penis.
15. Pažljivo uklonite kondom, ne prosipajući sperm tako što ćete držati ivicu kondoma.
16. Zavežite kondom ili ga uvijte u toalet papir i odstranite na propisan način.

AKTIVNOST 48

KAKO POČETI RAZGOVOR O SEKSU I BEZBEDNOSTI

TRAJANJE: koraci 1-3: 40 minuta, koraci 4-10 : 40 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla;

PRIPREMITI: Pregledajte i izmenite scenarija po potrebi (na primer, par treba da bude veren). Planirajte vreme pažljivo i neka igra po ulogama bude kratka

PREGLED: Učenici vežbaju kako da otpočnu konverzacije o važnoj seksualnoj bezbednosti i temama zdravlja koje se često ignorišu (napomena: ova aktivnost se donekle poklapa sa aktivnošću 38, edukatori će možda želeti da sprovedu jednu od ove dve aktivnosti za prenošenje ovih važnih veština).

CILJEVI: Da se omogući učenicima da razmilse o praski otpočinjanja i vođenja razgovora na teme vezane za seks i bezbednost, jačanje veština kritičkog razmišljanja.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost pomoću sledećih pitanja:

- Danas ćemo vežbati vođenje razgovora o seksualnoj bezbednosti. Za potrebe ove vežbe fokusiraćemo se na razgovore o heteroseksualnim interakcijama.
- Koliko je lako da se govori o stvarima vezanim za seks? Zašto? Šta bi moglo da ih olakša?

2. Zamolite učenike da formiraju parove (prednost treba dati muško-ženskim parovima). Napišite sledeće teme na tabli:

Imati ili nemati seksualni odnos

Ranije seksualno iskustvo

Seksualno prenosive bolesti, HIV i AIDS

Ranija konzumiranje droge

Korišćenje kondoma

3. Objasnite:

- U parovima ćete vežbati kako da otpočnete razgovor o teškim, ali i važnim temama. Za svaku od tema na tabli, razgovarajte kako da se počne razgovor sa potencijalnim seksualnim partnerom. Zapišite najmanje jedan određen način da se otpočne razgovor.
- Odlučite takođe kada prvi razgovor treba da se dogodi – kada se nađete? Posle prvog poljupca? Kada ste već u seksualnoj situaciji? Imajte na umu da ljudi nemaju potrebu da pričaju o svemu odjednom.

4. Za svaku temu, zatražite od jedne grupe da podeli svoje ideje, napišite njihove odgovore na tabli. Pitajte:

- Da li neko hoće da podeli drugačiji predlog? (Dodajte ga na listu.)
- Koje ideje po vašem mišljenju mogu da funkcionišu i zašto? Da li ima nekih predloga za koje smatrate da ne bi bili dobar predlog? Zašto?
- Kada u vezi treba da se dogodi ta prva konverzacija? Zašto?

5. Nakon pregleda svih pet tema, pitajte:

- Šta bi olakšalo vođenje ovakvih vrsta razgovora?
- Sada ćemo vežbati razmišljanje kako da ove razgovore prenesemo u stvaran život.

6. Objasnite:

- Prva osoba će početi konverzaciju. Druga osoba

pak razgovor treba da učini teškim. Druga osoba se može pokazati kao čudna, može da se ne složi, ili može pokušati da izbegne razgovor.

- Posao prve osobe je da pokuša da unapređuje konverzaciju, bar malo.

7. Zamolite dva dobrovoljca da odglume razgovor na prvu temu (da li da imaju seks). Objasnite:

- Smislite imena za vaše likove, trudite se da budete realni.
- Evo vašeg scenarija (Ubacite nova imena kad budete čitali sledeći scenario):
- «Ali i Lia su se već viđali neko vreme, a sad su počeli da osećaju i fizičku privlačnost. Nisu imali seksualni odnos. Niko od njih nije siguran kakvo je bilo prethodno ponašanje u oblasti seksa i konzumiranja droga na drugoj strani. Ali misli da bi mogli da se seksualno više angažuju, ali je veoma zabrinut zbog HIV-a. Sada su u šetnji.»
- Svi ostali treba da vode beleške o tome kako dva dobrovoljca komuniciraju.

8. Moderirajte kratak razgovor, polazeći od narednih pitanja:

- Šta je dobro funkcionisalo? Šta je moglo drugačije da se savlada?
- Da li je razgovor bio realan?
- Da li imate savet za Ali ili Liu?

9. Ponovite korake 6-8 onoliko puta koliko sledeći scenario to vremenski dozvoljava:

- Anjali počinje razgovor sa Moom da li da imaju seksualni odnos ili ne. Ne slažu se šta treba da rade
- Karlo počinje razgovor sa Mar o njenom ranijem seksualnom iskustvu i konzumiranju droga.
- Henri i Mia su razgovarali i misle da žele seks. Henri počinje razgovor sa Miom o upotrebi kondoma (Dajte Henriju uputstvo da ne čuju

drugi da ne želi seks bez kondoma, a Mii dajte instrukciju da ne čuju drugi, da ona misli da nije neophodno da koristi kondome.

10. Rezimirajte pomoću sledećih pitanja, ispišite ključne odgovore na tabli:

- Pre nego što budete vodili ovakav razgovor, šta morate da razmislite o sebi? (*testirajte: kako se osećate, šta želite, šta želite da kažete*)
- Navedite neke savete za uspešnu komunikaciju?
- Navedite neke savete da se uz poštovanje kaže «ne»?
- Koja prava ima svaka osoba? (*testirajte: pravo da izrazi svoje mišljenje, pravo da kaže ne, pravo da zaštiti sopstveno zdravlje*)
- Čija je odgovornost da počne da vodi ovakve razgovore u vezi? Zašto?

AKTIVNOST 49

AIDS: UČENJE OD DRUGIH

TRAJANJE: korak 1: 10 minuta (prethodnog dana), koraci 2-4 : 40 minuta (fleksibilno)

MATERIJAL: kreda i tabla; materijali za učenike (ako nema govornika)

PRIPREMITI: Pozovite jednog ili dva gosta koji su HIV-pozitivni (idealno jednog muškarca i jednu ženu). Ako to nije moguće, pozovite člana grupe koja radi an HIV-u ili AIDS-u, ili nekoga ko se brine o ljudima sa HIV-om. Zamolite govornika da ispriča svoju ličnu priču. Informišite govornika o uzrastu učenika i ranijim znanjima o AIDS-u i vremenu izdvojenom za prezentaciju/pitanja. Razmotrite da zamolite govornika da razgovara o sledećem:

Saznanje o sopstvenom HIV-statusu

Okrivljanje sopstvenog HIV-statusa

Stigmatizacija / diskriminacija

Dobijanje podrške

Zdravstvena zaštita i tretman

Svakodnevni život

Kako se život sa HIV-om razlikuje za muškarca i za ženu

Korak 1 sprovedite pre posete govornika.

PREGLED: Učenici slušaju priču od nekoga ko je HIV-pozitivan.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da razumeju i razviju poređenje za ljude koji žive sa HIV-om i AIDS-om.

UPUTSTVO:

Pre posete govornika

1. Informišite učenike da će na narednom času jedan ili više gostiju –govornika podeliti svoja lična iskustva sa HIV-om. Pitajte ih: « O čemu

biste voleli da čujete?» «Koje strahove imate?» Odgovorite na bilo koji strah, ako treba pregledajte informacije o HIV-u. Podsetite učenike na osnovna pravila ako ih imate, ako ih nemate, zatražite od njih da urade oluju ideja za neka pravila za primereno ponašanje prema gostu-govorniku.

Alternativna aktivnost: ako nije moguće da pozovete gosta-govornika u vašu zjaednicu, možete koristiti materijal «Istinite priče» . Zamolite učenike da daju lokalna imena ljudima u priči i da naglas pročitaju priče. Omogućite im da postavljaju pitanja, pa pređite na korake 3 i 4.

U trenutku posete govornika

2. Dajte kratak uvod i zahtvalite se gostu-govorniku. Napomenite koliko dugo će gost govoriti.

Izdvojte vreme za učenike da postavljaju pitanja.

3. Potom se zahvalite govorniku i recite mu doviđenja.

Čim govornik ode

4. Moderirajte diskusiju pomoću sledećih pitanja:

- Koja osećanja ili impresije ste imali u toku prezentacije(a)?
- Koji deovi prezentacija(e) su bili najznačajniji ili najviše iznenađujući za vas?
- Šta ste saznali o tome kako je imati HIV?
- O kojim osećanjima je govornik govorio da ih ima?
- Sa kakvim mitovima/stereotipima se sretao?
- Da li imate dodatnih pitanja?
- Koja je najvažnija stvar koju ste danas čuli ili doživeli? Na koji način će ono što učite da vas promeni? (*testirajte: osećaću se i ponašati drugačije prema ljudima koji žive sa HIV-om i AIDS-om. Biću pažljivija kad je u pitanju sprečavanje prenošenja HIV-a*).

MATERIJAL ZA UČENIKE:**ISTINITE PRIČE (UPOTREBITI AKO NEMA GOVORNIKA)****MEVENCINA PRIČA:**

Ja sam Zambijka, imam 22 godine i imam HIV, virus koji izaziva AIDS. Kao dete, oba roditelja sam izgubila od AIDS-a i vaspitavala me je uglavnom starija sestra. Kad sam napunila 19 godina, zatrudnela sam i počela sam da primam prenatalnu negu u lokalnom zdravstvenom centru, gde su me testirali na HIV. Kada su mi rekli da je test pozitivan, nisam mogla da verujem. Osećala sam se zdravo i izgledala sam zdravo. Nije delovalo stvarno. Nisam želela da umrem. Kada sam rekla svom momku, on se samo nasmejao. Rekao je, «Ma daj, ti uopšte ne izgledaš bolesno. Samo pokušavaju da te uplaše.» Ali potom je i on otišao na test i saznao da je i on zaražen. Srećom, moja sestra je puna ljubavi prema meni. Pomaže mi da platim lekove i podržava me na mnogo drugih načina. Ja sam odlučila da neću dozvoliti HIV-u da bude poptupna prepreka u mom životu. Ako ja odlučim, mogu da se borim. Sreća je što sam se testirala, zato što sam mogla da počnem antiretroviralnu terapiju koja me održava u dobrom zdravlju i koja je zaštitila moje dete da se ne rodi sa AIDS virusom. Najteži deo je kada me drugi ljudi tretiraju loše zbog mog stanja. Ne znam koliko dugo ću ostati zdrava, ali život živim punim plućima. Dobra sam majka. Imam i posao: učim mladde ljude kako da zaštite sebe i svoje partnere da ne dobiju tu bolest.

BRETOVA PRIČA:

Sa 18 godina bio sam pametnica sa pank-frizuram, preko dana na fakultetu, a noću u klubovima Smart Bar i Metro. Samo dve godine kasnije, stajao sam između vrata koja su se ljuljala na govornici kada sam saznao da imam virus koji izaziva AIDS. Bio sam u šoku. Ono što mi je nedostajalo u zdravlju, nadoknađivao sam mladošću. Bio sam hrabar i idealista. Verovao sam da ako mi – pacijenti, doktori, naučnici i istraživači – zaista i nameravamo, da ćemo naći lek za AIDS. Znam da zvuči idealistički, ali trebala nam inspiracija u tom trenutku. Idealizam me je terao da idem napred i kad je bilo malo nade. Uvek sam želeo da pišem. Posle dijagnoze, tačno sam znao o čemu ću pisati i uronio sam u temu. Navukao sam dovoljno novca da pokrenem časopis pod nazivom *Plus Voice*. Moja vizija bio je *lifestyle* magazin za ljude sa virusom, prvi te vrste. Ponekad se osećam iscrpljeno, ali pisanje i moji prijatelji me guraju napred. Ja sam HIV-pozitivan sve vreme od kako sam odrastao. Naravno, još nemamo lek za AIDS. Ali 2008. dobili smo odličan lek da se virus drži pod kontrolom. Svake godine je sve bolje. Ali ovaj novi lek nije igračka. Surov je prema vašem telu i sigurno ti ne daje dozvolu da budeš nezdrav na bilo kom drugom planu. Ostani vezan. Nemoj da pušiš. Umereno pij. Potraži psihološku podršku kad ti treba. Vežbaj. Uvek, uvek koristi kondom. I budi rigorozno iskren sa sobom o svakom aspektu svog života. (prilagođeno uz dozvolu sa *Test Positive Aware Network* <www.tpan.com>.)

AKTIVNOST 50

ŠTA IMAŠ DA KAŽEŠ? ŠTA BI VOLEO DA ZNAŠ?

TRAJANJE: korak 1-4: 45 minuta, koraci 5-6 : 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla;

PRIPREMITI: Razmislite o «otvorenim pitanjima» (ne da/ne pitanjima) kada budete testirali za dolaženje do dubljih odgovora u koraku 1. Ako je moguće, dobijte informacije o rasprostranjenosti HIV-a u vašem okruženju. Ova aktivnost može da pokrene jaka osećanja među nekim učenicima, imajte na umu kako možete da podržite učenike na adekvatan način. Poštujte svačiju privatnost. i nemojte ni od koga tražiti da svoju priču pročita nalgas.

PREGLED: Učenici razgovaraju o pitanju sa koliko odgovorivosti ljudi moraju da otkriju svoj HIV-status seksualnom partneru. Ispituju kompleks ravnoteže između prava na privatnost i prava da se zaštite od štete. Istražuju svoja osećanja o ovoj dilemi kroz kreativno pisanje. (Napomena: pre aktivnosti, učenici treba da su naučili osnovne informacije u ljudskim pravima, informisanom pristanku, HIV-u i AIDS-u.)

CILJEVI: Da se omogući učenicima da kritički razmišljaju o tome koliko odgovorivosti ili obaveze ljudi imaju da otkriju svoj HIV-status seksualnom partneru.

UPUTSTVO:

1. Napravite uvod u aktivnost na osnovu sledećih pitanja (*Zabeležite odgovore učenika na tabli*)

- Danas ćemo razgovarati o osetljivom i komplikovanom pitanju: da li su ljudi dužni da otkriju svoj HIV-status seksualnom partneru.

- Da li mislite da ljudi koji znaju da su HIV-pozitivni to uvek i prenesu svom seksualnom partneru?
- Navedite neke razloge zašto neko ne želi da kaže svom partneru o svom statusu? (*testirajte: da zaštititi svoju privatnost, strah ili stigma, napuštanje i diskriminacija*)
- Navedite neke razloge zašto neki ljudi i ne odu na testiranje na HIV? (*testirajte: strah od pozitivnog rezultata (HIV), sramota zbog odlaganja na testiranje, nepostojanje svesti o nezavisnim ustanovama za testiranje, zdrav osećaj i izgled i neverica da su zaraženi; nema mogućnosti da uradi test, zbog konflikta sa školom ili poslodavcem, ne veruje da će rezultati ostati privatni/tajni*)
- Navedite razloge zašto ljudi treba da se testiraju na HIV? (*testirajte, ako je test negativan, olakšanje. Ako je test pozitivan, mogu početi sa tretmanom; čuvanje partnera od buduće infekcije; informisanje sadašnjih i bivših partnera, da bi oni mogli da odu na testiranje*).

2. Zamolite učenike da izvade svoje sveske. Objasnite:

- Imali smo priliku da razmislimo o nekim od razloga zašto neki ljudi biraju da se ne testiraju ili da ne kažu partnerima za svoj HIV-status. Vaš zadatak je da napišete kratku priču koja će detaljnije ući u ovu temu. Vaša priča ne treba da bude duža od tri strane.
- O čemu treba da se radi u vašoj priči? Vaša priča može biti o nekome ko bira da ne bude testiran. Ili može biti o osobi koja je dobila HIV od partnera koji nije otkrio/la da je HIV-pozitivan. Ili može biti o nekome ko zna da je zaražen(a) HIV-om i to govori svom partneru.
- Koje teme i osećanja vaša priča treba da istraži? Vaša priča treba da sadrži određenu tenziju. Pokažite kako je vaš lik doneo odluku, kako se osećao/-la zbog nje i šta se dogodilo (na koji način je odluka uticala na život samog lika i na

živote drugih ljudi). Razmislite kako se lik oseća (uplašeno? podržano? usamljeno? olakšanje? kajanje? ljubav? poštovanje? ogorčeno?).

- Da li priča treba da prikazuje činjenice ili fikciju? Priča može biti u potpunosti izmišljena ili je možete zasnovati na sopstvenom iskustvu ili situaciji nekoga kog poznajete. Ali važno je da ne koristite ničije pravo ime. Konačno: Ove priče ne treba da budu dugačke, one moraju da budu ozbiljne. Ovo je zadatak za razmišljanje, nije duhovit. Priču možete završiti i van časa, ako vreme na času ne bude dovoljno.
- 3.** Zamolite učenike da počnu da razmišljaju i da napišu svoje priče. Ako planirate da zamolite učenike da pročitaju svoje priče, pomenite to pre nego što počnu da ih pišu. Recite im da mogu da vam se obrate ako imaju problem sa izmišljanjem priče (*vi možete predložiti: momak se boji da se testira, zato što su mu oba roditelja umrla od AIDS-a, devojka se boji da kaže roditeljima da je HIV-pozitivna zbog silovanja, njen dečko misli da je bila devica pre nego što ga je upoznala*).
- 4.** Sakupite priče, ili zamolite učenike da završe priče za domaći zadatak. Pre drugog časa (kada će učenici čitati svoje radove naglas), vi pročitajte svaku priču da biste proverili da je primerena i anonimna.
- 5.** Pozovite učenike da pročitaju svoje priče (ne moraju svi da čitaju).
- 6.** Završite razgovorom o sledećim pitanjima:
- Da li neko sada drugačije gleda na tu dilemu usled slušanja priče druga iz razreda ili pisanja sopstvene? Na koje sve načine mislite da vam se pomeraju stavovi ili osećanja? (*testirajte: Da li sada mislite da je testiranje na HIV teže ili lakše nego što ste mislili da jeste? Da li je iznošenje partneru manje ili više važno u odnosu na to što ste ranije mislili? Da li sada mislite da*
- *ćete možda drugačije reagovati na romantičnog ili seksualnog partnera koji vam kaže da je HIV-pozitivan/-na?)*
  - Da li je pitanje otkrivanja nečijeg HIV-statusa uvek jasna stvar?
  - Kako da se uverimo da smo gotovo jednako iskreni prema partneru kao i prema samima sebi, da bismo obezbedili sopstveno i njegovo/njeno dobro zdravlje?
  - Da li opciono, anonimno testiranje i savetovanje treba da se nudi ili promoviše aktivnije, uvek kada ljudi odu na neku kliniku? Da li pružaoci zdravstvenih usluga treba da testiraju na HIV samo ako neko izričito zahteva taj test?
  - Da li neko ima neki završni komentar? (*Pokušajte da zatvorite ovu sesiju komentarom o pandemiji AIDS-a koja od nas svih zahteva da budemo iskreni, empatični, samodisciplinovan, hrabri i optimistični.*)

AKTIVNOST 51

KONTRACENCIJSKE IGRE ZNANJA

TRAJANJE: 45 minuta

MATERIJAL: kreda i tabla; kopije ukrštenice i materijal «Liste kontracepcijskih metoda»; listovi papira sa nazivima kontracepcijskih sredstava, kesa, četiri kopije liste sa podacima o metodama kontracepcije iz SMERNICA (prateća knjiga uz ovo izdanje) ili drugi pouzdan tekst; ako je moguće, sat (da se mere intervali po 30 sekundi); mala nagrada za pobjednički tim.

PRIPREMITI: Kopiju ukrštenice (sa odgovorima ili bez). Pregledajte listu kontracepcijskih metoda, obrišite one koje nećete obrađivati. Pre ovog časa neka vaši učenici nauče nešto o metodama sa vaše liste. Napišite naziv svake metode, na vašu listu na odvojenom listu papira. Savijte listu na pola i stavite ih u kesu. Pročitajte napomenu u koraju 3 i planirajte shodno tome. Pregledajte i sami informacije o kontracepciji.

PREGLED: Učenici pregledaju informacije o metodama kontracepcije pomoću ukrštenice ili igre. Oni razgovaraju o zajedničkoj mogućnosti kontracepcije. (Napomena: ova aktivnost može poslužiti kao uvod ili kao rezime metoda za kontracepciju.)

CILJEVI: Da se sagleda i proširi znanje učenika o metodama kontracepcije; da se osnaže veštine pisanja.

UPUTSTVO:

Domaći zadatak (zadaje se pre ove aktivnosti):

Popunite ukrštenicu «Metode kontracepcije» (podelite praznu ukrštenicu svakom učeniku.

Sljedećeg dana nastavite sa korakom 1.

1. Pregledajte odgovore u ukrštenici kao grupa. Odgovorite na moguća pitanja.

2. Objasnite učenicima da će igrati igru pod nazivom «Pet pitanja», u kojoj će se testirati njihovo znanje o različitim metodama kontracepcije. Formirajte tri tima i objasnite:

- U ovoj kesi su listovi papira, na svakom papiru je naziv nekog sredstva za kontracepciju. Tim 1 će početi tako što će otvoriti ovaj papir.
- Timovi 2 i 3 će pokušati da pogode koji metod kontracepcije se nalazi na papiru koji drži tim 1. Da bi saznali, smeju da pitaju pitanja na koja se daju samo odgovori sa «da» ili «ne» (*Objasnite da svako razume šta su «da» i «ne» pitanja*). Prvo će tim 2 da postavi pitanje timu 1.

3. Objasnite pravila. (*Napomena: ako vaši učenici imaju prethodna znanja o metodama kontracepcije, oni mogu da koriste indikatore «da» ili «ne» da bi došli do tačnog odgovora (metoda). Ako nemaju ni najosnovnije znanje o kontracepciji, svakom timu će biti potreban sopstveni list sa podacima da bi na efektivan način koristili indikatore:*

- Da biste obezbedili da se na pitanja odgovara tačno, tim koji odgovara na pitanja može da se pozove na listu sa podacima o metodama kontracepcije (*pokažite listu sa podacima*). Zapamtite, imate samo 30 sekundi da odgovorite sa «da» ili «ne». Možete tiho da razgovarate o odgovoru u grupi pre nego što odgovorite. Morate mi pokazati šta je na vašem listu, da bih mogla da ispravim eventualnu netačnu informaciju. Ako date pogrešnu informaciju o nekoj metodi, vaš tim će izgubiti pola poena. Zapamtite, možete odgovarati samo sa «da» ili «ne». Konačno, imenujte nekoga iz vašeg tima da vodi evidenciju o tome na koliko pitanja ste odgovorili i da najavi kad je odgovoreno na pet pitanja, a da nije otkrivena tačna metoda.
- Kada čujete odgovor tima 1 na prvo pitanje tima

2, tim 2 će možda pokušati da pogodi naziv kontracepcijskog metoda. Ako tim 2 pogreši (ili ne ponudi odgovor), tim 3 može postaviti pitanje. Timovi 2 i 3 će naizmenično postavljati pitanja dok jedan tim ne da tačan odgovor (dobije poen), ili dok se ne postavi pet pitanja.

- Ako ni nakon pet pitanja ni jedan tim ne može da da tačan odgovor, tim 1 objavljuje tačan odgovor, objašnjava važne informacije vezane za metodu i osvaja poen.

4. Objasnite kako će se nastaviti igra.

- Kao sledeći, tim 2 uzima komad papira, a timovi 1 i 3 postavljaju pitanje. Tako u krug dok ima vremena ili dok se ne sklone svi papiri.
- Da li su svi razumeli pravila? (Demonstrirajte jedan komad papira (metodu), ako je neophdono.)

5. Imenujte evidentičara vremena da meri 30 sekundi koliko je dopušteno da se odgovori na svako pitanje. Imenujte drugog učenika da prati rezultat i beleži poene na tabli.

6. Zamolite tim 1 da izabere papir i dajte timu Listu sa podacima o kontracepciji. Uverite se da proverite svaki papir kada se otvara. Zadržite listu sa metodama kontracepcije kod sebe radi brzog pregleda, da biste mogli da ispravite eventualne pogrešne informacije.

7. Kada se da tačan odgovor ili kada se odgovori na pet pitanja, stanite. Dodelite poen timu koji dobije i zamolite tim 2 da izabere papir. Zamolite timove da nastave redom na taj način u trajanju od oko 20 minuta, do oko deset minuta pre kraja časa.

8. Proglasite pobjednički tim i dajte mu nagradu ako je imate.

9. Izdvojte pet do deset minuta za diskusiju:

- Šta ste naučili o kontracepcijskim metodama danas što niste znali, a što vam je bilo zanimljivo?

- *(Pitanje koje sledi može da se sada za domaći zadatak, vidi dole)* Da li svi moraju da znaju o kontracepciji? Čija je odgovornost da se zaštiti od neželjenih trudnoća?

Domaći zadatak: Napišite pasus kao odgovor na ova pitanja: Da li svi treba da budu obavešteni o kontracepciji? Čija je odgovornost da se zaštiti od neželjenih trudnoća? Možete direktno izraziti svoje mišljenje ili odgovoriti u vidu priče.

MATERIJAL ZA NASTAVNIKE**LISTA KONTRACENCIJSKIH
METODA KOJE SE KORISTE
ŠIROM SVETA**

**Privremena sredstva koja kontroliše korisnik
(sprečavaju da spermatozoidi dođu do jajne
ćelije)**

- muški kondom
- ženski kondom
- dijafragma
- cervikalni poklopac
- spermicidi

**Metode koje funkcionišu u sistemu tela
kratkotrajno dejstvo, kontroliše ih korisnik**

- oralna kontracepcija (pilule)
- kontracepcija u hitnom slučaju

dugoročno

- sredstva u vidu injekcija (Depo-provera)
- hormonalni vaginalni prsten
- hormonalni flaster
- hormonalni implantat
- intrauterinalni uređaj (IUD)

**Prirodne metode (koje zahtevaju specifična
ponašanja i poznavanje sopstvenog tela)**

- metoda laktacione amenoreje (LAM)
- prekinut snošaj
- metoda cervikalnog sekreta kao svesti o plodnim danima
- merenje temperature kao svest o plodnim danima
- kalendar – standardni dani, faze ciklusa kao svest o plodnim danima (naziva se i ritmičnom metodom)

apstinencija

«outercouse» (seksualna igra bez odnosa)

Trajne hirurške metode

vezivanje jajovoda (ili drugi vidovi ženske sterilizacije)

vazektomija

AKTIVNOST 52

BUDI TI NA NJENOM MESTU – ODLUKA O PREKIDU TRUDNOĆE

TRAJANJE: 60 minuta (može se podeliti na dve sesije)

MATERIJAL: kreda i tabla; jedna studija slučaja iz materijala «Slučajevi abortusa» za svaku grupu (ili kopija svih slučajeva i dodeljivanje slučaja svakoj grupi); izdanje SMERNICE *It's All One Curriculum* (<www.itsallone.org>) ili kopija odeljka o neželjenim trudnoćama i abortusu u Jedinici 7 tog izdanja

PRIPREMITI: Pregledajte gornji material i celu listu razloga zašto se žene opredeljuju za abortus. Analizirajte je i po potrebi izmenite, da bi se studije slučajeva prilagodile vašem kulturološkom okruženju. Obezbedite da slučajevi odražavaju različite razloge za odluku o abortusu. Upoznajte se sa lokalnim zakonima o abortusu (naročito kad su mladi u pitanju) i podrške deci.

PREGLED: Učenici čitaju studije slučajeva i razgovaraju o razlozima zašto se žena opredeljuje za abortus.

CILJEVI: Da se omogući učenicima da razgovaraju o tri razloga zbog kojih se devojke i žene odlučuju za abortus, da se osnaže veštine analitičkog razmišljanja i vođenja dijaloga.

UPUTSTVO:

1. Počnite aktivnost sledećim pitanjima:

- Danas ćemo razgovarati o komplikovanim odlukama koje donosimo u životu. Setite se perioda kada ste – ili neko drugi ko vam je blizak – morali da donesete tešku odluku sa kojom se drugi možda nisu slagali (*Izdvojte nekoliko trenutaka*).

- Kako ste se osećali? Da li ste vi (ili osoba na koju mislite) imali podršku?
- Ako niste, kako je to uticalo na odluku i kako ste se osećali?
- Za milione žena i devojaka, situacija neželjene trudnoće postaje trenutak odluke. Za neke od njih, odluka je jasna, dok je za druge kompleksnija.
- Danas ćemo razgovarati o odluci da se abortira. Nećemo razgovarati o tome da li abortus ispravan ili pogrešan. Umesto toga, razmotrićemo šta se sve uzima u obzir pri donošenju odluke, da bismo razumeli nekoga ko se odlučio na abortus.
- Koji izbor devojka ili žena ima kada zatrudni? (*testirajte: da dobije bebu i odgaja dete; da da dete na usvajanje, ili da prekine trudnoću*)

2. Podelite učenike na male grupe od četvoro ili petoro. Dajte svakoj grupi po jednu studiju slučaja i zamolite ih da je porčitaju, da popune ime osobe koja priča priču i da razgovaraju o sledećim pitanjima (*napišite ih na tabli*):

- Zašto je ta devojka abortirala?
- Koju ulogu su drugi imali u njenom odlučivanju?

(Dok oni rade, napišite na tabli «*Razlozi za devojke i žene da se odluče na abortus*»)

3. Ponovo se svi okupite. Zamolite prvu grupu da pročita svoju studiju slučaja i dajte joj pet do sedam minuta da razgovara o sledećim pitanjima:

- Zašto se ta devojka odlučila za abortus?
- Da li se svi slažu da su to bili njeni razlozi? Da li je bilo još razloga? (*Pomoću pitanja, testirajte druge razloge koji su relevantni u ovom slučaju.*)
- Koju ulogu su drugi ljudi (partner, porodica, prijatelji ili drugi) imali u njenom odlučivanju, direktno ili kako je ona mislila?
- Da li još neko želi da da komentar?

4. Ponovite ovu proceduru za svaki slučaj. Izdvojte sedam minuta po svakom slučaju.

5. Izdvojte 10-15 minuta za analizu ovih pitanja:

- Po vašem mišljenju, da li su to razlozi (sa table) zbog kojih mlade žene abortiraju? Koje još razloge možete zamisliti? (Dodajte ih na listu na tabli.)
- U celom svetu, većina žena koje imaju abortus su udate. Da li vam pada na pamet neka situacija u kojoj bi udata žena mogla da izabere abortus?
- U nekim zemljama se abortusi vrše u širokom rasponu okolnosti, dok je u drugim zemljama abortus pravno ograničen (ili je dozvoljen samo u nekim okolnostima).
- Zašto žene i devojke odlaze na abortus, čak i kad je procedura nelegalna, a može biti i nebezbedna?

Domaći zadatak: Izaberite jedan od donjih citata.

Kada sudite drugima, ne definišete njih, već sebe same.

Vejn Dajer

Nikad ne možemo suditi o životima drugih, jer svako zna samo svoj bol i odricanja. Jedno je osećaj da smo na pravom putu, a drugo je misliti da je vaš put jedini.

Paulo Koeljo

Seti se da sam čovek. Pre nego što me osudiš ili odlučiš kako ćeš postupiti sa mnom, probaj da koračaš mojim stopama. Ako to učiniš, mislim da ćeš sa više razumevanja videti da se možemo naći na sredini i ostatak puta preći zajedno.

Erik Harvej i Stiv Ventura

Treba da volim da udovoljim svima, ako ikako mogu; ali u pokušaju da svima udovoljim, vero-

vatno nikom neću uspeti da udovoljim. Zato sam došao do zaključka da je najbolji put da se zadovolji sopstvena saveset i da se svetu prepusti da donese sopstveni sud, pozitivan ili neki drugi.

Mohandas K. Gandi

Kao sledeće, prepisi citat i odgovori na sledeća pitanja:

- Kako se osećaš kad pročitaš ovaj citat?
- Da li se slažeš ili ne slažeš sa autorom?
- Kako je značenje ovog citata povezano sa situacijom devojke koja se opredeljuje da prekine neželjenu trudnoću?

MATERIJAL ZA UČENIKE

SLUČAJEVI ABORTUSA

MATERIJAL ZA GRUPU 1

Zovem se _____. Moj dečko Nikola i ja imamo 22 godine i viđamo se dve godine. Koristim kontracepcijske pilule, iako sam prošlog meseca nekoliko puta zaboravila da uzmem pilulu. Onda sam saznala da sam zatrudnela. Tek sam počela da radim na novom radnom mestu koje volim, ali još plata nije dobra. Zaista volim svoj život ovakav kakav je i ne želim bebu. Otišla sam na kliniku za planiranje porodice, sestra koja tamo radi mi je savetovala i prosto me je molila da se udam i rodim bebu. Nikola se slaže sa medicinskom sestrom, jer pretpostavlja da ću u nekom trenutku želeti da budem majka, pa zašto ne sad? Uznemirena sam jer imam osećaj kao da sam pod pritiskom da rodim dete koje ne želim. Odlučila sam da odem na mesto za koje sam čula da tamo radi doktor koji vrši abortuse i ne postavlja puno pitanja.

MATERIJAL ZA GRUPU 2

Zovem se _____. Imam 20 godina i prva sam osoba u svom selu koja je uopšte primljena na univerzitet u glavnom gradu. Moja porodica, prijatelji i susedi polažu velike nade da će moj uspeh biti početak velikih promena u zajednici. Nedugo posle početka semestra, počela sam da se viđam sa jednim studentom i posle nekoliko meseci smo počeli da imamo seksualne odnose. Uglavnom smo koristili kondome, ali ponekad se dogodilo i da ih ne koristimo. Kada sam otkrila da sam trudna, obratila sam se svom dečku da razgovaramo o tome šta da radimo, ali on se odjednom udaljio i postao

je nedostupan. Čula sam od zajedničkog prijatelja da je mislio da želim da ga uvučem u brak. Ja čak i ne želim da se venčam, ali ne želim ni da budem samohrana majka u mojim godinama. Želim da imam priliku da završim svoje studije i ostvarim svoje snove. Volela bih da sam mogla da se obratim porodici za pomoć, ali sam se bojala da bi bili razočarani, pa nisam htela da ih izneverim. Tako sam odlučila da nikom ne kažem i da od svog novca za troškove života platim abortus.

MATERIJAL ZA GRUPU 3

Zovem se _____. Ja sam momak i imam 17 godina. Kada sam čuo da mi je devojka trudna, pomislio sam, «Šta? Vau! O, ne!» Osećanja su mi bila pomešana – nešto između šoka, straha, zabrinutosti i čuđenja. Mali deo mene je čak bio i pomalo ponosan, zbog okolnosti što sam plodan. Na kraju krajeva, morao sam da se suočim sa pitanjem, «Šta sad – roditeljstvo, usvajanje, abortus?». Moja devojka i ja idemo u školu, znamo da smo premladi da bi bili roditelji. Odlučili smo da je abortus za nas najbolja odluka. Jedan drug nam je preporučio kliniku i zajedno smo otišli tamo. Zaposlena u bolnici je objasnila šta će tačno da se dogodi. Pre nego što smo otišli, ispričala nam je i o kontracepciji i dala nam kutiju kondoma. Morao sam da se suočim sa gomilom sopstvenih emocija, ali sam ponosan što sam pomogao svojoj devojci da prođe kroz ovu tešku odluku.

MATERIJAL ZA GRUPU 4

Zovem se _____. Imam 15 godina i živim sa velikom proširenom porodicom. Svake godine u posetu nam dolaze tetka, teća i njihov sin, moj rođak koji sad ima 18 godina. Jednog dana ove godine, kada su svi ostali

7

SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

izašli iz kuće, pitao me je da li sme da me dira, i tražio je i da ja njega diram. Osećaj je bio čudan i nije mi se dopao, ali on je bio moj stariji rođak i nisam htela da ga nerviram. Kad je počeo da me skida i popeo se na mene, uplašila sam se i pokušala da ga odgurnem, ali on je bio isuviše jak i silovao me je. Kada sam saznala da sam trudna, bila sam veoma uplašena. Htela sam da zamolim majku za pomoć, ali sam se isuviše stidela da joj objasnim šta se dogodilo. Konačno sam skupila hrabrost i rekla svojoj majci. Ona me je odmah odvela na abortus i odbila je da razgovara na tu temu uopšte. Osetila sam olakšanje što više nisam trudna, ali sam priželjkivala da sam imala nekoga sa kim sam mogla da pričam dok sam prolazila kroz ovo teško iskustvo.

8.

ZAGOVARANJE ZA REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE, PRAVA I RODNU RAVNOPRAVNOST

AKTIVNOST 53

Inspirišete se! Stvaranje promena

169-171

AKTIVNOST 54

Tema do koje mi je stalo

172-176

- ZAGOVARANJE ZA REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE, PRAVA I RODNU RAVNOPRAVNOST

AKTIVNOST 53

INSPIRIŠETE SE! STVARANJE PROMENA

TRAJANJE: 60 -90 minuta zavisno od toga koliko citata izaberete.

MATERIJAL: kreda i tabla; materijal na dve strane «Citati o socijalnoj pravdi i aktivizmu»

PRIPREMITI: Pregledajte citate i eliminišite one koji su neprimereni za vase okruženje. Možda ćete poželeti da dodate druge iz vaše zemlje ili regiona. Uklopite broj citata (i recitacija učenika) u vreme koje vam je na raspolaganju. Napravite kopije citata koje ćete koristiti ili ih ispišite na tabli.

PREGLED: Učenici biraju citat koji ih inspiriše da istraže šta bi značilo da se poruka iz citata primeni na njihov život.

CILJEVI: Da se poveća motivacija učenika i poverenje u promene u svetu u kom žive.

UPUTSTVO:

1. Objasnite

- Danas ćemo ispitati šta znači da se radi za socijalnu pravdu ili da se menja svet u kome živimo,

čak i na najmanji način. Pregledaćemo seriju citata ljudi koji su sopstvenim naporima uspeli da ostvare razliku.

- Pročitajte listu i izaberite citat koji vas najviše inspiriše. Onda izvadite svesku i na vrhu stranice kopirajte svoj citat (zajedno sa imenom osobe kojoj se pripisuje).
- Razmislite o tome šta znači vaš citat. Napišite odgovor u najmanje tri pasusa. U prvom pasusu treba da objasnite šta vi mislite da je poruka citata. U drugom pasusu treba da navedete zašto je taj citat tako značajan za vas, zašto ste ga izabrali. U poslednjem pasusu razgovarajte šta bi moglo da znači ako biste poruku iz tog citata primenili u svom životu (ili ako je već primenjujete, razgovarajte o tome). *(Dajte vremena učenicima da pišu.)*

2. Pitajte da li je neko izabrao prvi citat sa liste. Ako jeste, zamolite tog učenika da pročita svoje pasuse. (Dozvolite učenicima da ne pročitaju pasuse ili delove koje žele da zadrže za sebe.) Ako je više od jednog učenika izabralo citat, razmislite da im dozvolite opciju da pročitaju svoje odgovore. Prođite sve citate sa svoje liste na ovaj način. Planirajte otprilike 12 dvominutnih čitanja.

3. Završite sledećim pitanjima-smernicama:

- Navedite neke od ključnih poruka koje izvodite iz ovih citata.
- Navedite neke pozitivne stvari u kojima aktivisti socijalne pravde uživaju.
- Gde se kriju izazovi i rizici?
- Da li je za obične građane je važno da se aktiviraju u vezi pitanja do kojih im je stalo?

Domaći zadatak: Pronađite način da podelite svoj citat. Možete diskutovati kod kuće sa članovima porodice, pažljivo ga ispisati i okačiti negde, staviti ga u potpis svoje elektronske pošte, ili naći neki drugi način da podelite svoju inspirišuću poruku. Zapišite i prijavite sutra kako ćete deliti citat za koji ste se opredelili.

MATERIJAL ZA UČENIKE

CITATI U VEZI SA SOCIJALNOM PRAVDOM I AKTIVIZMOM

Budite promena koju želite da vidite u svetu.

- Mohandas Gandhi, Indijci su ga smatrali ocem nacije. Inspirisao je nenasilnu građansku neposlušnost, koja je dovela do nezavisnosti Indije od Britanije i inspirisala pokrete za građanska prava i slobodu širom sveta.

Prati ruke od konflikta između moćnih i nemoćnih znači stati na stranu sa moćnima, a ne biti neutralan.

- Paulo Freire, uticajni brazilski prosvetitelj koji je među prvima uveo obrazovne prakse za podizanje kritičke svesti siromašnih

Moć ne daje nikave ustupke ako se ne zahtevaju. Nikad nije i neće. Saznajte samo čemu će se ljudi potčiniti, i doći ćete do egzaktno količine nepravde i zla koja će im biti nametnuta; i to će se nastaviti dok se ne usprotive bilo rečima bilo udarcima ili obema. Granice tiranije su definisane izdržljivošću onih koji su tlačeni.

- Frederik Duglas je rođen kao rob, a postao je lider u pokretu protiv robovlasništva u SAD-u. Bio je autor, govornik i savetnik predsednika Abrahama Linkolna, verovao je u univerzalnu jednakost

Sloboda nije nešto što se drugima može dodeliti kao poklon. Ljudi je sami zahtevaju i niko im je ne može uskratiti.

- Kwame Nkruma, osnivač i prvi predsednik Gane, uticajan pan-afrikanista.

Odgovornost nije samo na liderima naših zemalja ili onima koji su imenovani ili izabrani da rade neki posao. Ona je u svakom od nas pojedinačno.

- njegova svetost, 14. Dalaj Lama, duhovni vođa tibetanskih budista i aktivista za autonomiju Tibeta

Nikad ne sumnjajte da li mala grupa promišljenih, posvećenih građana može da pomeni svet. Oduvek su jedino takve grupe mogle to da učine.

- Margarte Mid, američki kulturni antropolog

Svet je opasno mesto, ne zbog onih koji čine zlo, već zbog onih koji posmatraju i ništa ne čine.

- Albert Ajnštajn, dobitnik nobelove nagrade, teorijski fizičar, najpoznatiji po teoriji relativiteta. Istaknut protivnik nacizma, aktivista protiv nuklearnih testova i rasizma.

Kada su nacisti došli po komuniste, ćutao sam, nisam bio komunista. Kada su zatvorili socijalne demokrate, ćutao sam, nisam socijalni demokrata. Kada su došli po sindikalce, nisam govorio, nisam bio sindikalac. Kada su došli po Jevreje, ćutao sam, nisam Jevrejin. Kad su došli po mene, niko više nije ostao da nešto kaže.

- Martin Nimeler, poznat nemački teolog, protivnik nacizma i pastor, poslat u koncentracioni logor, ali je preživeo. Celog života je bio aktivista protiv rata

Nepravda na bilo kom mestu je sveopšta pretnja pravdi. Ulovljeni smo u mrežu uzajamnosti iz koje nema izlaza, uvezani u jedan konac sudbine. Šta god pogađa direktno jednog, pogađa sve indirektno.

- Martin Luter King, mlađi, ministar, najpoznatiji lider američkog pokreta za građanska prava. Promoter nenasilnosti i aktivista za ravnopravan tretman svih rasa, najmlađi dobitnik nobelove nagrade

Građani rade male stvari. To će napraviti razliku. Moja mala stvar je da sadim drveće.

- Vangari Matai, kenijski borac za životnu sredinu, rodnu ravnopravnost, politički aktivista. Osnovala je pokret Zeleni pojas (Green Belt Movement) i dobila je nobelovu nagradu 2004. (prva Afrikanka koja je dobila). Postala je i poslanica Kenijskog parlamenta.

AKTIVNOST 54

TEMA DO KOJE MI JE STALO

TRAJANJE: koraci 1-4: 45 minuta, koraci 5-8: 45 minuta.

MATERIJAL: kreda i tabla; jedan radni list («Problem do kog mi je stalo») i jedan materijal («Pismo od srca») za svakog učenika; kopija Jedinice 8 SMERNICA (prateća knjiga uz ovo izdanje, može se naći na www.itsallone.org)

PRIPREMITI: Pregledajte listu «Problem do kog mi je stalo». Izbrišite stvari koje bi mogle biti nebezbedne za rad vaših učenika. Dodajte teme koje su lokalno od značaja. Pregledajte materijal «Pismo od srca». Ako planirate da vodite učenike kroz projekat zastupanja interesa (pomoću jedinice 8 SMERNICA), ostavite desnu kolonu «opšte aktivnosti» u materijalu. Ako ne planirate, obrišite ovu kolonu, da biste izbegli da učenici krenu u zastupanje interesa bez vođenja ili podrške.

PREGLED: Učenici identifikuju temu ili problem u društvu do koje im je stalo. Istražuju ideju zastupanja interesa u sopstvenim životima.

CILJEVI: Da se pomogne učenicima da razmotre i identifikuju temu do koje im je stalo; da se uvežbavaju veštine komunikacije i govora, da se razmisli o pokretanju pozitivne promene u sopstvenom životu.

UPUTSTVO:

1. Dajte uvod u temu:

- Učili smo o raznim temama koje imaju uticaj na naše živote – naročito o pitanjima roda, zdravlja i prava. Navedite neke određene teme koje smo proučavali. (*navedite ih na teme koje su rađene*)
- Svako od vas će utvrditi problem u društvu do

kog mu je stalo. Treba da bude povezan sa temom o kojoj smo razgovarali.

2. Podelite listu «Problem do kog mi je stalo» svima. Objasnite:

- Napišite svoje ime na obe strane lista. Onda pregledajte listu sa temama socijalne pravde i pitajte se: «Do kojih tema mi je stalo?»
- Videćete da je lista podeljena na tri kategorije (rod, reproduktivno zdravlje i seksualna prava). Izaberite tri teme koje vas zanimaju. Sve one mogu pripadati jednoj kategoriji ili biti iz raznih kategorija.
- Možete dodati neku temu socijalne pravde do koje vam je stalo, a koja nije na listi.

3. Formirajte istopolne parove. Objasnite:

- U paru izdvojte oko 20 minuta za razgovor o jednoj ili više tema koje su vam važne.
- Podelite ono što vam je primamljivo u vašem izboru ili o čemu želite više da saznate. Možda ćete želeti da podelite i neku priču.
- Vežbajte pažljivo slušanje i angažovanje u dijalogu uz poštovanje.
- Imajte na umu: prema svim bojaznima drigara iz odeljenja se odnosite sa poštovanjem. Jednakost, pravda i poštovanje kreću ovde iz učionice, od toga kako se ponašamo jedni prema drugima.

4. Ponovo okupite sve i pitajte da li neko želi da kaže koji problem ili probleme su izabrali i zašto. Dajte priliku dobrovoljcima da govore.

5. Uvedite učenike u koncept rada za socijalne promene (zastupanje interesa). Objasnite:

- Neki ljudi se uključe u velike kampanje da promene svet. Da li je neko od vas čuo za akcije koje su ljudi preduzeli da poprave neki od problema na radnom listu, do kog je vašim drugarima iz odeljenja stalo?
- Kakva je situacija sa akcijama u oblastima koje

smo mi proučavali – rodna ravnopravnost i seksualno i reproduktivno zdravlje i prava? (Navedite neke primere. Ako je potrebno, navedite primer iz Jedinice 8 SMERNICA ili iz sopstvenog iskustva)

- Koji je primer za promenu koju su takve akcije ostvarile u svetu? (Neki od primera koje možete pomenuti su: kraj prakse obrezivanja žena, veći broj devojčica u školama, muškarci koji se uključuju u kampanje protiv rodno zasnovanog nasilja, legalizacija abortusa, da škole postanu bezbednije za mlade homoseksualce (gej) i omogućavanje trudnim devojka da nastave školovanje).

6. Uvedite ideju malih promena. Povedite diskusiju na osnovu sledećih stavki:

- Zastupanje prava se često odnosi na velike promene. Ali čak i mali napor može da znači veliku promenu na bolje – u sopstvenom životu ili životu nekoga iz vašeg okruženja
- Zamislite i razmotrite mali korak koji možete da učinite da napravite razliku, naročito da se poboljša ravnopravnost polova ili da se zaštite seksualna ili reproduktivna prava - sopstvena ili tuđa. (navedite na ideje: bez diskriminacije drugoga, deljenje odgovornosti koja je obično bila rodno podeljena, odluka da nikad ne primorate drugu osobu na seks, ili pisanje izvinjenja što se prema nekom u prošlosti niste ophodili sa poštovanjem).
- Da li možete da se setite situacije koju ste videli u sopstvenom životu, gde je neko napravio pozitivnu promenu, bilo malu ili veliku?

7. Podsetite učenike da postje lične prednosti i rizici u angažovanju za zastupanje prava. Pitajte:

- Koje koristi ili razvoj neko može da ima ako se angažuje u zastupanju prava ili za socijalnu pravdu? (navedite na: osećaj osnaženosti, znanje da imate uticaj na druge, izgradnja novih veza, jačanje ličnih veština, poput govora ili pisanja, divljenje od strane drugih)

- Gde se kriju rizici sa kojima neko može da se suoči kroz angažovanje u zastupanju interesa ili aktivizma za socijalnu pravdu? (navedite na: moguće neodobranje u društvu, odvlačenje od učenja u školi ili drugih važnih segmenata u životu, razočaranje ako ne postignete promene kojima ste težili, hapšenje ili druge opasnosti, čak i ako su vaše aktivnosti potpuno legalne i nenasilne. Podsetite učenike da je bezbednost važna.)

8. (Može se zadati kao domaći zadatak.) Podelite materijal ili napišite pitanja iz materijala na tabli. Recite učenicima:

- Napišite pismo od srca o temi koja vam je važna i šta možete da uradite u vezi sa njom.
- Pismo možete napisati sami sebi, roditelju, prijatelju ili partneru ili lokalnom vođi.

MATERIJAL ZA UČENIKE

PROBLEM DO KOG MI JE STALO

Lista u nastavku sadrži neke socijalne probleme do kojih je mnogim ljudima stalo i trude se da ih prevaziđu. Ova lista se fokusira na pitanja iz tri kategorije: rod, seksualno zdravlje i seksualna prava. Razmislite o tome koje teme vas najviše zabrinjavaju. Možda vam je stalo do problema koji je sličan nekom od navedenih. Ili možda razmišljate o sasvim drugačijoj temi.

Izaberite tri teme do kojih vam je stalo. Sve mogu biti iz iste kategorije ili iz različitih.

RODNA PITANJA

- Naši udžbenici ističu stereotipe.
- Neke strategije u našoj školi diskriminiraju pojedine grupe.
- Isuviše zadirivanja i maltretiranja se odvija u školi.
- Dečaci u našoj zajednici osećaju pritisak da budu «čvrsti» ili hrabri.
- Dečaci osećaju pritisak da moraju da se priključe bandi da bi dokazali da su muškarci.
- Devojčice nemaju dovoljno mogućnosti da nauče šta treba o novcu za period kad budu starije.
- Devojčice nemaju dovoljno mogućnosti da se bave sportom ili da budu u timu.
- Devojčice nemaju dovoljno prostora da se sastaju sa drugarima i vršnjacima.
- Reklame opisuju muškarce i žene na način koji je škodljiv za nas.
- Mnogi mladi muškarci nemaju mogućnost da nauče kako da budu dobri očevi.
- Rodno zasnovano nasilje (nasilje nad devojkama i ženama) je isuviše rasprostranjeno, pa čak i prihvaćeno.
- Muškarci koji su nasilni prema svojim ženama ili deci, često još više bivaju nasilni kad konzumiraju alkohol.
- Rodne norme doprinose poremećajima u ishrani
- Previše žena i devojaka poseže za plastičnim operacijama da bi ostale u formi i bliske idealnoj predstavi.
- Devojke nemaju istu mogućnost kao njihova braća da se školuju.
- Trudnim devojkama se ne dozvoljava da nastave školovanje.
- Devojčice i dečaci nemaju jednak tretman kod kuće.
- Ljudi u zajednici na znaju dovoljno o rodnoj neravnopravnosti.
- Premalo ljudi je svesno problema seksualnog uznemiravanja.
- DRUGO: _____

PITANJA SEKSUALNOG/REPROUDUKTIVNOG ZDRAVLJA

- Adolescenti nemaju pristup zdravstvenim uslugama primernim za njihov uzrast.
- Isuviše je teško nabaviti kondom
- Mnogi među mojim vršnjacima ne znaju za HIV.
- U mnogim školama u našem kraju se ne uči o HIV-u.
- Mnogi ljudi ne znaju svoj HIV-status.
- Mladi nemaju ni osnovne informacije o svojim telima.
- Procenat seksualno prenosivih oboljenja je prevelik u kategoriji mladih.
- Mnoge žene i devojke u određenim delovima sveta imaju rizik porođajne fistule.

- Ljudi ne znaju ili im nije dovoljno stalo do mortaliteta majki
- Abortus je pravno ograničen na mnogim mestima – shodno tome i opasan.
- DRUGO: _____

PITANJA SEKSUALNIH PRAVA

- Problem incesta mnoga društva naveliko ignorišu
- Previše devojaka udaju u periodu kad su još deca
- I dalje se praktikuje žensko obrezivanje
- Mnoge devojke seksualno eksloatišu njihovi «sponzori»
- Mnogi mladi, naročito devojke, jesu su žrtve seksualne trgovine
- Silovanje je isuviše uobičajeno, pa čak i tolerisano.
- Ljudi ne shvataju da i kod dečaka postoji rizik seksualnog zlostavljanja.
- Prema homoseksualcima se ostali često ne opohode na dostojanstven način.
- Mnogi mladi, naročito devojke, ne osećaju da imaju pravo da insistiraju na upotrebi kondoma.
- Ljudi koji žive sa HIV-om i AIDS-om često ne dobijaju dovoljno podrške i poštovanja.
- DRUGO: _____

Ne zaboravite da napišete svoje ime na obe strane radnog lista!

PISMO OD SRCA

NAPOMENA: Postoji puno načina da pokušamo da ostvarimo promenu na bolje. Zapamtite: važno je početi od malih stvari. Takođe je važno da se izabere aktivnost koja je bezbedna i legalna. Neke akcije koje ljudi preduzimaju su:

U sopstvenom životu

- Odluka da nikog ne diskriminišemo
- Ići sa prijateljem kom je potrebna nega u zdravstvenu ustanovu
- Obećanje da se nećemo uključivati u nasilje protiv nekog drugog
- Slušanje nekog kom je potrebno da razgovara
- Da saznam više o temi do koje mi je stalo
- Da razgovaramo sa porodicom i prijateljima o toj temi

U širem kontekstu

- Formiranje male grupe za socijalne akcije
- Pisanje pisma nekom javnom zvaničniku
- Pisanje članka za vršnjake
- Pristupanje organizaciji koja se bavi tom temom do koje mi je stalo
- Tražiti od škole da promeni strategije (u vezi te teme)
- Planiranje događaja u zajednici

Dragi _____,

Učim o rodnoj ravnopravnosti i seksualnom zdravlju i pravima. Shvatam da mogu da preduzmem mali, ali značajan korak u pravcu promena na bolje. Tema do koje mi je stalo glasi

_____

Šta još mogu da uradim na planu ostvarivanja promena na bolje (izaberite jednu aktivnost sa gornje liste, ili napišite drugačiju ideju): _____

Nadam se _____

Želim da budem neko ko _____

S poštovanjem,

_____

the 1990s, the number of people with a diagnosis of schizophrenia has increased in many countries, including the United Kingdom (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998). The prevalence of schizophrenia is estimated to be 1% of the population (Meltzer 1998).

german
cooperation

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

SRH Serbia
IPPF member